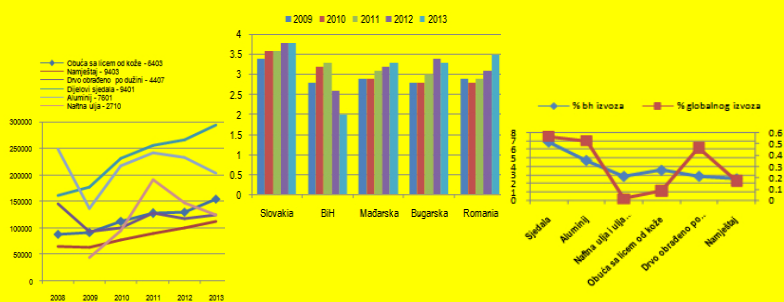

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o razvoju BiH

Godišnji izvještaj 2013.

Sarajevo, juni/lipanj 2014.

IZDAVAČ

Direkcija za ekonomsko planiranje BiH

ADRESA

Saliha Udžvarlića 1

Tel: +387 33 650 842;

Fax: +387 33 650 845,

<http://www.dep.gov.ba>

Sadržaj

Grafikon	4
Lista skraćenica/akronima	5
Uvod.....	2
Izvršni sažetak	3
1. Makroekonomski okvir	7
1.1. Razvoj prema ciljevima Strategije razvoja BiH.....	7
2. Makroekonomska stabilnost	9
2.1 Vanjski sektor.....	10
2.2. Javne finansije.....	14
2.3. Razvoj finansijskih tržišta.....	16
3. Konkurentnost	20
3.2. Klaster	21
3.3. Kompetentnost ljudskih resursa.....	23
3.4. Naučno tehnološka i poslovna infrastruktura	25
3.5. Jedinstveni ekonomski prostor	27
4. Zapošljavanje.....	30
4.2. Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja.....	32
4.3. Pasivne mjere zapošljavanja	34
4.4. Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga	35
4.5. Razvoj malih srednjih preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta.....	37
5. Održivi razvoj	39
5.2. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvitak	41
5.3. Okoliš, energija i obnovljivi izvori energije	44
5.4. Transport i komunikacije	49
6. Socijalno uključivanje.....	53
6.2. Socijalna zaštita i siromaštvo	56
6.3. Obrazovanje.....	71
6.4. Zdravstvo	76

Tabele

Tabela 1: Pregled najznačajnijih preporuka	6
Tabela 2: Kreditni rejting BiH.....	9
Tabela 3: Indikatori ekonomije BiH, 2006.-2013.godina	10
Tabela 4: Učešće u ukupnom uvozu i izvozu po zemljama	13
Tabela 5: Prihodi od direktnih poreza i doprinosa po vrstama i entitetima	15
Tabela 6: Benchmark konkurentnost.....	20
Tabela 7: Klasteri u BiH, 2013.....	21
Tabela 8: Konkurentnost-Kompetentnost ljudskih resursa BiH, 2006-2013	24
Tabela 9: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2013	25
Tabela 10: Broj prijava патената, industrijskog dizajna i žigova u BiH, 2013-2000	26
Tabela 11: Percepcija poduzetnika	28
Tabela 12: Benchmark zapošljavanja.....	30
Tabela 13: Samozaposleni.....	32
Tabela 14: Nominalni i realni rast neto plata u BiH	32
Tabela 15: Nominalni rast neto plata-poređenje g/g(%)	32
Tabela 16: Ukupna rana poduzetnička aktivnost(RPA) u BiH, 2013-2010	38
Tabela 17: Sektorska struktura rane poduzetničke aktivnosti regije, 2012.....	38
Tabela 18: Razlozi za prekid poslovanja u BiH i zemljama regije 2012	39
Tabela 19: Dobna struktura rane poduzetničke aktivnosti u BiH i zemljama regije za 2012	39
Tabela 20: Benchmark održivi razvoj	40
Tabela 21: Cijene el. energije i plina za period 2012-2013 (EUR/kWh)	45
Tabela 22: Infrastrukturni indikatori WEF izvještaja za BiH, (2013-2014)	49
Tabela 23: Ključni EU indikatori za praćenje socijalne isključenosti.....	55
Tabela 24: Ključni indikatori siromaštva i nejednakosti	56
Tabela 25: Relativno siromaštvo po veličini i tipu domaćinstva.....	57
Tabela 26: Rashodi na gotovinske transfere koji nisu zasnovani na doprinosima (Socijalna davanja) u BiH,	58
Tabela 27: Kvintili potrošnje	59
Tabela 28: Rashodi na boračke naknade u FBiH, 2006.-2013., milioni KM	60
Tabela 29: Rashodi na boračke naknade u RS 2006.-2013., milioni KM	60
Tabela 30: Zaposleni invalidi, BiH (2006.-2012.).....	64
Tabela 31: UNHCR-pregled raseljenih osoba i izbjeglica , juni 2013.	67
Tabela 32: Ukupna javna i privatna potrošnja u zdravstvu u BiH 2009-2012	77

Grafikon

Grafikon 1: Deficit tekućeg i robnog računa kao učešće u BDP-u BiH (2007-2013).....	10
Grafikon 2: Tekući račun BiH i njegove komponente (u milionima KM)	11
Grafikon 3: Neto priliv FDI u BiH u milionima KM i % učešće u BDP-u BiH	11
Grafikon 4: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu i doprinosi promjeni uvoza.....	12
Grafikon 5: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu i doprinosi promjeni izvoza.....	13
Grafikon 6: Stanje javnog vanjskog duga BiH i česće u BDP	14
Grafikon 7: Struktura javnog vanjskog duga prema kreditorima u 2013. godini	14
Grafikon 8: Sektorska struktura kredita	17
Grafikon 9: Kretanje kamatnih stopa na kredite u BiH	17
Grafikon 10: Sektorska struktura depozita	18
Grafikon 11: Kretanje kamatnih stopa na depozite u BiH	18
Grafikon 12: Ukupan promet ostvaren na SASE	18
Grafikon 13: Ukupan promet ostvaren na BLSE	18
Grafikon 14: Stanje razvijenosti klastera, BiH i komparatori.....	21
Grafikon 15: Vodeći izvozni sektori bh. ekonomije (u 000 eur)	22
Grafikon 16: Udjeli klastera u BH izvozu i globalnom izvozu, 2013.....	22
Grafikon 17: Lanci vrijednosti, zemlje komparatori, 2008-2013	23
Grafikon 18: Zaposlenost administrativna prema anketnoj u BiH	30
Grafikon 19: Stopa dugoročne nezaposlenosti komparatora, 2006-2013	32
Grafikon 20: Udio uključenih u programe zapošljavanja u ukupnoj registriranoj nezaposlenosti u BiH, 2006-2012.....	33
Grafikon 21: Rashodi na programe zapošljavanja zavoda za zapošljavanje u BiH, 2006-12	34
Grafikon 22: Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva BiH	36
Grafikon 23: Ocjena poljoprivrednih politika sa zemljama komparatorima	41
Grafikon 24: Kretanje udjela budžetskih novčanih naknada.....	58
Grafikon 25: Trend kretanja broja korisnika boračkih naknada u RS.....	60
Grafikon 26: Broj punoljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju – korisnici socijalne zaštite	62
Grafikon 27: Broj maloljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju – korisnici socijalne zaštite.....	62
Grafikon 28: Struktura korisnika prava porodica sa djecom u FBiH, 2012.	65
Grafikon 29: Broj maloljetnih osoba korisnika socijalne zaštite, 2007.-2012	66
Grafikon 30: Potrošnja za penzije u %BDP u zemljama EU.....	69
Grafikon 312. Udio stanovništva dobi 18-24 sa najviše dva razreda srednje škole koji nisu dalje pohađali drugi vid obrazovanja ili obuke.....	73
Grafikon 32: Radno sposobno stanovništvo po nivou obrazovanja	75
Grafikon 33: Očekivani zdravi životni vijek pri rođenju i godine života s ograničenjem, BiH i komparatori, 2009.	78

Lista skraćenica/akronima

APD	Anketa o potrošnji domaćinstva	IDDEEA	Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH
AROPE	At-risk-of-poverty-rate-and-exclusion / Rizik od siromaštva i isključenosti	ILO	International Labour Organisation/Medunarodna organizacija rada
ARS	Anketa o radnoj snazi	IPA	Instrumenti predpristupne pomoći EU
ARZ	Agencija za rad i zapošljavanje	IPPC	EU Direktiva o integralnoj prevenciji i kontroli zagađivanja
BAM	Bosanska Konvertibilna Marka	IR	Istraživanje i razvoj
BAT	Best available techniques/Najbolja praksa (tehnika, sredstvo)	IT	Informacione tehnologije
BD	Brčko distrikt	ITU	International Telecommunication Union/Medunarodna unija za telekomunikacije
BDP	Bruto domaći proizvod	ITS	Sistem inteligentnog transporta
BDP per capita	Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika	JIE	Jugoistočna Evropa
BHAS	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine	KI	Klasterske inicijative
BLSE	Banjalučka berza	KM	Konvertibilna marka
CB BiH	Centralna banka Bosne i Hercegovine	LE	Life expectancy/Očekivani životni vijek
CDS	Državna razvojna strategija	MIPD	Strateški programski dokumenta za IPA-u
CEFTA	Centralno evropski sporazum o slobodnoj trgovini	MIO/PIO	Mirovinsko i invalidsko osiguranje
COST	Međunarodni okvir za evropsku saradnju u oblasti nauke i tehnologije	MKO	Mikro kreditne organizacije
CŽR	Civilne žrtve rata	MMF	Međunarodni monetarni fond
DEI	Direkcija za evropske integracije	MSP	Mala i srednja preduzeća
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje	NATO	Sjeverno atlantska alijansa
DERK	Državna regulatorna komisija	NCP	Nacionalne kontakt tačke
DG ECFIN	Generalna direkcija Evropske komisije za ekonomske i	NPP	Nastavni plan i program
DKP	Diplomatsko-konzularna predstavništva	OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
DL	Društva za lizing	OMC	Otvoreni metod koordinacije
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj	PAPD	Proširena anketa o potrošnji domaćinstva
ECTS	Evropski sistem akumulisanja i transfera kredita (bodova) u	PDV	Porez na dodatnu vrijednost
EFP	Ekonomsko fiskalni program	PIO	Penziono i invalidsko osiguranje
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja	PPP	Javno privatno partnerstvo
EIB	Evropska investiciona banka	PSBIH	Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
EKS	Eskontna kamatna stopa	PvHE	Private Health Expenditure/Privatna potrošnja na zdravstvo
EQF	Evropski kvalifikacioni okvir	R&D	Istraživanje i razvoj
EU	Evropska unija	RIA	Procjena uticaja propisa
EUROSTAT	Agencija za statistiku EU	RPA	Rana poduzetnička aktivnost
FBIH	Federacija Bosne i Hercegovine	RVI	Ratni vojni invalidi
FZS	Federalni zavod za statistiku	RZS	Republički zavod za statistiku
FDI	Strane direktne investicije	SASE	Sarajevska berza
FP	Okvirni programi EU	SDR	Standardized Death Rate/Standardizirana stopa smrtnosti
FTE	Ekvivalent punog (radnog) vremena	SDU	Strana direktna ulaganja
FV	Fiskalno vijeće	SEETO	Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Europi
GCI	Global Competitiveness Index/Indeks Globalne konkurentnosti	SILC	Anketa o prihodima i uslovima života
GCR	Globalni rang konkurentnosti	SIS	Strategija socijalnog uključivanja
GGHE	General government expenditure on health/Potrošnja vlada i fondova na zdravstvo	SPO	Vodeći državni službenici za programisanje IPA-e
GEM	Global entrepreneurship monitor/Globalni monitor poduzetništva	SPS	Sanitary and phytosanitary measures/Sanitarni i fitosanitarne mjere
GIS	Baza miniranih i kategorizovanih područja	SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit/Njemačka vladina Organizacija	STO	Svjetska trgovinska organizacija
GWh	Gigawatsat	SWOT	Prednosti, slabosti, prilike i prijetnje
HSEI	Indeks socijalne isključenosti	ŠKO	Štedno-kreditne organizacije
		TBT	Technical Barriers to Trade/Tehničke barijere za trgovinu
		TEA	Ukupna rana poduzetnička aktivnost
		TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights/Aspekti prava intelektualne svojine vezani za trgovinu
		UK	Ujedinjeno Kraljevstvo
		UN	Ujedinjene nacije

UNCED	UN organizacija za zaštitu okoliša i razvoj	WHO	World Health Organization/Svjeska zdravstvena organizacija
UNESCO	UN organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu	WTO	Svjetska trgovinska organizacija
UNFCCC	UN Okvime konvencije o klimatskim promjenama	WUS	Svjetski univerzitetski servis
USD	Američki dolar	ZARID	Agencija za razvoj informacionog društva BiH
VET	Vocational education and training (Strukovno obrazovanje i trening), Proces saradnje u polju strukovnog obrazovanja i obuke	ZZZ	Zavod za zapošljavanje

Uvod

“Brzi, održivi razvoj se ne dešava spontano. On zahtjeva dugoročnu predanost političkih lidera, predanost koja se provodi strpljenjem, ustrajnošću i pragmatičnošću“.

Strategija razvoja BiH (SR) i Strategija socijalnog uključivanja BiH (SSU) za period 2010.-2014. godina najznačajniji su razvojni dokumenti u BiH, koji definišu strateške pravce djelovanja zemlje na području ekonomskog i socijalnog razvoja u navedenom periodu.

Ključna svrha pripreme godišnjeg Izvještaja o razvoju BiH je redovno praćenje napretka razvojnih trendova socio-ekonomskog razvoja države, Brčko Distrikta, entiteta i kantona prema definisanim strateškim ciljevima, načina i procesa implementacije akcionih planova, programa i politika putem usaglašenog seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, radi identificiranja ključnih mogućnosti djelovanja.

Monitoring i izvještavanje omogućavaju vladama i civilnom društvu da prepoznaju ključne poluge i kočnice razvoja da uče na temelju iskustava, da kontinuirano poboljšavaju javne politike i alokaciju resursa (materijalnih, finansijskih, ljudskih) kako bi efektivnije i efikasnije ostvarivali planirane ciljeve. Monitoring i izvještavanje treba posmatrati kao proces koji primarno omogućava dinamičko upravljanje ciklusom politika, daje objektivne kritičke poglede, identifikuje slabosti u implementaciji programa u smislu odabira instrumenata i procesa, te osigurava odgovornost i podržava primjenu naučenih lekcija.

Izvještaj o razvoju BiH za 2013. godinu vrši monitoring implementacije Strategije razvoja BiH i Strategije socijalne uključenosti čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, što je od

posebnog značaja u procesu približavanja BiH prema EU. Izvještaj je pripremljen uzimajući u obzir podjelu administrativnih nadležnosti u BiH (proces razvojnog planiranja u BiH na strateškom nivou uključuje modularnu izradu SR/SIS kao strateškog okvira socio-ekonomskog razvoja zemlje, te izradu akcionih planova za njihovu realizaciju na državnom, entitetskom, nivou Distrikta Brčko i kantonalnom nivou).

Ovaj izvještaj se sastoji od benchmark analize poređenja sa međunarodno uporedivim podacima, pregleda trendova razvoja i politika u pojedinim oblastima, prema ciljevima Strategije razvoja BiH 2010.-2014. i Strategije socijalnog uključivanja BiH 2010.-2014. sa preporukama, kao i usaglašenog seta kvantitativnih i kvalitativnih indikatora razvoja BiH.

Cilj razvojne strategije je voditi Bosnu i Hercegovinu ka zemljama sa visokim dohotkom, dinamičnoj i konkurentnoj ekonomiji Evropske unije, uz održiv ekonomski razvoj, sa više radnih mjesta, većom društvenom uključenosti svih, boljom infrastrukturom i kvalitetnijom životnom sredinom.

Izvršni sažetak

Analizom kretanja ekonomskih trendova u Bosni i Hercegovini u 2013. godini može se primjetiti blagi oporavak ekonomskih aktivnosti. Ovakvo stanje rezultat je rasta izvoza i industrijske proizvodnje, dok domaća tražnja bilježi neznatno povećanje.

Nominalni BDP prema procjeni Centralne banke BiH za 2013. godinu iznosi 26.123 miliona KM. Realna stopa rasta BDP-a na godišnjem nivou je bila pozitivna i iznosila je 1,6%.

Pozitivan trend u 2013. godini je ostvaren uprkos nepovoljnim kretanjima u okruženju i to ponajviše zahvaljujući oporavku proizvodnje električne energije (nakon problema u prethodnoj godini), rastu prerađivačke industrije, turizma, maloprodaje, te javnim radovima (u velikoj mjeri finansiranim inostranim posuđivanjem).

Deficit tekućeg računa je iznosio 5,5% BDP-a (1,4 milijarde KM) što je najniži ostvareni omjer u BDP-u BiH. Deficit u trgovini robama je umanjen za 7,6% a procenat pokrivenosti uvoza izvozom roba iznosio je rekordnih 60%¹. Najveći doprinos pomenutom je dao rast robnog izvoza od 8,7% zahvaljujući povoljnoj hidrološkoj situaciji (koja je dovela do povećanja proizvodnje u hidroelektranama i izvoza električne energije). Uvoz roba je smanjen za 1,5%.

Tržište rada u BiH i dalje karakteriše visok udio neformalne zaposlenosti, te visoka neaktivnost radno sposobnog stanovništva. Pored izuzetno visoke stope nezaposlenosti (27,5%), posebno zabrinjava to što je u pitanju uglavnom dugoročna nezaposlenost. Broj zaposlenih se minorno smanjio u odnosu na prethodnu godinu.

U 2013. godini se nastavilo sa već započetim programima i provođenjem novih programa aktivne politike zapošljavanja koji se odnose na zapošljavanje ili samozapošljavanje ciljnih grupa. Posebna pažnja je posvećena programima namjenjenim poboljšanju zapošljivosti ugroženih grupa na tržištu rada.

Privatna i javna potrošnja bilježe tek neznatan realni rast praćen skromnim povećanjem investicija prije svega u domenu javnih radova. Smanjenje privatnih investicija nije iznenađujuće obzirom na smanjenje raspoloživog dohotka građana, direktnih stranih investicija, skroman rast stanja kredita nefinansijskih privatnih preduzeća, slabu izvoznu i domaću tražnju, te relativno skromna očekivanja po pitanju ekonomskog oporavka u skorijoj budućnosti.

Prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja u 2013. godini BiH je rangirana na 131. mjesto i predstavlja jedno od najlošijih mjesta za poslovanje u Evropi.

Niska stopa ulaganja u istraživanje i razvoj u BiH dovodi do smanjenja inventivnosti i patentiranja, što je ključni put napretka. Izgradnja i modernizacija transportne infrastrukture (cestovne, zračne željezničke i vodne) koja je jedan od preduvjeta razvoja ekonomije ne napreduje tako brzo kao kod zemalja komparatora.

Ulaganja u poljoprivredu su niska, što uzrokuje i nisku konkurentnost i relativno visok vanjskotrgovinski deficit u sektoru hrane. Sa druge strane stopa zaposlenosti u sektoru poljoprivrede BiH (19% prema ARS) je među najvišim u Evropi, što dodatno ukazuje na nisku produktivnost.

Postojeće stanje u sektoru okoliša rezultat je dugogodišnjeg utemeljenja ekonomskog razvoja na teškoj industriji i eksploataciji prirodnih resursa, ratne devastacije, nekontrolirane poslijeratne eksploatacije, korištenja zastarjele tehnologije, nedovoljno razvijenog zakonodavnog i regulatornog okvira. Također, nedovoljno je educiranosti o važnosti racionalnog

¹ Izvor: Platni bilans BiH, Centralna banka BiH

korištenja prirodnih bogatstava, poštovanju prirode i potrebe očuvanja čistog i nezagađenog okoliša za buduće generacije. Slijedeći ove pokazatelje možemo razumjeti koliko je povećanje energetske efikasnosti važno za BiH.

Podaci za praćenje trendova u oblasti socijalne isključenosti u BiH ne postoje. Izvještaj o humanom razvoju se 2007. godine posvetio temi *socijalne uključenosti u BiH*. U tu svrhu, razvijena je metodologija za izračun Indeksa socijalne isključenosti, koji govore o različitim stupnjevima socijalne isključenosti. Indeksi su se računali samo za 2007. godinu. Prema Indeksu generalne socijalne isključenosti (HSEI)², 50,3% stanovništva je socijalno isključeno. Istovremeno, prema Indeksu ekstremne socijalne isključenosti (HSEI-1)³, 21,9% stanovništva je u stanju ekstremne socijalne isključenosti. Poražavajuća je činjenica da je 47,3% stanovništva dugoročno socijalno isključeno, što znači da imaju ograničen izbor za poboljšanje vlastite situacije (HSEI-2)⁴.

Jedan od osnovnih pokazatelja socijalne isključenosti je stepen siromaštva stanovništva. Prema podacima iz Ankete o potrošnji domaćinstva za 2011. godinu, relativna stopa siromaštva iznosi 17,9%, što bilježi smanjenje u relativnoj stopi siromaštva u poređenju sa 2007. godinom, kada je relativna stopa siromaštva u BiH iznosila 18,6%. Međutim, ovo smanjenje relativne stope siromaštva ne znači da se broj siromašnih u BiH smanjio, nego da je standard života ukupnog stanovništva opao. Siromaštvom su najugroženiji porodice sa više od dvoje djece, starije osobe, osobe nesposobne za rad, tj. osobe s invaliditetom, nezaposleni i osobe sa nižim stepenom obrazovanja.

Postojeći programi socijalne pomoći u BiH samo donekle olakšavaju siromaštvo putem socijalnih davanja u vidu novčanih socijalnih naknada, a u 2013. godini BiH još uvijek troši oko 3,9% svog BDP-a na ovakve programe. Potrošnja velikog djela BDP-a na budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu uz neprilagođenost ciljanja ukazuje na situaciju u kojoj se preferira potrošnja u odnosu na investicije. Najsiriomašnija petina stanovništva prima samo 17,3% od ukupnog iznosa budžetskih novčanih naknada, što je mnogo manje od njihovih realnih potreba.

Na programe pomoći dizajnirane za zaštitu boraca i/ili članova porodica poginulih boraca odlazi najveći dio sredstava, skoro dvije trećine ukupne potrošnje. U 2013. godini ova prava ostvarilo je 4.615 korisnika što je

za 110 korisnika više nego u 2012. godini, za šta je iz federalnog budžeta izdvojeno 14,4 mil. KM.

Prema podacima UNHCR-a za decembar 2013. godine u BiH je još uvijek 110.380 izbjeglica i interno raseljenih osoba. Procjenjuje se da izvan BiH boravi još oko 400.000 osoba od oko 1,2 mili. naših državljana koji su napustili BiH od 1992.-1995. godine. Najveći broj njih se integrirao u zemljama prihvata, a procjenjuje se da blizu 80.000 izbjeglica iz BiH još uvijek treba trajna rješenja, koja mogu uključivati i njihov povratak u BiH.

Prema rezultatima višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012, procenat djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole, a koja su tokom prethodne godine pohađala predškolsko obrazovanje u BiH je 16,3%. Nadalje, procenat djece uzrasta od tri do pet godina koja su uključena u predškolski odgoj i obrazovanje iznosi 13,1% za Bosnu i Hercegovinu.

Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje⁵ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim "nesiromašnim" vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva.

Ukupna potrošnja za zdravstvo je u BiH u 2012. godini iznosila 2,607 mil KM, od čega su javni izdaci iznosili 71%, a privatni 29%. Stopa realnog rasta ukupne potrošnje na zdravstvo ne prati realni rast BDP-a. Rast javnih izdataka je bio najveći za specijalističke ambulantne usluge i lijekove, a smanjenje privatnih izdataka je uzrokovano manjim trošenjem domaćinstava za lijekove, ali i manjom opštom potrošnjom domaćinstava zbog ekonomske krize.

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije u BiH imamo 1 bolnicu na 100.000 stanovnika dok u u EU prosjek je da imaju 2,6 bolnica na 100.000 stanovnika.

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁶ se povećava za oba spola. Očekivani životni vijek za žene je dostigao 79,0 godina, a za muškarce 74,22 godina. Razlika između očekivanog životnog vijeka za žene i muškarce iznosi 4,78 godina po rođenju. Očekivani životni vijek za žene u EU-27 je 82,40 godina i sadrži 20,4 godina života s ograničenjima koja mogu biti hronična bolest ili restrikcije u dnevnim aktivnostima koje vode ka potrebi za njegom ili asistencijom.

⁵ Svjetska banka 2004. godine

⁶ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

² Pristup uslugama, službama, obrazovanju, zdravstveni status, životni standard.

³ Pristup osnovnim potrebama.

⁴ Zaposleni koji su u riziku od toga da na duge staze postanu socijalno isključeni.

Bosna i Hercegovina u 2013. godini nije napravila značajan napredak u dostizanju prosjeka zemalja komparatora EU-4, odnosno prosjeka zemalja EU-27. Nažalost, prema nekim pokazateljima došlo je do daljnjeg udaljavanja.

Najveći socio-ekonomski izazovi za BiH su:

1. Niska stopa aktivnosti na tržištu rada (44%)
2. Visoka stopa nezaposlenosti (27,5%)
3. Visoka stopa nezaposlenosti mladih (59%)
4. Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja
5. Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi
6. Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije (72. mjesto)
7. Nizak nivo FDI po glavi stanovnika
8. Nizak nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja (81.)
9. Najviši nivo potrošnje na socijalnu pomoć u regionu
10. Najlošije usmjerena potrošnja na socijalnu pomoć (koja dopire do siromašnih)

Tabela 1: Pregled najznačajnijih preporuka

Pregled najznačajnijih preporuka		
Cilj	Kratkoročne	Srednjoročne
Makroekonomska stabilnost	- Ograničiti sve vrste transfera i sticanje povlaštenog statusa (bilo kroz transfere ili kroz PIO); - Smanjiti zaduživanja za tekuće javne rashode osim u svrhu prevladavanja tekuće nelikvidnosti i usmjeriti ih u finansiranje investicionih javnih rashoda; - Ukloniti prepreke implementaciji megaprojekata; - U javnim kompanijama jačati transparentnost i efikasnost; - Olakšati poslovanje izvoznika smanjenjem roka za povrat PDV-a; - Stvoriti uslove za smanjenje roka za naplatu potraživanja ako ista nisu osporena, a voditi se evropskim standardima. U tom smislu i adekvatno destimulirati izbjegavanje plaćanja; - Analizirati učinak-uticaj utroška javnih sredstava kroz unapređenje prakse evaluacije; - Ospособiti kapacitete javne uprave za veću apsorpciju sredstava iz EU fondova; - Osigurati konkurenciju na bh. tržištu (regulisati monopolni položaj dobavljača; bolju zaštitu od nekvalitetnog uvoza u BiH-uvoznici u velikoj mjeri ne certificiraju svoje proizvode u bh. institucijama)	- Izvršiti temeljnu analizu ekonomske efektivnosti i efikasnosti javnih rashoda kako agregatno tako i na pojedinačnim stavkama; - Razmotriti mogućnosti osiguranja kontra cikličnosti kroz izvršenje budžeta; - Ostvartiti snažniju koordinaciju unutar Fiskalnog vijeća BiH; - Obezbijediti brži razvoj sekundarnog tržišta kapitala; - Potaći smanjenje koncentracije u bankarskom sistemu i osnažiti podršku razvoju nebankarskog finansijskog poslovanja; - Harmonizacija regulative na finansijskim tržištima sa svjetskim i evropskim standardima; - Obezbijediti poticaje ciljanih izvoznih kategorija visoke dodane vrijednosti; Inicirati uspostavu fondova riziko kapitala; - Stvaranje uslova za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala iseljništva; - Statistički sistem treba osnažiti kako bi obezbijedio praćenje ključnih pokazatelja u različitim oblastima razvoja i djelovanja društva; - Pripremiti analizu i program jačanja kreditnog rejtinga zemlje;
Konkurentnost	- Povećati udio investicija i nastavnih sredstava u ukupnom iznosu finansiranja obrazovanja; - Uvesti poticajne mjere za brže osnivanje i povezivanje istraživačkih centara i tehnoloških parkova sa preduzećima; - Povećanje izdvajanja za primijenjene istraživačke projekte; - Jačanje i poticanje novog dizajna, inovacija, patentiranja, i standardizacije; - Umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu; - Razvijanje svijesti o vezi između migracije i razvoja u svim institucijama, uključivanje migracija u strategije i politike u svim sektorima i na svim nivoima vlasti (poput gender pitanja i pitanja okoliša);	- Potaći uspostavu i razvoj klastera i odgovarajućih trening centara koji se uklapaju u globalne lance vrijednosti; - Smanjenje nenadmičnih troškova rada (fiskalnih i parafiskalnih izdvajanja); - Koristiti se projektima javno privatnog partnerstva; - Smanjiti udio onih koji napuštaju i ne nastavljaju obrazovanje na svim obrazovnim nivoima, razviti statistiku obrazovanja, inventivnosti i naučno-istraživačkog rada kao i uključiti se u uporedna mjerenja kvaliteta ishoda obrazovanja; - Uspostaviti novi sistem vrednovanja nastavno naučnog kadra koji će stimulirati kompetencije, naučni rad i ostvarene rezultate; - Jačati razvoj poslovne infrastrukture, uz trajno opredjeljenje na unapređenje i pojednostavljenje pravnog okvira poslovnog okruženja; - Potrebno je inicirati uspostavu fondova riziko kapitala koji bi finansirali MSP, snažno rastuće kompanije;
Zapošljavanje	- Razvoj sektorskih regionalnih centara za profesionalnu obuku i trening - Prihvatanje koncepta cjeloživotnog učenja kroz razvoj odgovarajućih centara i VET pravnog okvira i institucija; - Staviti institucije na tržištu rada u funkciju bavljenja aktivnim politikama zapošljavanja umjesto obavljanja dosadašnje uloge obezbjeđivanja socijalnih transfera;	- Osigurati sistematsko praćenje pokazatelja razvoja malih i srednjih preduzeća (uključujući zanatske radnje); - Olakšati pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i osigurati dostupnost potrebnih znanja i vještina za njihov brži razvoj i stvaranje novih radnih mjesta; - Olakšati njihovo osnivanje i razvoj, a posebno za mlade u oblastima visoke dodane vrijednosti i sa visokim potencijalom za novo zapošljavanje;
Održivi razvoj	- Konsolidirati sektore i omogućiti olakšano finansiranje u cilju ukupnog razvoja; - Sprovesti acquis Energetske zajednice o sigurnosti snabdijevanja gasom i električnom energijom; - Usvajati Transportne politike Bosne i Hercegovine za period 2010.–2020.	- Podstaci uvođenje i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija u bh. društvo, u javnu upravu kako bi se olakšale i pojednostavile i pojeftinile administrativne procedure, smanjili troškovi uprave razvojem e-vlada; - Potrebno je osigurati usvajanje i implementaciju cijelog niza aktivnosti od strateškog okvira preko pravnog okvira do poticaja informatizacije društva a posebno visokoškolskih ustanova, zdravstva i drugih servisa poslovne zajednice i građana; - U oblasti poljoprivrede, energije i ekologije nužno je osnažiti strateško, institucionalno okruženje te odrediti prioritete djelovanja; - Cijeli niz zakonskih rješenja je nužno usvojiti u cilju prilagođavanja i razvoja ovih oblasti, koje su od najvećeg značaja za bh. društvo; - Razvoj infrastrukture transporta i komunikacija.
Socijalna uključenost	- Izvršiti analizu razloga neupisivanja djece u predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. - Intenzivirati aktivnosti na razvoju javno-privatnog partnerstva uz razvijanje odgovarajućeg pravnog okvira za JPP u skladu s EU standardima u oblasti socijalne zaštite, te promoviranje investiranja u inovativna partnerstva koja predviđaju značajan uticaj na socijalnu zaštitu i inkluziju i koordiniranje javnih i privatnih izvora finansiranja. - Provesti istraživanje o uzrocima nasilja u porodici i pripremiti posebne programe za njegovo sprečavanje - Izvršiti analizu razloga napuštanja školovanja - Uspostaviti efikasan sistem certificiranja i prekvalifikacije - Utvrđiti okvirne obrazovne normative i standarde - Usmjeriti u zdravstveni sektor dio sredstava prikupljenih po osnovu akciza - Izvršiti analizu o stanju starih u BiH - Pripremiti program i procijeniti troškove uvođenja minimalnih evropskih standarda zaštite invalida koje primjenjuju zemlje EU u ovoj oblasti - Predložiti novu kategorizaciju prema stepenu preostale sposobnosti i bez obzira na porijeklo invaliditeta, u skladu sa standardima Svjetske zdravstvene organizacije	- Ojačati statistički sistem radi osiguranja podataka u skladu s EU principima i Eurostat metodama, s naglaskom na indikatore praćenja položaja ranjivih grupa. - Evaluirati efikasnost politika socijalne zaštite (kako bi se više resursa usmjerilo na aktivne mjere socijalnog uključivanja) i pripremiti program postepenog smanjenja pasivnih mjera socijalnih pomoći u programima zapošljavanja i socijalnih beneficija za radno aktivno stanovništvo i povećale socijalne investicije. - Spriječiti i eliminisati diskriminaciju na osnovu spola (direktnu i indirektnu) u oblasti rada i zapošljavanja, obrazovanja i tržišta rada kroz osnaženje institucionalnog okvira i adekvatnu provedbu zakona, te pružanje jednakih mogućnosti muškarcima i ženama na tom planu kroz odgovarajuće, finansijski održive, prilagodljive i učinkovite politike i mjere socijalne zaštite i politike uključivanja. - Provesti istraživanje radi utvrđivanja kvalitetnih i pouzdanih pokazatelja kojima bi se moglo pratiti zdravlje stanovništva s osvrtom na socijalno ugrožene i ranjive grupe stanovništva

1. Makroekonomski okvir

Povoljna hidrološka situacija u hidroelektranama i rast izvoza su u najvećoj mjeri obilježili ekonomski rast BiH u 2013. godini koji je prema procjeni CBBH iznosio 1,6%.

Pozitivan trend u 2013. godini u BiH je ostvaren uprkos nepovoljnim kretanjima u okruženju i to ponajviše zahvaljujući oporavku proizvodnje električne energije (nakon problema u prethodnoj godini), rastu prerađivačke industrije, turizma, maloprodaje, te javnim radovima u velikoj mjeri finansiranim inostranim posuđivanjem.

Privatna i javna potrošnja bilježe tek neznatan realni rast praćen skromnim povećanjem investicija prije svega u domenu javnih radova. Procijenjeni rast bh. ekonomije je bio rezultat smanjenja vanjskotrgovinskog deficita bez značajnog doprinosa domaće tražnje koja je u pretkriznom periodu bila ključni faktor.

Deficit u vanjskoj trgovini je smanjen za 11,4% u 2013. godini. Izvoz je iznosio 8,4 milijarde KM, što je za 5,8% više nego u istom periodu 2012. godine, dok je uvoz iznosio 13,9 milijardi KM, što je za 1,4% manje nego u istom periodu prethodne godine.

Inflatorna kretanja u 2013. godini bila su ograničena i stabilna, a na kraju godine je zabilježena deflacija od 0,1%. Niže cijene energenata (nafta i gasa) kao i stabilne cijene hrane na svjetskom tržištu imale su značajan uticaj na kretanje cijena u BiH.

U BiH kao i u većini zemalja u regiji nije bilo pozitivnih dešavanja **na tržištu rada** u 2013. godini. U BiH je u 2013. godini registrovano minorno smanjenje broja zaposlenih lica (0,1% g/g), a prosječan broj zaposlenih je iznosio 686 hiljada. Prosječan broj nezaposlenih lica u BiH je uvećan za 1,7% u odnosu na 2012. godinu i iznosi 552,5 hiljada.

Prosječna **neto plata** u BiH u 2013. godini se nije bitnije mijenjala u odnosu na 2012. godinu i iznosila je 827 KM. Najviša prosječna neto plata u BiH je zabilježena u finansijskim djelatnostima i osiguranju, a najniža u građevinarstvu.

Prema podacima BHAS-a za 2013. godinu Bosna i Hercegovina je zabilježila visok **rast fizičkog obima industrijske proizvodnje** od 6,7% u odnosu na prethodnu godinu⁷. Međutim ova relativno visoka stopa rasta industrijske proizvodnje u odnosu na ostale zemlje u okruženju ostvarena je uglavnom zahvaljujući niskoj osnovici iz prethodne godine, te izrazito povoljnim vremenskim prilikama tokom 2013. godine. Najznačajniji doprinos ukupnom rastu industrijske proizvodnje ostvaren je u prerađivačkoj industriji i sektoru za proizvodnju električne energije koji su u odnosu na isti period prethodne godine ostvarili povećanje proizvodnje od 9,5% odnosno 5,6%.

Građevinski radovi u BiH bilježe skroman rast vrijednosti od 3% u 2013. godini prije svega zahvaljujući javnim radovima. Naime, snažan rast vrijednosti radova u domenu saobraćajne infrastrukture od 17,3% je bio isključivi razlog rasta građevinskih radova obzirom da skoro sve ostale kategorije radova bilježe smanjenje.

1.1. *Razvoj prema ciljevima Strategije razvoja BiH*

Mnoge zemlje su postigle rast BDP-a povećanjem izvoza, ali su i uprkos tome propustile prevesti taj rast u industrijaliziranost, produktivnu zaposlenost i smanjenje siromaštva. Za tranzicijske zemlje poput BiH se može reći da su, uprkos relativnom snažnom rastu u pretkriznom razdoblju propustile reindustrijalizirati ekonomiju i povećati zaposlenost. Postignut je rast, ali ne i razvoj⁸. Ekonomisti koji se bave pitanjima razvoja traže, druge puteve, teorije i instrumente koji bi omogućili analizu ekonomskih promjena, strukturnu transformaciju i silnice koje omogućavaju veću brzinu dostizanja razvijenih zemalja. Takva, nova paradigma se definira kao sustav znanja i neovisnih teorija koje omogućavaju ne samo analizu procesa dostizanja razvijenih i evaluaciju razvojnih politika, nego i utvrđivanje pravca, prirode i granica istraživanja.⁹

Teorija rasta analizira dostizanje zemalja s visokim dohotkom kroz modele fokusirane na tehnologiju i ljudski kapital u funkciji povećanja produktivnosti.

⁷ Agencija za Statistiku BiH, „Indeks obima industrijske proizvodnje u Bosni i Hercegovini za decembar 2013. godine“, Sarajevo, 25.01.2014.godine.

⁸ ILO (2011)

⁹ Kuhn (1970).

Zemlje s nižim dohotkom trebaju ostvarivati akumulaciju znanja i tehnologija, ulagati u ljudski kapital i moderan fizički kapital, u infrastrukturu i institucije kako bi povećale ukupnu produktivnost faktora i postigle veću putanju rasta. Promatrajući kroz prizmu teorije rasta, dostizanje zemalja s visokim dohotkom je zapravo rast produktivnosti. Zemlje s nižim dohotkom trebaju dostizati zemlje s višim dohotkom većim prinosima na ulaganja u ljudski i fizički kapital.

Domaća tržišta malih ekonomija, a posebno ako su dodatno iscjepkana, daju malo mogućnosti privredi da se specijalizira u oblastima u kojima postoji potencijalna komparativna prednost. Domaća tražnja ni u kojem slučaju ne može biti zamjena za ogromno vanjsko tržište i njegovu elastičnost. Drugo očigledno ograničenje su osobine i zahtjevi domaće tražnje, koji ne moraju nužno odgovarati onome što domaći proizvođači najbolje proizvode.¹⁰ Iz tih razloga strategija koja gleda prema unutra zatvara vidokrug djelovanja odnosno ako je njen glavni fokus samo na supstituciji uvoza, ona ne

može proizvesti željene rezultate i voditi većem životnom standardu građana.

Značajni **finansijski doprinosi dijaspore** u formi novčanih doznaka, te investicijski i štedni potencijal dijaspore ukazuju na potrebu posvećivanja veće pažnje migraciji i načinima na koji ona može snažnije uticati na investiranje, zapošljavanje i otvaranje malih i srednjih preduzeća u BiH. Osim novčanih doznaka, štednja migranata, iako većinom zadržana u zemljama prijema, predstavlja ogroman finansijski resurs i nekoliko puta je veća od iznosa poslanih novčanih doznaka. Pretpostavlja se da je riječ o iznosu od nekoliko milijardi eura godišnje¹¹ uštede što bi uz odgovarajuće mjere moglo biti usmjereno ka investiranju i štednji u BiH. Što se tiče realizovanih investicija, u BiH se ne vode zasebni podaci o investicijama iz dijaspore i pretpostavka je da su one relativno male. Međutim, gledajući na iznos štednje u dijaspori i veze koje dijaspora održava sa BiH, očigledno je da postoje realne pretpostavke za više investiranja iz dijaspore.

¹⁰ Svetska Banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str.23, pristupljeno 20.05. 2011 <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

¹¹ IOM, IASCI. 2010. "Maximising the Development Impact of Migration-related Financial Flows and Investment to Bosnia and Herzegovina."

2. Makroekonomska stabilnost

I dalje je prisutan trend relativnog zaostajanja BiH u odnosu na zemlje komparatore. To se vidi po kretanju BDP per capita gdje se u posljednje dvije godine BiH nalazi na 29% prosjeka EU4. Umjesto sužavanja jaza u odnosu na komparatore, prema nekim pokazateljima naše stanje se pogoršava. Ovo je očigledno imajući u vidu pokazatelje poput makroekonomske stabilnosti gdje gubimo korak sa komparatorima, razvoju finansijskih tržišta te stope agregatne štednje. Značajno se povećava i bruto dug BiH u odnosu na BDP.

Brzorastuće ekonomije obično štede značajan dio dohotka - stope nacionalne štednje od 20-25% ili više su uobičajene. Kad je BiH u pitanju, može se govoriti samo o polovini od tog iznosa. Zemlje se mogu osloniti na ino kapital radi financiranja investicija, međutim ino štednja kao motor razvoja je neperfektna zamjena za domaću, uključujući javnu štednju.¹² Stoga su razvoj i produbljivanje finansijskih tržišta nužan preduslov bržeg socio-ekonomskog razvoja društva kao cjeline. Uzrok zaostajanja BiH je pored niske štednje takođe i relativno neproduktivan karakter štednje.

Kreditni rejting BiH prema posljednjim analizama je stabilan, što se može vidjeti iz izvještaja dviju međunarodnih rejting agencija Moody's Investors Service i Standar & Poor's koje objavljuju svoje analize o BiH. Prema zadnjim analizama i objavljenom izvještaju, dana 27.marta, 2013. godine Agencija Standard & Poor's potvrdila je suvereni kreditni rejting „B sa stabilnim izgledima”. Agencija Moody's Investors Service je u julu 2012. godine dala Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting „B3” gdje je izmjenila izgled „sa posmatranja- negativno” na „stabilne izgleda”.

Tabela 2: Kreditni rejting BiH

Agencija	Datum	Rejting	Aktivnost
Standard & Poor's	27.09.2013.	B/stabilni izgledi	Potvrđen rejting
Standard & Poor's	27.03.2013.	B/stabilni izgledi	Potvrđen rejting
Moody's Investors Service	10.07.2012.	B3/stabilni izgledi	Potvrđen rejting /izgled izmjenjen
Standard & Poor's	30.11.2011.	B/ na posmatranju- negativno	Snižen rejting
Standard & Poor's	28.07.2011.	B+/ negativni izgledi	Izgled izmijenjen
Moody's Investors Service	16.05.2011.	B2/ negativni izgledi	Izgled izmijenjen
Standard & Poor's	08.12.2009.	B+/ stabilni izgledi	Potvrđen rejting
Standard & Poor's	22.12.2008.	B+/ stabilni izgledi	Dodijeljen rejting
Moody's Investors Service	17.05.2006.	B2/ stabilni izgledi	Povećan rejting
Moody's Investors Service	29.03.2004.	B3/ pozitivni izgledi	Dodijeljen rejting

Izvor: Moody's Investors Service; Standar & Poor's

¹² Svetska banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str. 3, pristupljeno 20.05. 2011. <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

Analiza trendova

Tabela 3: Indikatori ekonomije BiH, 2006.-2013.godina

Cilj Makrostabilnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100									
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
BDP per capita (u odnosu na prosjek EU4=100)	BiH	1	41	39	29	31	30	30	29	29
BDP u tek. cijenama (u odnosu na prosjek EU4=100)	BiH	1	15	14	15	16	16	15	15	15
Indeks potrošačkih cijena CPI	BiH	4	6,1	1,5	7,4	-0,4	2,1	3,7	2,1	-0,1
Zaštita investitora (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	2	:	:	82	84	83	85	86	:
Makroekonomska stabilnost (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	3	111	96	100	96	93	95	85	84
Sofisticiranost fin. tržišta (u odnosu na prosjek EU4)**	BiH	3	:	95	89	85	83	80	83	86
Stopa agregatne štednje (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	3	:	41	53	50	66	66	47	29
Ukupna porezna stopa (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	2	:	98	107	106	168	191	177	:
Bruto dug/ BDP (%) (nominalni indikator)	BiH	1	21,2	18,6	31	35,9	39,3	40,4	44,3	:
Budžetski saldo (%) BDP (nominalni indikator)	BiH	1	2,85	1,18	-2,18	-4,45	-2,49	-1,27	2,3	:

*dvogodišnji indikator r**od 2010: Razvoj finansijskih tržišta 1-Eurostat 2-Svjetska banka, Doing Business (online baza podataka) 3-Svjetski ekonomski forum 4-BHAS

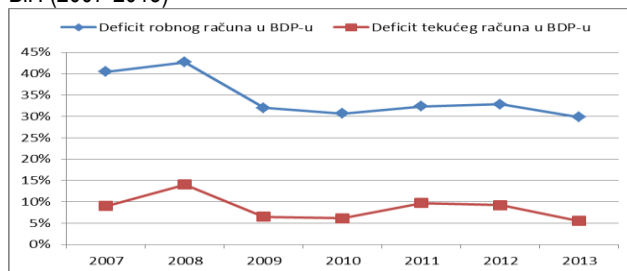
2.1 Vanjski sektor

Vanjski sektor BiH karakteriše **visok stepen otvorenosti bh. ekonomije**¹³ koji je u posljednje tri godine iznosio oko 90%.

Prema podacima Centralne banke BiH **platni bilans BiH** u 2013. godini pokazuje nastavak trenda poboljšanja u tekućim plaćanjima sa inostranstvom. U 2013. godini deficit tekućeg računa je iznosio oko 1,4 milijarde KM i bio je manji za 40% u odnosu na godinu prije.

Deficit tekućeg računa BiH kao učešće u BDP-u u 2013. godini je procijenjen na 5,5%, što je najniži omjer registrovan u BiH od 2000. godine. Poređenja radi, u prethodne dvije godine taj omjer se kretao u intervalu između 9% i 10% BDP-a.

Grafikon 1: Deficit tekućeg i robnog računa kao učešće u BDP-u BiH (2007-2013)

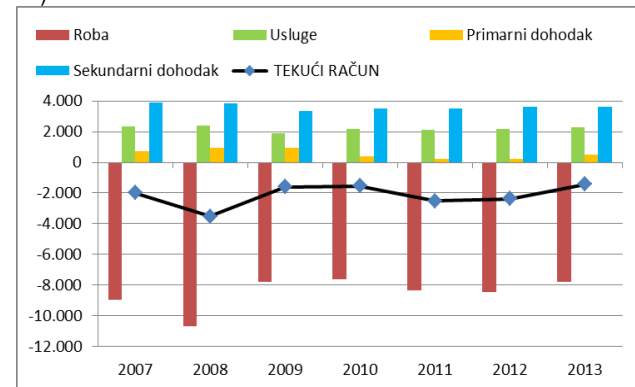
Izvor: Centralna banka BiH

Glavni uzrok smanjenja pomenutog deficita jeste **poboljšanje stanja u spoljnotrgovinskoj razmjeni robama** gdje je zabilježeno smanjenje spoljnotrgovinskog deficita za 8% g/g. Spoljnotrgovinski deficit u posmatranom periodu je iznosio 6,8 milijardi KM¹⁴.

¹³ Ukupna spoljnotrgovinska razmjena (uvoz + izvoz)/ BDP

¹⁴ Obzirom na kompleksnost tematike spoljne trgovine robama, više o tome je predstavljeno na narednim stranama

Grafikon 2: Tekući račun BiH i njegove komponente (u milionima KM)

Izvor: Centralna banka BiH

Suficit na računu usluga nastavlja da raste istim tempom kao i u 2012. godini (3% g/g). U 2013. godini suficit u uslugama je iznosio 2,255 milijarde KM. Izvoz usluga je rastao po stopi od 1%, dok je uvoz usluga smanjen za 6% g/g. Najviše učešće u izvozu usluga su imale usluge procesuiranja robe u BiH (40%), a zatim i pružanje usluga putovanja (35%). Najviše su se uvozile usluge transporta (37%) i putovanja (7%)

Značajno poboljšanje registrovano je na računu **primarnog dohotka**, gdje je neto priliv više nego uduplan (sa 232 miliona KM na 513 miliona KM). Razlog tome je smanjenje odliva po osnovu investicionog dohotka sa 615 miliona KM u 2012. godini na 302 miliona KM u 2013. godini.

Sekundarni dohodak u platnom bilansu BiH ima najvažnije mjesto u finansiranju robnog deficita (u 2013. godini 46%). Sa 3,6 milijardi KM registrovanog neto priliva ova stavka ima stabilno učešće u BDP-u BiH sa oko 14%. U odnosu na 2012. godinu neto iznos je umanjnjen za 1% usljed nižih priliva od penzija iz inostranstva. Personalni transferi iz inostranstva su zabilježili rast od 1% g/g a iznosili su 2,1 milijarde KM.

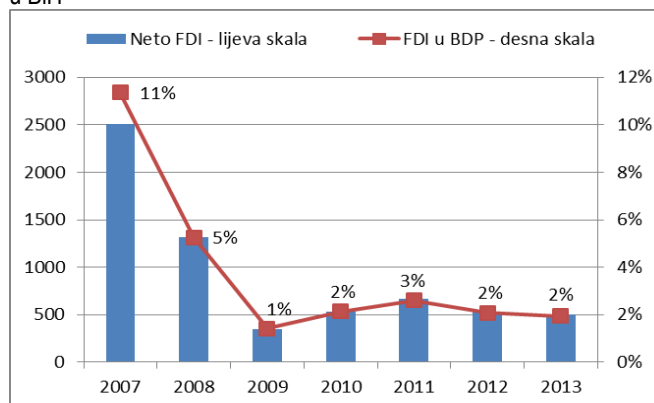
Priliv sredstava na **kapitalnom računu** je skromno uvećan (1%) u odnosu na 2012. godinu a sa registrovanih 337,4 miliona KM je finansirana oko jedna četvrtine deficita na tekućem računu.

Finansiranje deficita tekućeg računa je u najvećoj mjeri (60%) omogućeno iz **finansijskog računa**, i to iz stavke **inostrani zajmovi** (660 miliona KM) koji su uvećani za 40% g/g, kao i **trgovinski krediti i avansi** (454 miliona KM). Novo povlačenje zajmova sektora vlade je u 2013. godini iznosilo oko 490 miliona KM, što je rast od 25%, a novi zajmovi ostalim sektorima

su značajno uvećani u odnosu na prošlu godinu, na novih 170 miliona KM zajma.

Prema podacima CBBH na računu **neto direktnih stranih investicija** (FDI) je u 2013. godini registrovano oko 507 miliona KM, što predstavlja smanjenje od 5% g/g. Neto finansijska aktiva iznosi 29 miliona KM (ulaganja u inostranstvo iz BiH) a finansijska pasiva 478 miliona KM (ulaganja u BiH). Od tog iznosa 107,2 miliona KM se odnosi na reinvestiranu dobit. Najviše se ulagalo u proizvodnju (gdje dominira ulaganje u proizvodnju električne energije) a na drugom mjestu u sektor bankarstva.

Grafikon 3: Neto priliv FDI u BiH u milionima KM i % učešće u BDP-u BiH

Izvor: CBBiH

Pozitivne promjene na saldu spoljnotrgovinske razmjene (značajno smanjenje deficita), kao i doznačene četiri tranše (u iznosu od 340 miliona KM) po osnovu aranžmana sa MMF-om uz ostale pomenute transakcije sa inostranstvom u 2013. godini su dovele do povećanja **deviznih rezervi** u CBBH za 709 miliona KM. Iznos deviznih rezervi na kraju 2013. godine je iznosio rekordnih 7,1 milijarde KM, a najveće učešće imaju investicije u vrijednosne papire (65%) uz povećanje od 18,4% g/g.¹⁵

Obzirom da je **spoljnotrgovinska razmjena robama** najznačajniji dio platnog bilansa BiH u nastavku će biti detaljnije analizirana.

Prema podacima BH agencije za statistiku **uvoz robe u 2013. godini je iznosio 15,1 milijardi KM** što je za 0,5% manje u odnosu na 2012. godinu. **Izvoz je iznosio 8,4 milijarde KM** što predstavlja rast od 6,6% g/g. Shodno pomenutom robni deficit je umanjnjen za 8% a iznosio je 6,8 milijardi KM. Procenat pokrivenosti uvoza izvozom je dostigao rekordnih 55%.

¹⁵ Izvor: CBBH

Posmatrajući **robnu razmjenu po strukturi** proizvoda, jednu trećinu spoljnotrgovinske razmjene BiH čine poluproizvodi i proizvodi sa niskom dodanom vrijednošću (tzv. intermedijarni proizvodi), netrajni proizvodi za široku potrošnju imaju učešće od 24%, dok kapitalni proizvodi čine 15%, a energija 17% od ukupne robne razmjene u 2013. godini.

Značajnije kategorije proizvoda koje ostvaruju **suficit** su: bazni metali, drvo i proizvodi od drveta, obuća, te namještaj.

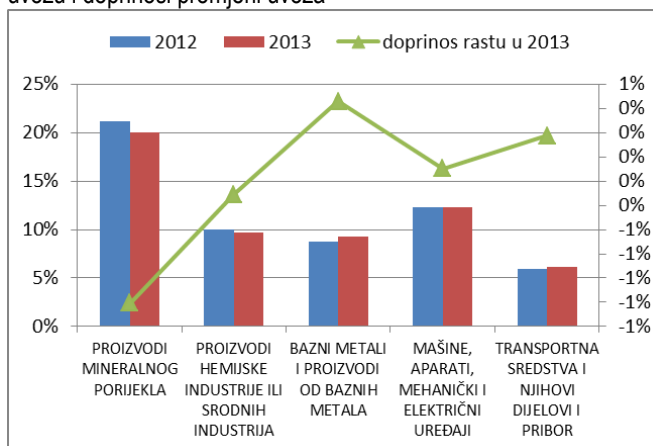
U **strukturi uvoza** nije bilo značajnijih promjena. Najviše su se uvozili proizvodi **mineralnog porijekla** u iznosu od 3 milijarde KM, gdje dominiraju nafta i naftni derivati sa 2,3 milijarde KM i učešćem u ukupnom uvozu od oko 20%. U odnosu na prošlu godinu, zabilježeno je smanjenje uvoza ove vrste proizvoda za 5,8%. Drugo mjesto po vrijednosti uvoza zauzimaju mašine, aparati i mehanički uređaji čiji je uvoz u 2013. godini iznosio 1,8 milijardi KM ili 12,3% ukupnog uvoza roba. U odnosu na prošlu godinu, vrijednost uvezenih mašina smanjila se za 0,8%. Ova kategorija proizvoda najviše se uvozila iz Njemačke i Italije.

Vrijednost uvoza **prehrambenih prerađevina** u 2013. godini je iznosila 1,5 milijarde KM, a u odnosu na prošlu godinu smanjena je za oko 2%. Pad uvoza prehrambenih prerađevina velikim dijelom ukazuje na supstituciju uvoza domaćim proizvodima (mlijeko i mliječni proizvodi, mesne prerađevine, te duhan i alkohol), naročito radi smanjenja uvoza iz Hrvatske, ali i zbog rasta poljoprivredne proizvodnje u BiH.

Vrijednost uvoza proizvoda **hemijske industrije** je iznosila oko 1,5 milijarde KM, a u odnosu na prošlu godinu smanjena je za 3%. Od proizvoda hemijske industrije, BiH je najviše uvozila farmaceutske i kozmetičke proizvode. Zemlje iz kojih je BiH najviše uvozila ovu kategoriju proizvoda su Njemačka, Slovenija i Srbija.

Bazni metali su ostvarili stopu rasta uvoza od 5% u odnosu na prošlu godinu a u strukturi uvoza učestvuju sa 9%. Od baznih metala najviše su se uvozili željezo i čelik, njihovi proizvodi, te aluminij i proizvodi od aluminija.

Grafikon 4: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu i doprinosi promjeni uvoza

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Na strani izvoza najznačajnija kategorija je **bazni metali** (sa učešćem od 21% u ukupnom izvozu BiH) koji su zabilježili izvoz od oko 1,7 milijardi KM. Izvoz željeza i čelika je smanjen za 14% najvećim dijelom zbog smanjenja svjetskih cijena za 20%¹⁶. Izvoz aluminijuma bilježio je pad od 8,8% zbog smanjene potražnje, ali i pada cijena aluminijuma od oko 15% na svjetskim tržištima.

Izvoz kategorije **mineralnih proizvoda** je iznosio oko 1 milijardu KM, uz rast od 25% na godišnjem nivou. Uzrok značajnog rasta izvoza ove kategorije proizvoda je povećanje izvoza električne energije (472 miliona KM).

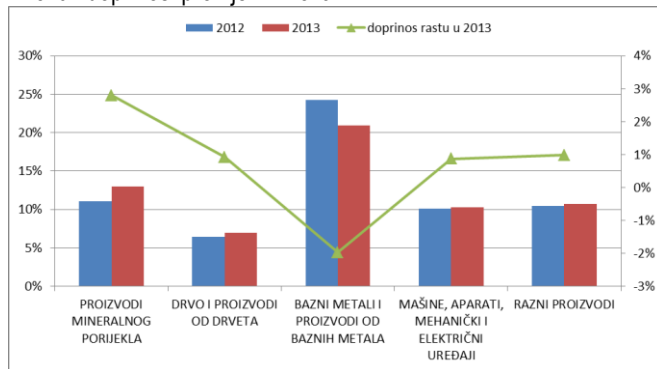
U odnosu na prošlu godinu rast vrijednosti izvoza **namještaja** je iznosio 9,4% i dostigao vrijednost od 898 miliona KM. Izvoz namještaja u ukupnom ostvarenom izvozu za 2013. godinu učestvuje sa oko 11%. Namještaj se najviše izvezio na tržišta Njemačke i Italije.

BiH je u 2013. godini izvezla **mašina i aparata** u iznosu od 860 miliona KM ili 10% ukupne vrijednosti izvoza. Rast izvoza mašina i aparata u 2013. godini bio je oko 8,5%.

Značajna izvozna kategorija su **drvo i proizvodi od drveta** kojih je tokom 2013. godine izvezeno u vrijednosti od 580 miliona KM (učešće od 7%). U odnosu na prošlu godinu ova kategorija proizvoda bilježi rast od 14%.

16 Izvor: Svjetska banka

Grafikon 5: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu i doprinosi promjeni izvoza

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Posmatrajući ukupnu robnu razmjenu BiH sa **regionalnim grupacijama** u 2013. godini, najveći obim trgovine BiH je ostvarila sa zemljama članicama EU i to u iznosu od 58% od ukupnog obima spoljne trgovine. Ovaj rast obima trgovine rezultat je i ulaska Hrvatske u EU u 2013. godini. U trgovanju sa zemljama članicama EU BiH je ostvarila trgovinski deficit u iznosu od 2,6 milijardi KM.

Pored Hrvatske kao najznačajnijeg partnera u spoljnotrgovinskoj razmjeni BiH, na drugom mjestu se nalazi Njemačka, a na trećem Srbija.

Tabela 4: Učešće u ukupnom uvozu i izvozu po zemljama

Zemlja	Uvoz	Učešće u ukupnom uvozu	Izvoz	Učešće u ukupnom izvozu
Hrvatska	1.956.353	13%	1.194.637	14%
Njemačka	1.734.842	11%	1.310.844	16%
Srbija	1.485.608	10%	766.745	9%
Italija	1.482.256	10%	1.003.294	12%
Slovenija	754.344	5%	686.503	8%
Rusija	1.505.995	10%	57.164	1%
Kina	914.082	6%	10.430	0%
Ostale zemlje	5.336.312	35%	3.350.658	40%
UKUPNO	15.169.792	100%	8.380.275	100%

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Za razvijanje politike strateških proizvoda neophodno je da zemlja, radi sigurnog i održivog razvoja, ustanovi bilanse potreba i stanja, u kojima će poseban dio sačinjavati pregled ključnih izvoznih i uvoznih proizvoda. Kao strateški izvozni sektori u okviru dokumenta „Strategija rasta izvoza BiH“¹⁷ navedeni su: drvni sektor, poljoprivredni i prehrambeni sektor, metalni sektor, građevinski sektor i sektor turizma.

Aktivnosti usmjerene na jačanje podrške izvozniciima u 2013. nisu sprovedene. Primjer je

skraćanje roka za povrat PDV-a izvozniciima s 30 dana na 15 dana, što je trebalo biti provedeno izmjenom Zakona o PDV-u. U 2013. nije došlo ni do realizacije aktivnosti povećanja garantnog fonda Izvozno kreditne agencije BiH (IGA), kao ni do izmjene Zakona o istoj kojim bi se IGA-i dodijelio mandat da za račun države može izdavati garancije.

Tokom 2013. godine izrađen je nacrt **Uputstva za provođenje carinskih mjera za zaštitu prava intelektualne svojine**. Savjet Ministara BiH je usvojio Odluku o izmjeni Odluke o utvrđivanju Carinske tarife za 2013. godinu, kojom su ukinute, odnosno smanjene količine tarifnih kvota za određene tarifne oznake koje su postojale u prethodnom razdoblju u skladu s propisima BiH. Takođe, donesena je i Odluka o privremenoj suspenziji i privremenom smanjenju carinskih stopa kod uvoza određenih roba do 31.12.2013. godine.

Carinska tarifa BiH je i u 2013. u potpunosti usklađena s Kombinovanim nomenklaturom EU.

U 2013. godini **BiH je predsjedala cjelokupnim CEFTA 2006 Sporazumom**, kao i Pododborom za poljoprivredu i SPS i Radnom grupom za trgovinu uslugama.

BiH i Republika Albanija su potpisale Dodatni protokol 3 CEFTA 2006 Sporazuma o liberalizaciji trgovine poljoprivrednim proizvodima kojim su dvije zemlje ukinule sve carine na uvoz, sve takse jednakog učinka, kao i sve uvozne takse fiskalne prirode u međusobnoj trgovini.

Finalizovan je tekst sporazuma između CEFTA strana o pitanjima ocjene usklađenosti i olakšanog pristupa industrijskih proizvoda na tržišta drugih CEFTA strana, te su započete konsultacije o proizvodima koji će biti obuhvaćeni sporazumom i biti dio određenih aneksa. Ovaj sporazum reguliše sve aspekte i pravila za one CEFTA strane koje nisu potpisale Multilateralni sporazum sa Evropskom organizacijom za akreditaciju (EA MLA), što će pomoći u olakšavanju međusobne trgovine.

Pregovori za **pristupanje BiH Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO)** su značajno intenzivirani tijekom 2013. godine. U tom pogledu, Sekretarijat WTO-a je BiH od početka 2013. godine dodijelio status prioriteta. U okviru realizacije tzv. „Mape puta“, održana su dva kruga pregovora u svim oblastima. Vezano za multilateralne pregovore o vanjsko-trgovinskom režimu BiH, aktivnosti na ispunjavanju obveza sadržanih u Zakonodavnom akcijskom planu su skoro u potpunosti realizirane, a tekst Nacrta izvješća Radne grupe o pristupanju skoro

¹⁷ Izvorno vijeće BiH, Savjet ministara BiH

potpuno usuglašen s članicama WTO-a. U 2013. godini je održan završni Plurilateralni sastanak o domaćoj podršci u poljoprivredi i izvoznim subvencijama.

Preporuke:

- Usvojiti Strategiju rasta izvoza BiH
- Sistemski razvijati distribucione kanale (zajednička predstavništva firmi, diplomatsko-konzularna mreža, predstavništva poslovnih i drugih asocijacija) na inostranim tržištima, počevši od zemalja iz okvira trokuta Rim-Berlin-Beograd na koje otpada većina izvoza roba bh. proizvođača;
- Izmijeniti Zakon o PDV-u kojim bi se omogućilo skraćivanje roka za povrat poreza izvozniciima sa 30 na 15 dana;
- Povećati garantni fond IGA-e i izmijeniti Zakon o IGA-i (dodijeliti mandat da može za račun države izdavati garancije);
- Jačati kapacitete bh. za promociju izvoza;
- Unaprijediti aktivnosti VTK BiH na promociji izvoza (zajednička predstavništva VTK i kompanija,)
- Jačati kapacitete Odsjeka za unapređenja i promociju izvoza u MVTEO BiH.

2.2. Javne finansije

Javne finansije BiH u 2013. godini je obilježio blagi deficit sektora opšte vlade praćen porastom vanjskog duga od 3,5%, ali i snažnim rastom njegovog servisiranja od 65,7%. Podaci UIO i poreskih uprava ukazuju na blagi pad javnih prihoda i smanjenje tekućih rashoda.

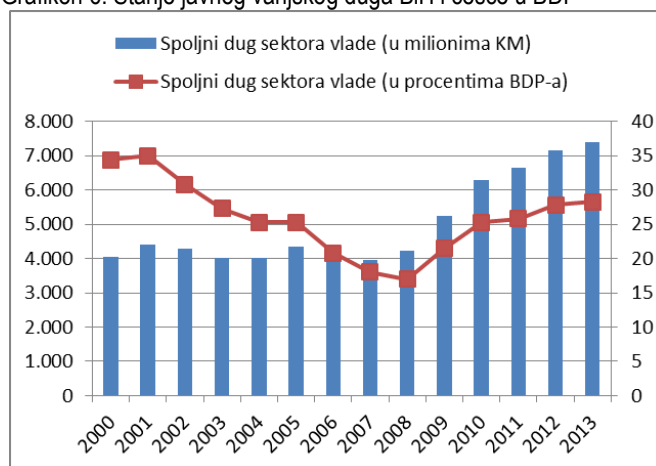
Štednja sektora opšte vlade je bila nedovoljna da finansira javne investicije čiji je prilično snažan rast (prije svega u FBiH) u velikoj mjeri bio finansiran povoljnim inostranim zaduživanjem. Ovo je dovelo do blagog deficita opšte vlade u 2013. godini. Deficit je bio praćen povećanjem vanjskog duga prije svega u FBiH od 5,6% (smanjenje od 0,7% u RS). Povećanje vanjskog duga uprkos skoku obaveza servisiranja vanjskog duga ukazuje da se nova zaduživanja u najvećoj mjeri vrše u svrhu refinansiranja postojećeg duga.

Slika o kretanju ukupne zaduženosti opšte vlade je nepotpuna zbog nepotpunih podataka o unutrašnjem zaduživanju (u vrijeme pisanja) koje posljednjih godina intenzivno dobiva na značaju. Tako su na primjer, bankarski zajmovi opšte vlade (prema podacima CBBiH) za svega sedam godina narasli sa 69 miliona KM u 2006. na 903 miliona na kraju 2013. godine. Pored toga,

unutrašnje zaduživanje kroz izdavanje hartija od vrijednosti takođe postaje sve popularnije bez obzira na prilično nepovoljne komercijalne uslove u odnosu na vanjsko zaduživanje.

Prema podacima Centralne banke BiH, **stanje ukupnog javnog vanjskog duga BiH na kraju 2013. godine je iznosilo oko 7,4 milijarde KM, što iznosi oko 28,3% procenjenog BDP-a za 2013. godinu.** Zabilježen je porast vanjske zaduženosti od 3,5%, što predstavlja duplo nižu stopu rasta zaduženosti u odnosu na prethodne dvije godine.

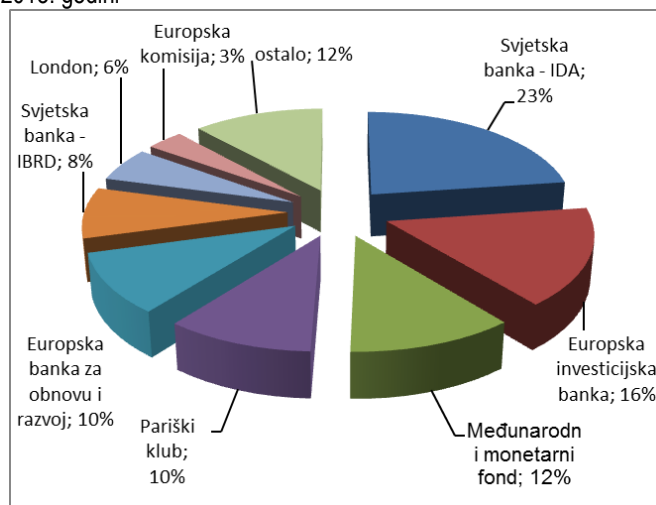
Grafikon 6: Stanje javnog vanjskog duga BiH i češće u BDP

Izvor: CBBH

Tokom 2013. godine je prekinut trend porasta vanjskog zaduživanja kod većine kreditora. Značajnija kreditna aktivnost (povećanje stanja duga) je zabilježena kod kreditora kao što su Evropska Investicijska banka, Evropska komisija i EBRD.

Grafikon 7: Struktura javnog vanjskog duga prema kreditorima u 2013. godini

Izvor: CBBH

Ukupno prikupljeni **prihodi od poreza** (direktnih i indirektnih) u BiH, u 2013. godini su iznosili oko 11

milijardi KM. Od ovog iznosa, oko 42% prihoda se odnosi na prihode prikupljene od indirektnih poreza.

Uprava za indirektno oporezivanje je u 2013. godini prikupila rekordne prihode od uspostave ove institucije. Prikupljeni bruto prihodi od **indirektnih poreza** (PDV, akcize, carine i putarina) iznosili su 5 milijardi i 882 miliona KM, što je za 10 miliona KM više (0,2%) u odnosu na prihode prikupljene u 2012. godini. Uprava je u toku 2013. godine privреди vratila 997 miliona KM povrata PDV-a (12,8% više g/g), tako da su neto prihodi raspoređeni korisnicima, a to su država, entiteti i Distrikt Brčko, iznosili 4 milijarde i 886 miliona KM (-2,1% g/g). Još je izraženiji pad sredstava namjenjen budžetima (-7,2%) preostalih nakon izmirenja rezervi na JR i servisiranja vanjskog duga. Obaveze za servisiranje vanjskog duga su porasle za skoro 50%.

Rast povrata bi se mogao djelomično objasniti značajnim rastom robnog izvoza od 6,6% koji u najvećoj mjeri iziskuje povrate. Do smanjenja neto prihoda od indirektnih poreza je najviše dovelo smanjenje prihoda PDV-a (1,9%) i akciza na duhan i duhanske prerađevine (4,1%). Ipak, najlošiju vijest sa stanovišta budžeta predstavlja pomenuti rast

servisiranja vanjskog duga.

Najveće učešće u ukupnim prihodima od indirektnih poreza čine prihodi od PDV-a (53%). Slijede prihodi od akciza sa 22%, putarine sa 5% i carine sa 4%.

U 2013. je na nivou BiH ostvaren rast prihoda **direktnih poreza, doprinosa i ostalih prihoda** od 2,4% (na nominalnih oko 5,7 milijardi KM). Najzaslužniji za taj rast je bio rast prihoda od taksi, kazni i naknada od 9,5% pri čemu je FBiH imala glavnu ulogu. U isto vrijeme, direktni porezi bilježe rast od 4,2%, dok je rast doprinosa bio tek neznačajan (0,7%). Povećanje direktnih poreza je ostvareno u oba entiteta sa nešto višom stopom (od 5,3%) u RS. S druge strane, skroman rast doprinosa od 1% je ostvaren u FBiH, dok je u RS zabilježena stagnacija. Naime, u ovom entitetu je rast prihoda PIO od 2,5% potpuno neutralisan smanjenjem doprinosa za zdravstveno osiguranje (3,1%). Pomenuto je odraz primjene novog Zakona o doprinosima u Republici Srpskoj¹⁸ kojim je propisano povećanje stope doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za 0,5% sa 18% na 18,5% uz istovremeno smanjenje stope za zdravstveno osiguranje za 0,5% sa 12,5% na 12%, tako da zbirna stopa ostaje 33% na bruto osnovicu.

Tabela 5: Prihodi od direktnih poreza i doprinosa po vrstama i entitetima

Naziv prihoda	FBiH jan-dec			RS jan-dec			BiH jan-dec		
	miliona KM		rast u %	miliona KM		rast u %	miliona KM		rast u %
	2012	2013		2012	2013		2012	2013	
Direktni porezi	494,0	509,8	3,2	411,3	433,3	5,3	905,3	943,1	4,2
Porez na dohodak	271,9	277,4	2,0	258,9	263,2	1,6	530,8	540,6	1,8
Porez na dobit	148,7	151,0	1,6	125,9	134,4	6,7	274,6	285,4	3,9
Porezi građana	72,2	80,1	11,0	15,3	24,1	57,8	87,5	104,2	19,2
Ostali porezi	1,2	1,2	3,7	11,2	11,6	3,7	12,4	12,8	3,7
Ostale takse, kazne i naknade	399,3	453,0	13,4	297,5	310,1	4,2	696,9	763,1	9,5
Doprinosi	2.621,4	2.648,9	1,0	1.307,5	1.308,2	0,1	3.928,9	3.957,1	0,7
PIO	1.445,6	1.455,8	0,7	697,3	714,5	2,5	2.142,9	2.170,3	1,3
Zdravstvo	1.057,7	1.072,8	1,4	516,3	500,3	-3,1	1.574,0	1.573,1	-0,1
Nezaposleni	118,1	120,3	1,8	36,4	36,2	-0,7	154,5	156,4	1,2
Dječija zaštita			-	54,0	53,3	-1,2	54,0	53,3	-1,2
Zapošljavanje invalida			-	3,6	3,9	10,5	3,6	3,9	10,5
UKUPNO	3.514,7	3.611,7	2,8	2.016,4	2.051,6	1,7	5.531,1	5.663,3	2,4

Izvor: Poreska uprava RS i Poreska uprava FBiH

Pored nedostatka fiskalne koordinacije i relevantnih institucionalnih kapaciteta BiH karakterizira i nepostojanje obavezujućih fiskalnih pravila. U cilju rješavanja tih problema, BiH je krajem 2008. uspostavila Fiskalno vijeće, kao koordinaciono tijelo za pitanja fiskalne politike. Jedan od zadataka Vijeća je pružanje doprinosa očuvanju makroekonomske stabilnosti i postizanju razvojnih ciljeva. Pored toga, Vijeće definira ciljeve fiskalne politike BiH i određuje granice rashoda na godišnjem i višegodišnjem planu. Time je zadatak Vijeća i određivanje granica deficita budžeta i smanjenje fiskalne neravnoteže.

Socijalna davanja predstavljaju najveći izdatak u strukturi javnih rashoda a u BDP-u BiH učestvuju sa oko 16% u 2013. godini. Međutim, značajno je istaći da socijalna davanja usporavaju rast, kao i da kompenzacije zaposlenih bilježe smanjenje, kao dvije najveće stavke na strani rashoda.

Savjet ministara BiH usvojio je Dokument okvirnog budžeta institucija BiH za period 2014 - 2016. godina¹⁹ baziran na dokumentu Globalni okvir fiskalnog bilansa i politika u BiH za razdoblje 2014.-2016. koji je prethodno usvojilo Fiskalno vijeće.

BiH se suočava sa brojnim nedostacima u domenu statistike javnih finansija i ekonomije u cjelini što značajno otežava analizu javnih finansija. Kao primjer može se navesti činjenica da se veličina javnih rashoda iskazana u BDP-u značajno razlikuje u zavisnosti od toga da li je BDP obračunat prema proizvodnom ili rashodnom pristupu. Pored toga, na nivou Bosne i Hercegovine ne postoje konsolidovani i koherentni podaci o rashodima vlade po funkcijama zasnovani na COFOG klasifikaciji.

BiH treba nastaviti s provođenjem mjera restriktivne fiskalne politike i smanjenja javne potrošnje u cilju unapređenja fiskalne pozicije. Poseban izazov u tom domenu predstavljaju i uslovi koji u sklopu stand-by aranžmana s MMF-om stoje pred BiH.

Preporuke

- Izvršiti temeljitu analizu ekonomske efikasnosti javnih rashoda s detektiranjem veličina proizvodnih i neproizvodnih javnih rashoda;
- Donijeti zakone o zabrani zaduživanja države za tekuće javne rashode osim za svrhu prebrođivanja tekuće likvidnosti (omogućiti javno zaduživanje samo za financiranje investicijskih javnih rashoda);
- Nastaviti reformu socijalnog sektora kako bi se socijalna davanja više vezala za potrebe (a manje za stečena prava) i počela poprimati karakter socijalnih investicija;
- Nastaviti proces privatizacije državnog dijela kapitala
- Razviti transparentni sistem procjene uticaja vladinih programa i aktivnosti koji bi omogućili efektivnost i efikasnost njihove sprovedbe. Analizirati potrošnju sa aspekta energetske efikasnosti i ekonomičnosti prostorija i voznog parka;
- Potrebno je razmotriti mogućnosti osiguranja programa i mjera kontracikličnosti kroz izvršenje budžeta svih nivoa.
- Preduzeti potrebne mjere u cilju efikasnije naplate poreza (smanjiti broj poreskih dužnika i veličinu poreskih dugova).
- Nastaviti sa vođenjem restriktivne fiskalne politike i smanjenjem udjela javnih rashoda u BDP-u.
- Poraditi na fiskalnoj održivosti

2.3. Razvoj finansijskih tržišta

Najrazvijeniji i najznačajniji dio finansijskog tržišta u BiH je **bankarski sektor**. Aktiva bankarskog sektora u 2013. godini činila je 87% ukupne aktive finansijskog sektora.

Broj poslovnih banaka koje posluju u BiH u 2013. godini smanjio se za jednu banku kojoj je, zbog nemogućnosti dokapitalizacije i nakon bezuspješnih pokušaja prodaje ili spajanja, oduzeta dozvola za rad²⁰.

¹⁹ 66. sjednica VMBiH, održana 23.10.2013.

²⁰ Izvor: Agencija za bankarstvo FBiH, priopćenje za javnost „Ukinuta dozvola za rad Postbanci BH Poštanskoj banci d.d.Sarajevo“, pristupljeno 3.3.2014. godine <http://fba.ba/index.php?page=article&id=500>

Bankarski sektor BiH nakon tri godine ponovo je poslovao s **negativnim finansijskim rezultatom**. Prema preliminarnim podacima, ukupan finansijski rezultat iznosio je -25,2 mil. KM.²¹ Slaba kreditna aktivnost, praćena povećanjem nekvalitetnih kredita u kreditnom portfoliju uzrok su lošeg poslovanja u 2013. godini. Slaba kreditna aktivnost odraz je slabe potražnje s jedne strane, i rigidnosti banaka s druge strane.

Bilansna suma bankarskog sektora na kraju 2013. godine iznosila je 23,5 mlrd. KM i veća je u odnosu na 2012. godinu za 5%. Na strani aktive zabilježen je rast rezervi i strane aktive, kao i skroman rast kredita. S druge strane, na strani pasive rast bilježe sve stavke izuzev depozita centralne vlade, kredita i strane pasive.

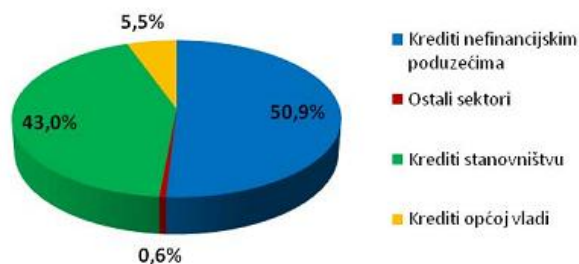
U 2013. godini bh. bankarski sektor održao je **adekvatan nivo kapitala**. Adekvatnost kapitala bh. bankarskog sektora iznad je zakonski propisanog minimuma i iznosi 16,6%.

Bankarski sektor u BiH unazad nekoliko godina ima probleme u naplati svojih potraživanja što se odrazilo i na **kvalitetu kreditnog portfolija koja se pogoršala u 2013. godini**. Nekvalitetni krediti povećali su svoje učešće u ukupnim kreditima plasiranih fizičkim i pravnim osobama za 1,9 postotnih bodova.

U 2013. godini su u entitetima nastavljene aktivnosti na implementaciji Strategije za uvođenje „Međunarodnog sporazuma za mjerenje kapitala i standardima kapitala“ koja predstavlja opšti okvir za primjenu međunarodnih standarda za upravljanje rizicima i kapitalom banaka.

Ukupni krediti u 2013. godini iznosili su 16,4 mlrd. KM i veći su 3% g/g. Sektorska struktura kredita nije se bitnije mijenjala u odnosu na prethodnu godinu, pa tako krediti plasirani sektoru nefinancijskih preduzeća i sektoru stanovništva čine 94% ukupno plasiranih kredita.

Grafikon 8: Sektorska struktura kredita

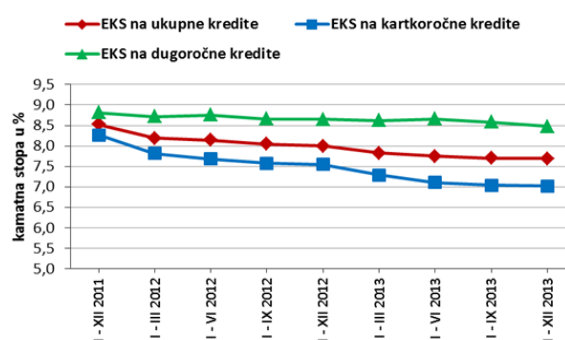

Izvor: Centralna banka BiH

Kreditu sektoru nefinancijskih poduzeća bilježe rast od 1,6% g/g što predstavlja usporavanje od 2,7 postotnih bodova u odnosu na prethodnu godinu. Na kraju 2013. godine krediti plasirani ovom sektoru iznosili su 8,4 mlrd. KM. U istom razdoblju krediti plasirani sektoru stanovništva iznosili su 7,1 mlrd. KM i veći su u odnosu na isto razdoblje prošle godine za 3,9%. Za razliku od kredita nefinancijskim poduzećima, krediti ovom sektoru bilježe nešto brži rast u odnosu na 2012. godinu (2,6 postotnih bodova). Krediti općoj vladi bilježe nastavak usporavanja rasta iz prošle godine (22,6 postotnih bodova). Na kraju 2013. godine krediti plasirani ovom sektoru iznosili su 902,9 mil. KM, a stopa rasta 9,2% g/g.

Ponderisana prosječna efektivna kamatna stopa na ukupne kredite zabilježila je smanjenje od 0,32 postotna boda i iznosila je 7,69%. Ponderisana prosječna EKS na kratkoročne kredite u promatranom razdoblju iznosila je 7,03%, a na dugoročne kredite iznosila je 8,48%.

Grafikon 9: Kretanje kamatnih stopa na kredite u BiH

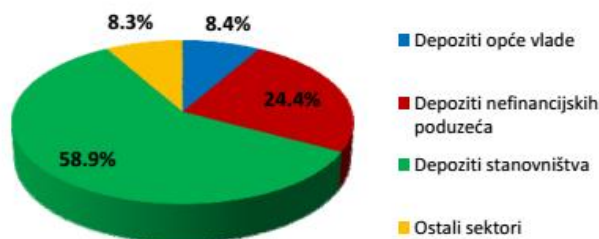
Izvor: Entitetske agencije za bankarstvo

Za razliku od kredita, **ukupni depoziti bilježe brži rast** koji je generiran prvenstveno rastom depozita sektora stanovništva. Ukupni depoziti na kraju godine iznosili su 14,3 mlrd. KM, dok je rast iznosio 6,9% g/g. Značajnijih promjena u sektorskoj strukturi nema, pa

²¹ Izvor: entitetske agencije za bankarstvo. Napomena: podaci nisu konsolidovani

tako depoziti sektora stanovništva čine najveći dio ukupnih depozita na bankama u BiH.

Grafikon 10: Sektorska struktura depozita

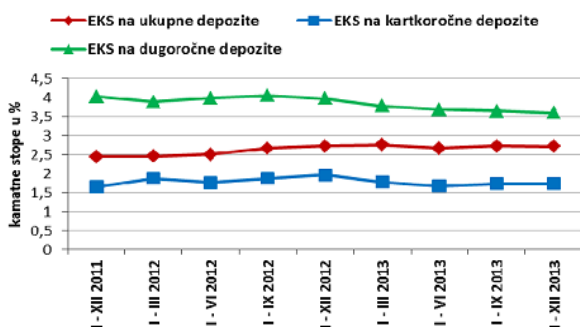

Izvor: Centralna banka BiH

Depoziti stanovništva u promatranom razdoblju iznosili su 8,4 mlrd. KM i veći su za 9,3% g/g. Od 2010. godine postoji trend povećanja neto štednje ovog sektora, pa je tako na kraju 2013. godine iznosila 1,3 mlrd. KM. Veća sklonost ovog sektora ka štednji nego potrošnji učinila je sektor stanovništva finansijski suficitarnim sektorom. Sektor nefinancijskih poduzeća također je zabilježio pozitivnu stopu promjene (7,9% g/g), ali na umanjenu osnovicu iz prethodne godine. Krajem 2013. godine depoziti ovog sektora iznosili su 3,5 mlrd. KM. Depoziti opće vlade su nastavili negativan trend rasta (-11,9% g/g) i spustili se na iznos od 1,2 mlrd. KM. Konstantno smanjenje, praćeno zaduživanjem ovog sektora kod banaka, dovelo je do pada neto štednje ovog sektora. Ostali sektori na bankama drže sredstva u iznosu od 1,2 mlrd. KM i zabilježili su rast od 10% g/g.

Ponderirana prosječna **efektivna kamatna stopa na ukupne depozite** za 2013. godinu iznosila je 2,7% i zadržala se na gotovo istoj razini kao i prethodne godine (zabilježeno je smanjenje od svega 0,01 postotni bod). Ponderirana prosječna EKS na kratkoročne depozite iznosila je 1,7%, dok je na dugoročne iznosila 3,6%. I jedna i druga kamatna stopa zabilježila su manje smanjenje.

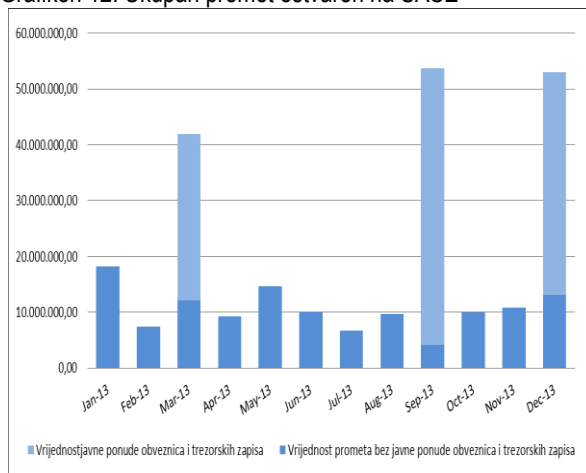
Grafikon 11: Kretanje kamatnih stopa na depozite u BiH

Izvor: Entitetske agencije za bankarstvo

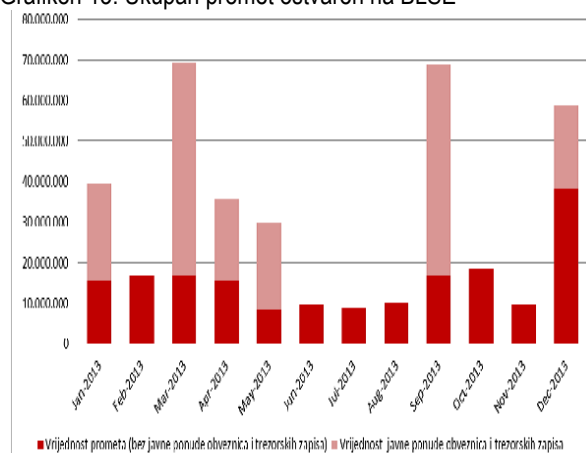
Ukupni promet na BiH berzama u 2013. godini je iznosio 621,1 miliona KM, što predstavlja pad prometa od 2,1% u odnosu na promet u 2012. godini. Ukupan promet na „SASE“ u 2013. godini je iznosio 245,23 miliona KM što čini 39,5 % od ukupnog prometa u BiH, te je ostvario pad od 34,4% u odnosu na promet u istom periodu u 2012. godini. Na „BLSE“ je ukupan promet bio 375,8 miliona KM što čini 60,5% ukupnog prometa u BiH uz rast od 44% u odnosu na isti period prošle godine.

Grafikon 12: Ukupan promet ostvaren na SASE

Izvor: SASE

Grafikon 13: Ukupan promet ostvaren na BLSE

Izvor: BLSE

Ukupna tržišna kapitalizacija „Sarajevske berze“ i „Banjalučke berze“ („SASE“ i „BLSE“) na kraju 2013. godine iznosila je 8,86 milijardi KM i ostvaruje rast od 6,4% u odnosu na kraj 2012. godine. Vrijednosti kapitalizacije na „Sarajevskoj berzi“ („SASE“) na kraju 2013. godine poredeći sa vrijednosti u istom periodu prošle godine bilježi rast od 5,1% dok kapitalizacija na „Banjalučkoj berzi“ („BLSE“) bilježi rast od 8%. U oblasti **osiguranja**, Vijeće ministara BiH je imenovalo Upravni odbor Agencije za

osiguranje u BiH²². Agencija za osiguranje RS i Agencija za nadzor osiguranja FBiH su usvojile Smjernice za provedbu Zakona o sprječavanju pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti za obveznike iz njihove nadležnosti.

Preporuke:

- Pripremiti analizu i program jačanja kreditnog rejtinga zemlje;
- Razvijati ponudu drugih bankarskih proizvoda, osim tradicionalnog prikupljanja depozita i plasiranja kredita;
- Razvijati nebankarske sfere finansijskog tržišta;
- Razviti jedinstvenu platformu za regulisanje i nadzor nebankarskog i bankarskog finansijskog tržišta;
- Podstaći velika javna preduzeća za izdavanje hartija od vrijednosti u finansiranju velikih investicionih projekata;
- Promovisati korištenje municipalnih obveznica kao izvora finansiranja projekata lokalne zajednice;
- Osigurati likvidnost tržišta obveznica u FBiH angažmanom Razvojne banke FBiH, koja bi obezbjedila emisiju trezorskih zapisa ili obveznica FBiH na temelju iskustva iz RS;
- Izvršiti dokapitalizaciju berzi što je dijelom i učinjeno na Sarajevskoj berzi²³ u svrhu poboljšanja uslova poslovanja;
- Stvarati uslove za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala dijaspore;
- Daljnja harmonizacija i usklađivanje sa svjetskim standardima pravne regulative za trgovanje vrijednosnim papirima, a samim tim i harmonizacija između FBiH i RS;
- Izgradnja stimulativnog okvira za djelovanje neformalnih investitora i tako unaprijediti obim neformalnog ulaganja i rizičnog kapitala za financiranje novih i rastućih biznisa;
- Pokrenuti fond rizičnog kapitala kojim bi se financirao transfer istraživanja i razvoja u MSP sa visokim potencijalom;
- Regulatorno osmisliti djelovanje garancijskih fondova i preusmjeriti vladine kreditne programe u garancijske fondove

²² 66. sjednica VMBiH, održana 23.10.2013.

²³ Istarska berza, Takas banka Istanbul i Centralni registar vrijednosnih papira Republike Turske su kupile dionice Sarajevske berze u iznosu od 420.000 KM.

3. Konkurentnost

Posljednjih par godina BiH nije imala velikih pomaka u kreiranju povoljnijeg poslovnog okruženja ili ambijenta koji bi bio primamljiviji za investitore. Posebne poteškoće u oblasti konkurentnosti odnose se na dobivanje kredita, početak poslovanja, zapošljavanje radnika, ukupnu poreznu stopu, registraciju nekretnina, dobivanje dozvola i opštem kvalitetu infrastrukture. Dobivanje dozvola, uvođenje struje i plaćanje poreza su jedne od najlošijih tačaka konkurentne sposobnosti naših kompanija prema izvještaju *Doing business 2013*.

Vanjska i unutrašnja konkurentnost ekonomije jedne države se odnosi na mogućnost društva da obezbijedi građanima veći životni standard na održivoj bazi kao i da obezbijedi dostupnost radnih mjesta, a sve zasnovano na okvirima institucija i politika koje podržavaju kontinuiran i održiv rast produktivnosti. Konkurentnost zahtjeva strategije zasnovane na znanju, temeljito poznavanje potrošača, saradnju među firmama, vanjsku orijentaciju i pozitivan konstruktivan odnos između vlada i privatnog sektora.

Analiza trendova

Tabela 6: Benchmark konkurentnost

Cilj Konkurentnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100									
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	2	69	:	66	59	54	61	71	:
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	2	77	76	72	85	85	88	94	97
Dostupnost naučnika i inženjera	BiH	2	:	:	83	73	79	100	112	121
Inovacije	BiH	2	80	77	74	74	84	91	99	106
Tehnološka spremnost	BiH	2	77	69	66	72	80	85	88	87
Odljev mozgova	BiH	2	:	:	88	72	80	93	82	:
Ukupna porezna stopa	BiH	1		98	107	106	168	174	177	164
Zaštita investitora	BiH	1			82	84	83	84	86	75
Plaćanje poreza	BiH	1			83	77	95	107	87	82
Registracija nekretnina	BiH	1			50	41	40	44	51	49
Početak poslovanja	BiH	1			44	29	31	29	40	42
Dobijanje građevinskih dozvola	BiH	1			55	63	65	55	54	51
Prestanak poslovanja	BiH	1			99	105	106	90	91	97
Prekogranična trgovina	BiH	1			124	148	133	77	82	78
Izvršenje ugovora	BiH	1			38	36	44	47	48	46
Dobijanje kredita	BiH	1			113	24	25	33	46	47

Izvor: Svjetska Banka - Doing Business, Svjetski ekonomski forum - Global competitiveness report

Po lakoći započinjanja poslovanja BiH je rangirana na 131. mjesto od 189. zemalja.²⁴

Prema Svjetskom izvještaju o konkurentnosti, da bi se započeo posao u BiH potrebno je proći kroz 11 procedura gdje je potrebno 37 dana do završetka svih procedura. Iz regije je najbolja Hrvatska koja je na 89. mjestu.

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2013. godinu BiH je za razliku od prethodnih godina zabilježila poboljšanje na listi jer je sa 88 mjesta od 144 zemlje dospjela je na 87 mjesto od 148 zemalja. Sa zemljama Jugoistočne Evrope BiH čini najmanje konkurentnu zemlju u europskoj regiji. Konkurentnost je temeljni izazov BiH ekonomije.

Glavni BiH izvozni sektori imaju udjele u globalnom izvozu 0.02-0.75%. Zauzimaju od 30. do 93. mjesta na globalnoj listi izvoznih sektora. Prema izvještaju o

²⁴ Svjetska Banka, Doing Business 2013

Globalnoj konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma za 2013-2014 od europskih zemalja manje razvijene lance vrijednosti imaju samo Srbija i Albanija. Prema Svjetskom inovacijskom indexu BiH je rangiran na 65. mjesto od 142 zemlje što pokazuje da je njena pozicija bolja za sedam mjesta u odnosu na prethodnu godinu ali i prema toj listi BiH je najlošije plasirana zemlja sa Balkana gdje je lošija od nje samo Albanija koja je rangirana na 93. mjestu. Procijenjena vladina ulaganja u istraživanje i razvoj su 0.03% BDP-a, sa 781 istraživačem na milion stanovnika. Ulaganja u istraživanja i razvoj treba povećati na minimalno 1% BDP-a.

Prema izvještajima INSEADa (Međunarodna vodeća škola biznisa) i WIPOa (Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo) je navedeno da je za napredak u oblastima inovacija i tehnoloških istraživanja vrlo bitna politička stabilnost zemlje i obrazovanje.

Turizam ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga BiH. Za njegov daljnji razvoj je nužno povećati njegovu konkurentnost. Bosna i Hercegovina prema Svjetskom izvještaju za turizam i putovanja rangirana je na 90. mjesto od 140 zemalja što čini prosjek razmotrenih indexa a to su regulatorni okvir, poslovno okruženje i infrastruktura, ljudski, kulturni i prirodni resursi. Po prioritizaciji ulaganja u turizam BiH je rangirana na 129. mjesto od 140 zemalja.

Ono što ohrabruje je da BiH prema pokazateljima sustiže EU4 u oblastima tehnološke spremnosti, visokog obrazovanja i obuke. Međutim ishodi ovog napretka koji bi trebali biti materijalizirani kroz povećanje inovacija, broja patenata pokazuju da reforme koje smo uradili u ovim oblastima ne daju željene rezultate jer je došlo do povećanja broja visokoobrazovnih ustanova i diplomanata, ali poboljšanje ishoda još uvijek nije prepoznatljivo.

3.2. Klaster

Za konkurentnost jedne ekonomije klasteri su od velike važnosti jer je cilj njihovog osnivanja povećanje produktivnosti sa kojom će preduzeća biti konkurentnija. To je koncentracija međusobno povezanih kompanija, specijalizovanih snabdjevača, pružaoca usluga, savjetodavnih, naučnih i drugih institucija u određenom sektoru. U BiH u zadnje dvije

godine došlo do pada razvoja klastera, dosta njih je prestalo sa radom tj. postalo neaktivno.

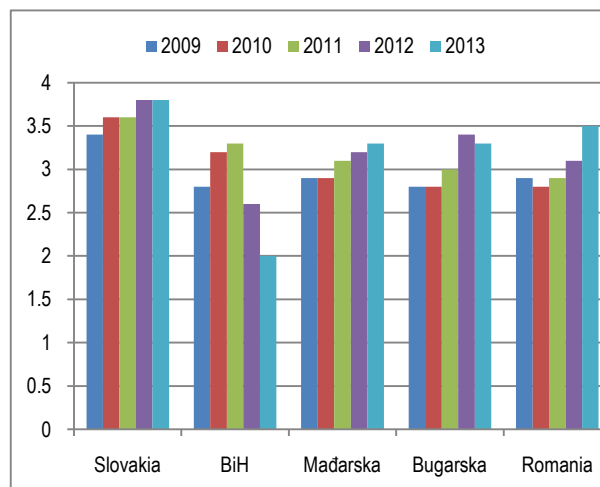
Tabela 7: Klasteri u BiH, 2013

NAZIV KLASTERA	OSNOVAN		Godi na		STATUS
	Godina	Broj članica	na	Broj članica	
FBIH					
Klaster automobilske industrije BiH, Sarajevo	2004	23	2010	17	NEDEFINIRAN
Drveni klaster u BiH, Sarajevo	2008	20	2012	n/a	NEAKTIVAN
Klaster plastičara i alatničara BiH, Gračanica	2007	9	2012	27	AKTIVAN
Klaster grafičara u BiH, Zenica	2008	5	2012	n/a	NEAKTIVAN
RS					
Klaster „Drvo“, Prijedor	2005	17	2012	40	AKTIVAN
„Drvo klaster“, Banja Luka	2008	9	2012	9	AKTIVAN
Udruženje drvoprerađivača Mrkonjić Grad	2007	14	2012	18	AKTIVAN
Klaster „Drina-drvo“ Srebrenica	2007	23	2012	n/a	NEAKTIVAN
Klaster „Invent group“, Doboj	2007	n/a	2012	n/a	NEAKTIVAN
Klaster „Solar group“ Banja Luka	2009	4	2012	4	AKTIVAN
Klaster auto servisa grada Banja Luka	2012	n/a	2012	n/a	AKTIVAN
Klaster „Autosistem“ Gradiška	2012	11	2012	11	AKTIVAN

Izvor: Prof. Dr. Bahrija Umihanić – Organizacija i upravljanje klasterima u BiH

Prisutnost razvijenih klastera u BiH je u poređenju sa prethodnim godinama znatno opala. Prema anketama Svjetskog ekonomskog foruma o rasprostranjenosti razvijenih klastera u BiH u 2013. godini u odnosu na 2012. je znatno manja i u poređenju sa zemljama komparatorima.

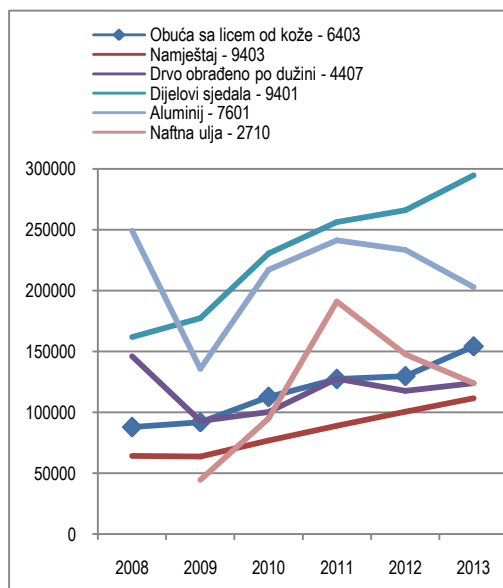
Grafikon 14: Stanje razvijenosti klastera, BiH i komparatori

Izvor: WEF (2013)

BiH predstavlja izvoznika²⁵ male tržišne moći. Bori se za tržišne pozicije u tržišnim nišama u kojima njen tržišni udjel, prema stanju u 2013. godini, iznosi 0.02-0.75%, odnosno u apsolutnom iznosu kreće se u rasponu 80-300 miliona US\$. Najveće učešće u ukupnom izvozu imaju Sjedala uključujući ona koja se mogu pretvoriti u ležaje i njihovi djelovi, zatim Aluminij u sirovim oblicima. BiH najviše izvozi u Njemačku (Sjedala), Hrvatsku (Aluminij), Italiju (Obuća sa dijelovima od kože) i Srbiju (Drvo obrađeno).

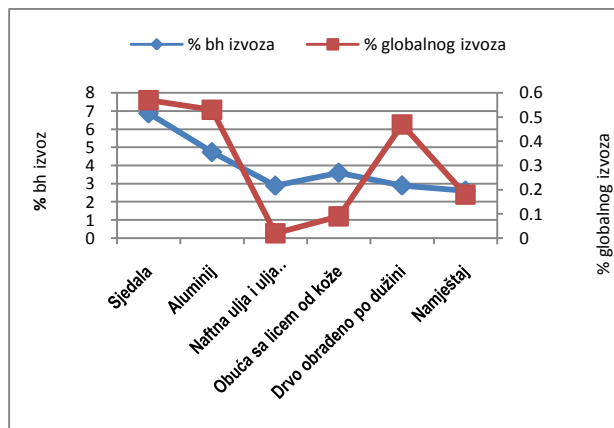
Grafikon 15: Vodeći izvozni sektori bh. ekonomije (u 000 eur)

Izvor: Trade Statistics for international business development 2013

Udio izvoza BiH klastera u strukturi ukupnog izvoza se kreće u rasponu od 2-7%. Najveće udjele imaju klasteri aluminija, sjedala i drveta.

Grafikon 16: Udjeli klastera u BH izvozu i globalnom izvozu, 2013

Izvor: United Nations Commodity Trade Statistics Database i Agencija za statistiku BiH

²⁵ Nema empirijske valorizacije klastera u BiH, niti klaster politika, pa se u Izvješću konstruiraju statistički klasteri utemeljeni na veličini vrijednosti izvoza..

Prema statističkim podacima Međunarodnog trgovinskog centra BiH zauzima 30. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza drveta obrađenog po dužini. U 2013. tržišni udio BiH izvoza ovog proizvoda u globalnom tržištu je pao na 0,47%. Najveći izvoz ovog proizvoda su imale Kanada i Rusija a BiH je najviše ovog proizvoda izvozila u Srbiju, Hrvatsku i Sloveniju.

BiH zauzima 30. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza djelova sjedala u svijetu. U 2013. tržišni udio BiH izvoza sjedala u globalnom tržištu je iznosio 0.57% što je za 0,04% više u odnosu na 2012. godinu. Među najvećim vodećim izvoznici sjedala najviše je porastao izvoz Kine. BiH je najviše izvozila u Njemačku, 63% od ukupnog izvoza sjedala.

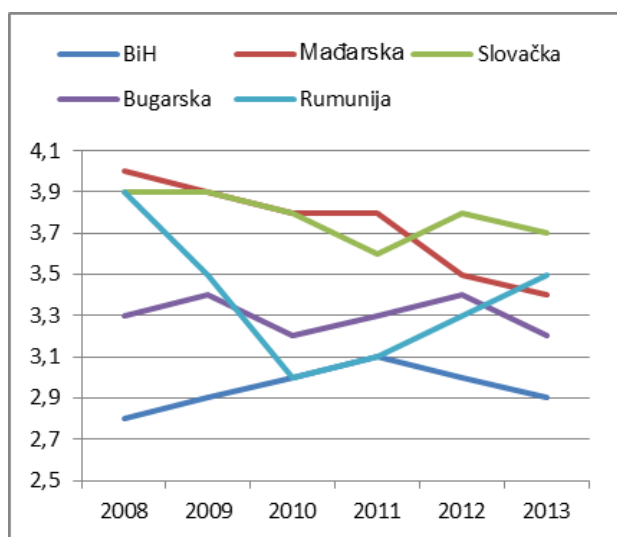
Među 117 izvoznika sirovog aluminija BiH zauzima 36. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. BiH je smanjila tržišni udio ovog proizvoda u globalnom tržištu u 2013. godini na 0.53%. Najviše aluminijuma izvozila u Hrvatsku oko 42,1% od ukupnog izvoza aluminijuma i Austriju 19,6%. Najveći izvoznici aluminijuma u svijetu su Rusija i Kanada.

Prema izvozu namještaja u svijetu BiH zauzima 41. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. U 2013. tržišni udio izvoza BiH je iznosio 0.18% globalnog tržišta. BiH najviše namještaja izvozi u Njemačku oko 36,3% ukupnog izvoza i Hrvatsku 11%. U svjetskim razmjerama, najviše se povećao izvoz Kine.

BiH je na 66. mjestu po izvozu obuće s licem (gornjištem) od kože prema veličini vrijednosti izvoza. U 2013. je smanjila tržišni udio na 0.09% u globalnom tržištu za razliku od 2012. godine gdje je zauzimala 32. mjesto u izvozu i u globalnom izvozu je učestvovala sa 0,32%. Najveći svjetski izvoznici obuće sa licem od kože su Kina i Italija, a BiH najviše izvozi ove vrste proizvoda u Italiju i Austriju.

Po veličini izvoza naftnih ulja i ulja dobivenih od bitumenskih minerala BiH u svijetu zauzima 94. mjesto i njen udio tržišnog izvoza u globalnom tržištu iznosi 0,02%. Najviše naftnih ulja izvozi u Hrvatsku i Srbiju. Najveći svjetski izvoznici su Rusija i Amerika.

Grafikon 17: Lanci vrijednosti, zemlje komparatori, 2008-2013

Izvor: WEF, 2008-2013

U oblasti sektora usluga posebnu pažnju zaslužuje turizam. U BiH u 2013. godini turisti su ostvarili 53 127 posjeta što je više za 12 % u odnosu na 2012. godinu. Dolasci stranih turista su se udvostručili tokom posljednjih pet godina. Prema analizama Svjetskog vijeća za putovanja i turizam (WTTC) predviđa se da bi zarada od međunarodnih posjetilaca i turističkog proizvoda BiH mogla generirati 15% BiH izvoza do 2019. godine.

Ukupni doprinos turizma BDP-u je 7% BDP-a u 2011. godini i prema svjetskim procjenama mogao bi da naraste za 6,2% u 2022. godini. Prema podacima Svjetske turističke organizacije direktni doprinos turizma BDP-u u BiH u 2011. godini je bio 2% od BDP ili 533,4 miliona KM. Ukupna ulaganja u turizam u 2011. godini iznosila su 188 miliona KM.

Prema izvještaju Svjetskog Ekonomskog Forumu možemo vidjeti da je Bosna i Hercegovina u oblasti turizma popravila svoj rang u 2013. godini za sedam mjesta u odnosu na 2011. godinu, tj sa 97. mjesta napredovala na 90. mjesto.

Preporuke za poboljšanje razvijenosti klastera, njihovog snažnijeg uključivanja u globalne lance vrijednosti i jačanja konkurentnosti su:

- Uspostaviti program potpore uspostavi koordinacije klastera;
- Utemeljiti trening centar/e za klastere;
- Potpomoći inovativne aktivnosti i internacionalni marketing za 40 temeljnih proizvoda klastera;
- Participirati s ino razvojnim agencijama u uspostavi fondova riziko kapitala koji bi financirali snažno rastuće firme koje se najbrže uklapaju u globalne lance vrijednosti.
- Nužno je povezati klastere s (globalnim) lancima vrijednosti radi povećanja kvalitete interakcije njihovim preusmjeravanjem sa domaćih na inostrane kompanije.

3.3. Kompetentnost ljudskih resursa

Niska konkurentnost BiH ekonomije ima svoje korjene i u niskom obuhvatu obrazovanjem, posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2013. svega 9,7% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom puno veći i iznosi 48,6 %. To pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg stručnog znanja.

Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove. U okviru Ministarstva civilnih poslova BiH uspostavljen je odsjek za statistiku i informatiku čiji je zadatak da pomaže u statističkom izvještavanju o obrazovanju u skladu sa standardima Eurostat-a. Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. U RS je usvojen Zakon o visokoškolskim obrazovnim ustanovama, koji nije u potpunosti usklađen sa okvirnim zakonom i da omogućava entitetskim agencijama da budu uspostavljene paralelno sa državnim institucijama. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju.

BiH je osnovala dvije agencije visokog obrazovanja na državnom nivou: Agenciju za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Centar za informiranje i priznavanje dokumenata. Agencija je pridruženi član Evropskog udruženja za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju.

Suočeni smo sa odlivom pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Prema Svjetskom ekonomskom forumu BiH je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje.

Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Usvojena je Strategija učenja o poduzetništvu

u obrazovnim sistemima u BiH za period 2012-2015. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocjenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Prema ocjenama stručnjaka u BiH ima jako malo ljudi koji imaju određene sposobnosti i znanja za započinjanje biznisa u regiji. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta.

Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

Tabela 8: Konkurentnost-Kompetentnost ljudskih resursa BiH, 2006-2013

	Kategorija	Nivo	Izvor	2006./07	2007./08	2008./09	2009./10	2010./11	2011./12	2012./13
1.	Osnovna škola i manje	BiH	ARS	47,6	46,9	45,3	42,7	43,2	42,6	41,7
2.	Srednja škola	BiH	ARS	45,9	46,4	47,6	49,1	48,0	48,6	48,6
3.	Viša, visoka, magisterij, doktorat	BiH	ARS	6,5	6,7	7,1	8,2	8,8	8,8	9,7
4.	Broj upisanih studenata ukupno	BiH	BHAS	99.557	104.280	105.488	105.137	107.537	107.083	102.443
5.	Broj upisanih studenata muški	BiH	BHAS	44.402	45.982	46.460	:	47.651	47.672	45.957
6.	Broj upisanih studenata ženski	BiH	BHAS	55.155	58.298	59.028	:	59.886	59.411	56.486
7.	Broj univerziteta	BiH	BHAS	:	:	20	22	22	25	25
8.	Broj fakulteta	BiH	BHAS	130	140	139	147	158	189	189
9.	Broj nastavnika i saradnika na visokoškolskim ustanovama	BiH	BHAS	:	:	5.139	8.463	8.643	9.224	9.144
10.	Broj diplomiranih studenata	BiH	BHAS	:	12.199	15.013	16.981	18.177	17.955	18.365
11.	Broj završenih magistara nauka	BiH	BHAS	:	436	576	752	1298	2100	2.630
12.	Broj završenih doktora nauka	BiH	BHAS	:	144	178	157	205	189	210

Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su u posljednje tri godine pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje i institucionalni razvoj BiH univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

Kao posljedica fragmentirane strukture²⁶ i nedovoljne uredenosti BiH obrazovnog prostora mnogi učenici po završetku opšteg obrazovanja²⁷ ne stiču vještine koje su im potrebne da se suoče sa potrebama tržišta rada. Rezultat učenika je ispod standarda sa značajnim geografskim razlikama.

²⁶ Zakonodavna vlast i obrazovna politika razučeni su na 14 administrativnih jedinica: deset kantona u FBiH, FBiH, Republika Srpske, Distrikta Brčko i Ministarstvo civilnih poslova BiH. Federalno Ministarstvo obrazovanja i kulture ima koordinacionu funkciju nad kantonima, dok Ministarstvo civilnih poslova BiH ima zadatak da koordinira aktivnosti i uskladjuje entitetske.
²⁷ WB: Obračun sa fiskalnim izazovima i jačanje perspektiva za rast_Pregled javne potrošnje institucija, 2006.

Prema GCR²⁸ 2013-2014, kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskoj razini (vidjeti tabelu).

Tabela 9: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2013

Rb	Indikator	Skor	Rang/148
1	Upis u srednje obrazovanje	89.3	73
2	Upis u terciarno obrazovanje	37.2	69
3	Kvalitet obrazovnog sistema	2.7	132
4	Kvalitet obrazovanja matematike i prirodnih nauka	5.4	13
5	Kvalitet poslovnih škola	4.7	41
6	Pristup škola internetu	4.5	61
7	Dostupnost usluga istraživanja i obuke	3.7	100
8	Opseg obuke osoblja firmi	4.1	58

Izvor: World Economic Forum (2013) Global Competitiveness Report 2013.

Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Statistika BiH ne prati udio BDPa za pojedine nivoe obrazovanja na nivou BiH, dok su ti podaci dostupni na entitetskom nivou.

Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanje ostavlja malo prostora za unaprijeđenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja.

BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

Ključne preporuke bi trebale biti fokusirane na:²⁹

- Poboljšanje kvaliteta nastavnog kadra i kadra za obuku;
- Podršku otvaranju i jačanju karijernih centara
- Povećanje regrutovanja studenata na naučne i tehničke studije;
- Uvesti benchmarking i mjerenja efikasnosti sistema obrazovanja.
- Podržati razvojne procese (nove metode rada, praćenje trendova, evaluacije procesa, standarda kvaliteta itd.) u obrazovanju u cilju poboljšanja okruženja koje podržava učenje;
- Povećanje mobilnost i razmjenu kadrova;
- Poboljšanje statistike obrazovanja i naučno-istraživačkog rada;
- Stvarati uslove za snažnije aktiviranje ljudskih resursa dijaspore što uključuje umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu
- Obezbijediti monitoring ključnih EU definisanih indikatora u oblasti kompetentnosti ljudskih resursa.

3.4. Naučno tehnološka i poslovna infrastruktura

Naučno istraživački proces u visokom obrazovanju treba promatrati kao integralni dio visokog obrazovanja i konkurentnosti bosansko-hercegovačke ekonomije. BiH održava naučni i tehnološki sistem sa osam javnih univerziteta, nekoliko namjenskih istraživačkih instituta (na primjer, u metalurgiji i poljoprivredi), te ograničenim brojem industrijskih laboratorija.

Za finansiranje istraživačkih aktivnosti BiH ne izdvaja velika sredstva i to onemogućava obnavljanje i izgradnju naučno istraživačkog potencijala. Veći dio istraživačke infrastrukture je zastario; mnogim laboratorijama nedostaju operativni fondovi; nema mogućnosti plaćati

²⁸ Globalni rang konkurentnosti

²⁹ EU Commission Staff Working Paper: Progress Towards The Common Objectives in Education and Training, Indicators and Benchmarks.

pretplate na naučne časopise, priključak s međunarodnim sistemom komunikacija nije adekvatan; mladi istraživači na univerzitetima nemaju sredstava za obuku u oblasti naučnih istraživanja;

Sa aspekta razvoja ljudskih potencijala postojeća situacija ugrožava razvoj visokog obrazovanja. BiH je usvojila Strategiju naučnog razvoja 2006. ali se ona ne implementira. Takva situacija se ne mijenja već godinama ili su promjene, gdje postoje, ekstremno spore.

Značajnih pomaka nema iako je 2009. godine usvojen Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinacije unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje BiH i Strategija razvoja nauke u BiH 2010-2015. Usvojena je Zajednička Regionalna strategija nauke na području Zapadnog Balkana i formirano je Vijeće za nauku BiH.

Povećan je broj uspješnih projekata za Sedmi Okvirni program za istraživanje i razvoj (FP7). Trenutno su aktivna 22³⁰ projekta koja obuhvataju oblasti obrazovanja (inovacije i istraživanja, nauku), zdravstva, infrastrukturu,

razvoj malih i srednjih preduzeća, klastere.

Ojačani su i administrativni kapaciteti. Uspostavljena je mreža kontakt tačaka u cijeloj zemlji kako bi se obezbijedile informacije o istraživačkoj saradnji u programu FP7 (2007-2013) i drugim istraživačkim programima Cost i Eureka. Subjekti iz BiH u učešću u Sedmom okvirnom programu nisu više ograničeni na specifične programe i naučno-tehnološke saradnje nego imaju i mogućnosti da se uključe u sve istraživačke aktivnosti Evropske komisije.

U BiH je uspostavljena struktura za novi program EU za istraživanje i inovacije HORIZON 2020. Cilj programa je jačanje saradnje znanstvenog i poslovnog sektora u postizanju konkretnih rezultata, pri čemu će inovativni i mali i srednji poduzetnici imati brojne prilike za dodatno finansiranje svojih projekata.

Tokom 2013. nije došlo do velikih promjena u inventivnosti BiH ekonomije. Broj prijavljenih patenata se povećao na 70 u 2013. godini u odnosu na 66 u 2012. godini. Prijave za industrijski dizajn su nešto manje u 2013. nego u prethodnoj godini ali ne značajno.

Tabela 10: Broj prijava patenata, industrijskog dizajna i žigova u BiH, 2013-2000

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Patenti	161	281	327	287	347	373	217	92	71	75	65	54	66	70
Industrijski dizajn	31	19	14	56	54	50	35	72	63	22	25	20	53	50
Žigovi	733	917	754	950	967	1197	1190	1375	1488	946	824	757	759	739

Izvor: Institut za intelektualno vlasništvo BiH

³⁰ MCP BiH, NCP FP BiH

Ulaganja u istraživanje i razvoj u poređenju sa zemljama komparatorima su veoma niska. BiH za istraživanje i razvoj izdvaja samo 0.03% BDP-a BiH što je rezultat ukupnog ekonomskog stanja u zemlji. Ulaganja u istraživanja i razvoj zemalja komparatora se kreću u rasponu 0.4-1.5 % njihovog BDP-a, dok EU prosjek iznosi 2.0% BDP-a. Investiranje u nauku u BiH iznosi 0,17% od BDP-a u oba entiteta.

Postoji dugoročan trend laganog poboljšavanja broja istraživača u BiH. Prosjek istraživača u razdoblju 2000.-2013. godine u BiH se povećao u poređenju sa prethodnim godinama i iznosi 781 istraživača na milion stanovnika. Unatoč tome, broj istraživača na milijun stanovnika kod BiH je mnogo manji od EU prosjeka, a 8.3-17.7 puta manji nego kod zemalja komparatora.

BiH u 2013. još uvijek nema specifične programe podrške poduzećima glede tehnološke obuke. Stanje se nije bitnije promijenilo u odnosu na prethodnu godinu pa stoji ocjena da u cijeloj regiji još uvijek postoje velike prepreke u saradnji između univerziteta, istraživačkih centara i malih i srednjih preduzeća. Razlozi su slabo i sporo transformiranje univerziteta utemeljenih na distributivnoj funkciji (distribuciji znanja) prema univerzitetima utemeljenim na proizvodnoj funkciji (proizvodnji znanja) i na poduzetničkoj funkciji (oplođavanju proizvedenih znanja)³¹. Prema GEM izvještaju postoji mali broj univerziteta posebno neovisnih istraživačkih centara, dok oni postojeći nemaju dovoljno kadra i opreme.

Prema GEM izvještaju za 2012. godinu u BiH je transfer istraživanja i razvoja ocjenjen kao nestimulativan i lošiji u odnosu na prethodnu godinu. Stručnjaci iz BiH su ocijenili da je pozitivno to da nova i rastuća preduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i veća preduzeća. Po izvozu visoke tehnologije BiH je u 2013. godini rangirana na 66. mjesto od 142 zemalje prema Svjetskom izvjetaju o turizmu.

Preporuke za poboljšanje naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture:

- Razviti statistike inventivne djelatnosti ekonomije i njenog financiranja;
- Podržavati posebnim programima povezivanje istraživačkih centara i izvoznih poduzeća, pri čemu bi se evaluacija programa podrške temeljila na rastu izvoza te dohotka (poreznih prihoda) i zaposlenosti;
- Podržati posebnim programima zajednička ulaganja inozemnih, s jedne strane, i malih i srednjih domaćih firmi, s druge strane, kroz programe mentorstva, organiziranje misija i sl. usmjerenih na „učenje činjenjem“ (posebno sa BiH iseljeništvom);
- Razviti programe partnerstva javnog i privatnog sektora u razvoju poslovne infrastrukture, pri čemu bi ti programi bili utemeljeni na poticanju razvoja inovativno-izvoznih aktivnosti.

3.5. Jedinstveni ekonomski prostor

BiH je potrebno homogeno, transparentno i vjerodostojno tehničko i poslovno okruženje kako bi se osiguralo povjerenje građana i investitora u zemlji i inostranstvu. Harmonizacija na području uvođenja evropskih standarda je spora. Razvoj privatnog sektora je zakočen zbog nepovoljnog poslovnog okruženja.

BiH se neminovno mora fokusirati na preuzimanje EU propisa koje se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Prioritet je usklađivanje tehničke regulative i standarda kao preduslova za slobodno kretanje proizvoda koji su sigurni za upotrebu i koji ne ugrožavaju zdravlje ljudi, zdravlje životinja i životnu sredinu. Institut za standardizaciju BiH je preuzeo veliki broj (26 591 do 01.04.2013. godine od čega 16 020 EN standarda)³² BAS³³ standarda uključujući izvorne, preuzete međunarodne standarde i sve standardizacijske dokumente.

Slobodan protok roba jedan je od ključnih principa jedinstvenog evropskog tržišta i osiguran je legislativom na nivou EU. To podrazumijeva i preuzimanje potrebne regulative, unaprjeđenje sistema infrastrukture kvaliteta, stalno unaprjeđenje uslova i okruženja poslovanja kao i

³¹ GEM izvještaj za 2012. godinu

³² Podaci Instituta za Standardizaciju

³³ Institut za Standardizaciju BiH

sprečavanje korupcije i izgradnju i jačanje potrebnih institucija.

Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Postignut je određeni napredak pri registrovanju imovine ali se preduzeća i dalje moraju registrovati u oba entiteta ako žele poslovati u cijeloj zemlji, postupci registracije se i dalje razlikuju i ne postoji sistem registracije za cijelu BiH. Daljnje „pojednostavlјivanje postupaka registracije preduzeća i sudskih postupaka bi privuklo nove investicije“.³⁴

Istraživanja percepcije poduzetnika pokazuju da su glavni problema poduzetničkog okruženja u 2013. isti kao i u 2012. godini. Problemi se svode na politike vlada (porezni sistem i poreznu politiku) koja iz godine u godinu predstavlja glavni problem. Politike vlada su ocjenjene kao destimulirajuće za razvoj poduzetništva ali je uočen i blagi rast ocjena kod komponente "konkretna politika, prioriteta i podrška" a niže nego u 2013. godini je ocjenjena komponenta "propisi, porezi i slično" kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo, kako je navedeno u GEM izvještaju za 2013. godinu.

Tabela 11: Percepcija poduzetnika

	2012.	2013.
1	Politike vlada – propisi, porezi i sl. Kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo	Politike vlada – propisi, porezi i sl. Kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo
2	Transfer istraživanja i razvoja	Transfer istraživanja i razvoja
3	Interno tržište – otvorenost	Interno tržište – otvorenost

Izvor: GEM 2013

U rješavanju problema mobilnosti radne snage, što je jedan od preduslova efikasnosti korištenja ovog ključnog resursa svake zemlje, nije postignut značajniji napredak u 2013. godini. Barijeru kretanju radnika u nalaženju najprikladnijeg zaposlenja još uvijek predstavljaju fragmentirani zakonodavni okvir i okvir sistema socijalnog osiguranja među kantonima i entitetima. Zaposleni i dalje imaju poteškoće prilikom ostvarivanja socijalnih prinaldežnosti, npr. u Federaciji za vrijeme porodiljskog odsustva. Zakonodavni okvir za socijalne prinaldežnosti i penzije i dalje je iscjepkan.³⁵

Porezna administracija nije glavni problem poslovnog okruženja samo za BiH poduzetnike nego i za poduzetnike regije kojoj BiH pripada. Tako je i u Hrvatskoj, Rumuniji i Crnoj Gori, ali i u Mađarskoj.

U okviru borbe protiv korupcije bilo je manjeg napretka u odnosu na prethodnu 2012. godinu. Prema Strategiji borbe protiv korupcije BiH poslovni predstavnici u Bosni i Hercegovini navode korupciju kao šestu najznačajniju prepreku za poslovanje, nakon visokih poreza, kompliciranih poreznih zakona, političke nestabilnosti, propisa o radu i ograničenog pristupa finansiranju. Postoje varijacije u prisutnosti podmićivanja u raznim poslovnim sektorima u Bosni i Hercegovini: građevinski sektor (15%), sektor transporta i skladištenja (11,1%), trgovina na veliko i malo (9,9%), usluge smještaja i ishrane (88,8%) i proizvodnja, opskrba električnom energijom, plinom i vodom (6,2%). Glavna svrha plaćanja mita je da se ubrza procedura (29,1%) i da se omogući okončanje procedure (17,4%). Osim toga, 8,6% mita dato je bez konkretne neposredne koristi.³⁶ Bosna i Hercegovina je učvrstila svoje institucionalne i administrativne kapacitete za sprečavanje, istraživanje i krivično gonjenje korupcije. Vlada Bosne i Hercegovine je u 2009. usvojila Strategiju za borbu protiv korupcije (2009-2014.) i pripadajući akcioni plan. Parlament BiH je usvojio Zakon o osnivanju Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH.

Prema Indexu percepcije korupcije koji je u 2012. godini iznosio 4.2 u 2013. godini je ostao nepromjenjen i može se vidjeti da u BiH nije došlo do većih pomaka u smanjenju korupcije. BiH je u 2013. godini rangirana na 72. mjesto od 177 zemalja.

Bosna i Hercegovina je postala članica Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC). Države članice Konvencije uvele su mehanizam za praćenje njene provedbe posredstvom procesa revizije u kojoj se procjenjuje provedba odredbi UNCAC-a u zemljama potpisnicama. Jedan od ciljeva tog mehanizma je podstaknuti zajedničke snage i napore na nacionalnoj razini u provedbi antikorupcijske reforme. Vrijedi naglasiti da će se u Bosni i Hercegovini pomenuta revizija provesti u četvrtom valu revizijskih procesa (2013-2014.).

³⁴ GEM 2013.

³⁵ GEM 2013.

³⁶ Strategija borbe protiv korupcije

Ključne preporuke za poboljšanje jedinstvenog ekonomskog prostora su:

- Sačiniti analizu djelovanja porezne administracije i donijeti mjere njenog efektivnijeg i efikasnijeg djelovanja;
- Razviti transparentni sistem evaluacije vladinih programa, koji bi omogućili efektivnost i efikasnost njihove sprovedbe;
- Utemeljiti fond riziko kapitala kao produkt partnerstva javnog i privatnog sektora i usmjeriti ga na podršku snažno rastućim malim i srednjim poduzećima;
- Utemeljiti savjetodavne servise koji bi pružali informacije, savjete, a i mentorsku podršku zainteresiranim za otvaranje firme u BiH, uz snažnu intersektorsku saradnju (s regionalnim razvojnim agencijama, FIPA-om, komorama, asocijacijama poslodavaca i sl.);
- Uvođenje infomaciono - komunikacijskih tehnologija, kako bi se olakšale i pojednostavile administrativne procedure temeljem razvoja e-vlada.

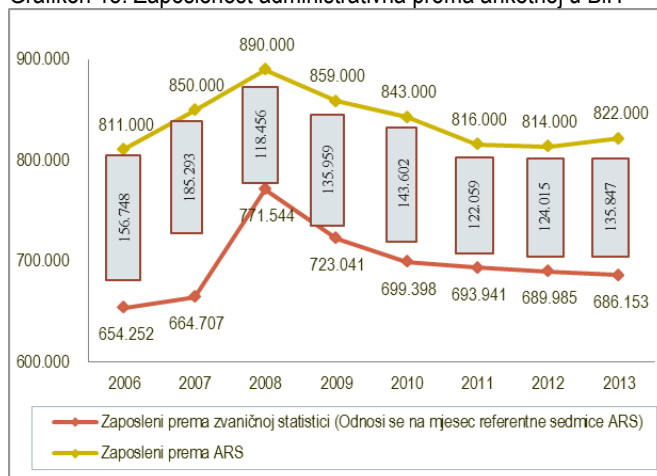
4. Zapošljavanje

Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti u BiH pratimo preko administrativnih i anketnih podataka.

Prema Anketi o radnoj snazi stopa nezaposlenosti u BiH se u odnosu na prethodnu godinu smanjila sa 28 % na 27,5 %. Administrativni podaci nam prikazuju drugu sliku gdje je stopa nezaposlenosti u 2013. godini koja iznosi 44,2 % porasla u odnosu na 2012. godinu što nam govori da postotak zaposlenih koji je uticao na smanjenje anketne stope nezaposlenih su osobe zaposlene u sivoj ekonomiji.

Prema Anketi o radnoj snazi stopa zaposlenosti se nije puno promjenila u odnosu na prethodnu godinu i u 2013. godini iznosi 31,6 %. U BiH je u 2013. godini bilo 686 hiljada administrativno zaposlenih, a 822 hiljada anketno zaposlenih. Promatrajući ekonomsko stanje u zemlji ne može se reći da je razlog malog povećanja zaposlenosti otvaranje novih radnih mjesta, već uvođenjem novih mjera kontrole i revizije prijavljenih radnika je mnogo više uticalo na tu stopu.

Grafikon 18: Zaposlenost administrativna prema anketnoj u BiH

Izvor: ARS i BHAS administravno zaposleni za mjesec u kojem je bila referentna sedmica ARS-a

Analiza trendova

Tabela 12: Benchmark zapošljavanja

Cilj Zapošljavanje	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100									
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stopa zaposlenosti po spolu**	BiH	4	60	62	67	68	67	67	65	65
Muškarci		4	72	74	79	79	78	77	76	74
Žene		4	46	47	53	55	54	54	53	54
Stopa aktivnosti, po spolu***+	BiH	4	80	81	81	81	82	82	80	79
Muškarci		4	91	93	92	91	92	91	90	88
Žene		4	65	66	67	68	70	70	68	68
Stopa nezaposlenosti, po spolu***	BiH	4	334	365	326	270	252	256	259	256
Muškarci		4	318	348	304	254	230	233	236	231
Žene		4	368	398	363	293	290	290	298	293
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	77	76	72	85	:	88	94	97
Efikasnost tržišta rada	BiH	3	:	96	96	91	93	96	96	100
Odljev mozgova	BiH	3	:	:	88	72	80	93	82	:

-stanovništvo 15-64 god, *- stanovništvo 15 god i starije, 2-Svjetska banka-Doing Business (online baza podataka), 3-Svjetski ekonomski forum, 4-LFS(EUROSTAT)

Broj registriranih nezaposlenih osoba u BiH na evidencijama zavoda i službi za zapošljavanje krajem 2013. godine je zabilježio rast tako da je prosječan broj registrovanih nezaposlenih osoba iznosio 552.461 od toga 50,4% čine žene. U 2013. godini sa evidencija Federalnog zavoda za zapošljavanje, Zavoda za zapošljavanje RS i Zavoda za zapošljavanje BDBiH ukupno je zaposleno 90.811 nezaposlenih osoba i taj broj je bio veći u odnosu na 2012. godinu za 13%.³⁷

Prema starosnim intervalima najveća stopa nezaposlenosti je za dob od 15-24 i 2013. godini je iznosila 59,1%. Stopa nezaposlenosti za dob od 15-24 se smanjila u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 63,1%. Najmanja stopa nezaposlenosti je karakteristična za dob 50-64 i ona iznosi 18,2%. Iako je stopa nezaposlenosti najveća za dob od 15-24 ona se u slijedećem intervalu (25-34 godine) značajno smanjuje kada iznosi 34,3%.³⁸

BiH je na drugom mjestu po stopi nezaposlenosti među zemljama komparatorima za period 2006-2013 gdje je na prvom mjestu Makedonija sa 29,1% nezaposlenosti. Hrvatska je na trećem mjestu sa stopom nezaposlenosti od 17,6%.

Stopa nezaposlenosti u BiH je trostruko veća od europske, iako nikada u zemljama EU nije bilo više nezaposlenog stanovništva nego sada, pokazuju analize Europskog zavoda za statistiku „Eurostata“. Prema tim analizama u 2013. godini u EU vlada rekordna potraga za radnim mjestima, jer je bez posla 10,9 % stanovništva.

Administrativni podaci se značajno razlikuju od anketnih podataka i u pogledu zaposlenosti po sektorima. Prema anketnim podacima u 2013. godini 19% zaposlenih je bilo u sektoru poljoprivrede, 51% u sektoru usluga i 30% u sektoru industrije. Prema administrativnim podacima samo 5% zaposlenih je bilo zaposleno u ribolovu i poljoprivredi i rudarstvu dok je 66% bilo zaposleno u uslugama. Prema tome, zaposlenost u svojoj ekonomiji je karakteristična za sektor poljoprivrede i sektor usluga.

Stopa zaposlenosti (15+) u 2013. godini iznosi 31,6% i skoro je identična sa 2012. godinom kada je iznosila 31,7%. Veće smanjenje u pogledu stope zaposlenosti bilježe žene nego muškarci. Stopa zaposlenosti za dob 15-64 u 2013. godini iznosi 38,5% i znatno je niža od EU27 prosjeka koji iznosi 64,2%.³⁹ Najveću stopu

zaposlenosti u 2013. godini ima Švedska 74,4% a najnižu Hrvatska i Grčka (49,2% i 49,3%).

Stopa zaposlenosti najveća je za starosni interval od 25-49 godina i iznosi 52,7% u 2013. godini. U EU28 stopa zaposlenosti za 25-49 iznosi 77%, najveća stopa pripada Švedskoj (85,4%), a najniža Grčkoj (62,5%).⁴⁰ Stopa zaposlenosti je najniža za mlade tj. starosni interval od 15-24 godina i u 2013. godini je iznosila 11,6%. Stopa zaposlenosti mladih se također smanjuje i u EU28. U 2013. godini je iznosila 32,3%. Najniža stopa zaposlenosti mladih je u Grčkoj (11,9%), a najveća u Holandiji (62%).

Dugoročna nezaposlenost je jedan od najznačajnijih izazova kako ekonomske tako i socijalne politike. Pored ovoga dugoročna nezaposlenost je veoma dobar pokazatelj usklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada i indirektno mjera uspješnosti formalnog i neformalnog obrazovanja u državi. Visina stope dugoročne nezaposlenosti se kreće između četvrtine i petine radne snage, dok kod zemalja komparatora EU4 ne prelazi dvadesetinu radne snage.

Stopa dugoročne nezaposlenosti BiH je četiri puta veća od prosječne stope dugoročne nezaposlenosti EU 27. U svim promatranim zemljama stopa dugoročne nezaposlenosti je veoma niska, a jedino Hrvatska (11,0%) i Slovačka (10,0%) imaju veću stopu dugoročne nezaposlenosti. BiH ima veoma visoku stopu dugoročne nezaposlenosti koja iznosi 22,8 % i ta stopa u poređenju sa prethodnim četverogodišnjim periodom je ostala nepromijenjena.

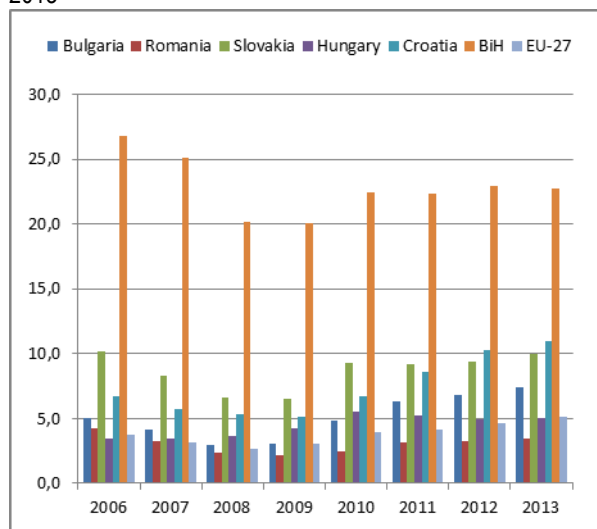
³⁷ Podaci iz plana rada Agencije za rad i zapošljavanje BiH

³⁸ Podaci iz BHAS, Anketa o radnoj snazi 2013.

³⁹ EUROSTAT database

⁴⁰ Ibid

Grafikon 19: Stopa dugoročne nezaposlenosti komparatora, 2006-2013

Izvor: Eurostat, za BiH ARS

Prema anketi o radnoj snazi za 2013. godinu stopa aktivnosti radno sposobnog stanovništva iznosila je 43,6% gdje muškarci čine 55,3% a žene 32,5%. Problem neaktivnosti je od posebnog značaja radi njegove veličine – broj neaktivnih je veći od veličine radne snage (zaposleni i nezaposleni). Broj neaktivnih u 2013. godini se povećao na 1 485 032 a radna snaga je 2013. porasla na 1 133 091 osobu.

Udio samozaposlenih u ukupno zaposlenim u BiH se za razliku od prošle godine smanjio za 2% i iznosi 20,7%. Ostalo čine pomažući članovi domaćinstva, s udjelom od 4,7% koji je je ostao nepromijenjen u odnosu na 2012. godinu. U FBiH broj samozaposlenih se smanjio za tri hiljade, a u RS-u za 12 hiljada, dok je u BDBiH ostao nepromijenjen. Uočljiva je i razlika između polova, jer samozaposlenih muškaraca je 2,6 puta više nego samozaposlenih žena.

Tabela 13: Samozaposleni

Samozaposlenici (%)	BiH	FBH	RS	BDBiH
2013	20,7	17,4	25,7	31,5
2012	22,7	18,4	29,2	30,8
2011	20,0	15,3	26,8	25,0
2010	20,8	16,3	27,6	23,1
2009	20,5	18,3	23,4	25,2

Izvor: Agencija za zapošljavanje BiH, Anкета o radnoj snazi 2013. godina

Najčešći razlog prekida radnog odnosa u posmatranoj godini je bio prestanak ugovora na određeno vrijeme i sporazumni raskid ugovora i to 61%. Od ukupno prijavljenih na evidenciju, zbog prestanka radnog odnosa 52% prijavljenih osoba je u pomenutim kategorijama, dok je 37% prijavljenih na evidenciju kao tehnološki višak, te 2,7% kroz stečaj, likvidaciju restrukturiranje i privatizaciju preduzeća.

Na osnovu podataka Agencije za rad i zapošljavanje BiH u 2013. godini došlo je i do povećanja broja korisnika prava po osnovu nezaposlenosti (10,7% rasta g/g). Pravo na zdravstvenu zaštitu po osnovu nezaposlenosti u 2013. godini ostvarilo je 421.956 osoba, što je 76,2% od ukupno registrirane nezaposlenosti u BiH.

Prosječna neto plata u BiH nije se puno promjenila u odnosu na prošlu godinu i iznosila je 827 KM u 2013. godini i nominalno je veća za 0,1%. Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH i Agencije za statistiku BiH u RS je smanjena na 808 KM, u FBiH se povećala na 835 KM, dok je u Brčko Distriktu BiH iznosila 818 KM, sa stopama rasta od 0,6% u Federaciji BiH, padom od -1,1% u Republici Srpskoj i 1,4% u Brčko Distriktu BiH dok je minimalna plata 357 KM (1.95 KM po satu neto plata) u FBiH i 370 KM u RS.

Tabela 14: Nominalni i realni rast neto plata u BiH

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nominalni rast neto plate u BiH (%)	16,6	5,1	1,0	2,3	1,2	0,1
Realni rast neto plate u BiH (%)	8,6	5,5	-1,1	-1,4	-0,8	0,2

Izvor: BHAS, DEP kalkulacije

Tabela 15: Nominalni rast neto plata-poređenje g/g(%)

	Makedonija	Bugarska	Crna Gora	Srbija	BiH	Rumunija	Hrvatska
2008	10,4	21,6	23,1	18,0	16,6	25,6	7,0
2009	22	11,7	11,3	8,8	5,1	4,0	2,6
2010	3,0	9,7	3,5	7,6	1,0	3,3	0,6
2011	1,4	8,7	1,0	11,2	2,3	4,9	1,9
2012	0,3	8,6	0,7	9,0	1,2	4,9	0,7
2013	1,2	3,7	-1,6	6,2	0,1	4,8	0,7

Izvor: BHAS, DEP kalkulacije

4.2. Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja

Zavodi i službe za zapošljavanje usmjerile su svoj rad na rješavanje problema nezaposlenosti time što su krenuli sa provođenjem mjera aktivne politike zapošljavanja. U 2013. godini mjere aktivne politike zapošljavanja su bile u saglasnosti sa osnovnim ciljem Strategije zapošljavanja u BiH 2010.–2014., Strategije zapošljavanja RS 2011.–2015., Akcioni plan zapošljavanja u RS za 2013. godinu, Strategije zapošljavanja Federacije 2009.–2013., Akcioni plan zapošljavanja u Federaciji BiH 2010.–2013. Programima rada Agencije za rad i zapošljavanje BiH,

Federalnog zavoda za zapošljavanje, Zavoda za zapošljavanje RS i Zavoda za zapošljavanje BDBiH za 2013. koji govori o povećanju kvaliteta i kvantiteta radnih mjesta i istovremeno promoviše socijalnu uključenost i borbu protiv nejednakosti među polovima. Najveći problem provođenja aktivnih politika na tržištu rada bila su finansijska sredstva. Obzirom da se politike uglavnom finansiraju iz budžeta zavoda i službi za zapošljavanje tj. budžeta institucija koje realizuju ove aktivnosti uz dodatna sredstva osigurana putem realizacije projekata finansiranih iz stranih donacija i sredstava iz budžeta vlada entiteta i BDBiH namjenjenih podršci realizacije programa aktivnih mjera na tržištu rada što je prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH.

U 2013. godini se nastavilo sa već započetim programima i provođenjem novih programa aktivne politike zapošljavanja koji se odnose na zapošljavanje ili samozapošljavanje ciljnih grupa. Posebna pažnja je posvećena programima namjenjenim poboljšanju zapošljivosti ugroženih grupa na tržištu rada. Za ovu godinu su bile predviđene mjere koje se odnose na⁴¹:

- Preduzimanje mjera na ublažavanju negativnih efekata ekonomske krize koji se reflektuju i na tržište rada
- Provođenje programa aktivnih mjera zapošljavanja
- Provođenje socijalnih programa na tržištu rada i ostvarivanje prava nezaposlenih lica po osnovu nezaposlenosti
- Jačanje posredničke funkcije zavoda i službi zapošljavanja u cilju efikasnijeg pružanja usluga poslodavcima i nezaposlenim licima
- Provođenje funkcije profesionalnog informisanja i usmjeravanja

U Federaciji BiH mjere aktivne politike zapošljavanja u 2013. godini su se provodile u skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, Strategijom zapošljavanja FBiH 2009-2013 i Akcionim planom zapošljavanja u FBiH 2010-2013 i Strategijom zapošljavanja BiH 2010 – 2014. Mjere aktivne politike zapošljavanja imaju za cilj da pruže podršku teže zapošljivim kategorijama nezaposlenih osoba kao što su mlade osobe bez radnog iskustva, žene i druge teže zapošljive kategorije. Planirano je da mjerama aktivne politike zapošljavanja bude obuhvaćeno najmanje 5500 nezaposlenih osoba. Mjere su usmjerene na poticanje zapošljavanja kod poznatog poslodavca, samozapošljavanje, obuku,

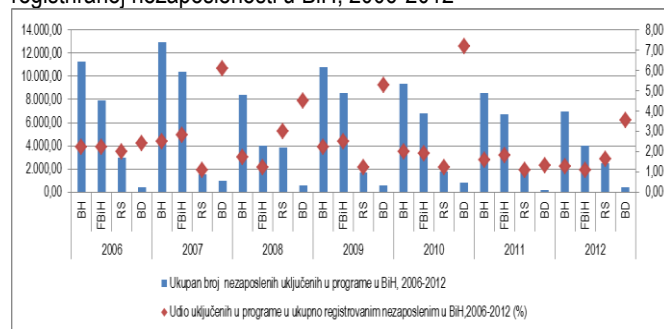
dokvalifikaciju i prekvalifikaciju, pripremu nezaposlenih za tržište rada i stvaranje za sve jednakih mogućnosti u pristupu tržištu rada. Za realizaciju mjera aktivne politike zapošljavanja pokrenuti su razni programi⁴².

U RS mjere aktivne politike zapošljavanja su definisane na osnovu razvojne politike Vlade RS i prema tome su navedene mjere i aktivnosti koje će doprinijeti stimulisanju zapošljavanja i biti u funkciji povećanja ukupne zaposlenosti. Planirano je zapošljavanje 26.500 osoba sa evidencije za zapošljavanje u 2013. godini. Mjere aktivne politike zapošljavanja planirano je da se realizuju kroz unaprijed definisane aktivnosti⁴³.

U BDBiH će se u 2013. godini nastaviti sa započetim aktivnostima za usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada koje će se realizovati kroz definisane mjere aktivne politike zapošljavanja uz posredničku ulogu Zavoda za zapošljavanje BDBiH⁴⁴.

Udio nezaposlenih uključenih u mjere zapošljavanja u ukupnom broju nezaposlenih se smanjuje. Tako da je u 2012. godini iznosio 1,3% dok je u 2011. godini iznosio 1,6% što je manje nego u 2006. kada je iznosio 2,2%.

Grafikon 20: Udio uključenih u programe zapošljavanja u ukupnoj registriranoj nezaposlenosti u BiH, 2006-2012

Izvor: DEP kalkulacije na osnovu podataka ARZ BiH

Izdvajanja za poticanje zapošljavanja⁴⁵ u 2012. su u velikoj mjeri smanjena u poređenju sa 2011. godinom u FBiH dok RS i BDBiH i dalje ostvaruju pozitivan trend izdvajanja za podršku zapošljavanju.

BDBiH je u 2011. godini izdvajao 107 KM po registrovanom nezaposlenom gdje je u 2012. godini taj iznos znatno povećan na 431 KM po registrovanom nezaposlenom. FBiH je u 2006. godini izdvajala 73 KM

⁴² Agencija za rad i zapošljavanje BiH 2014: Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH 2013

⁴³ Agencija za rad i zapošljavanje BiH 2014: Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH 2013

⁴⁴ Agencija za rad i zapošljavanje BiH 2014: Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH 2013

⁴⁵ U BiH ne postoji sistemsko i kontinuirano praćenje ovih podataka usklađenih prema EUROSTAT-u; u svrhu izrade Izvještaja podaci su dobijeni na zahtjev Agencije za zapošljavanje BiH i obrađeni od DEP-a. Iznosi prikazani na grafu se odnose na troškove zavoda za zapošljavanje na trening, podrška zapošljavanju i rehabilitacija i inicijative start-up poduzetništva - nisu uzeti u obzir troškovi fonda za rehabilitaciju i zapošljavanje OSI.

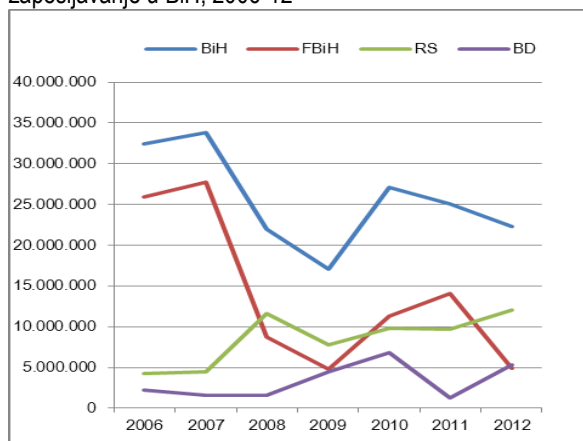
⁴¹ Agencija za rad i zapošljavanje BiH 2014: Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH 2013

po registrovanom nezaposlenom ali je taj iznos iz godine u godinu opadao i u 2011. godini FBiH je izdvojila 38 KM po registrovanom nezaposlenom gdje su izdvajanja za registrovane nezaposlene još više smanjena pa u 2012. godini iznose 13 KM. U RS izdvajanja po registrovanom nezaposlenom su u 2011. iznosila 63 KM i u 2012. godini su se povećala na 79 KM po registrovanom nezaposlenom.

Prema izvještaju Agencije za rad i zapošljavanje BiH u FBiH, zdravstvenim osiguranjem bilo je obuhvaćeno prosječno mjesečno 234.151 nezaposlena osoba: u poređenju sa 2011. godinom broj korisnika se povećao za 6.9%, gdje su kantonalne službe izdvojile 21.617.682,21 KM. U RS za pravo na zdravstveno osiguranje nezaposlenih lica za 2012. godinu izdvojeno je 40 miliona KM. U BDBiH pravo na zdravstveno osiguranje u 2012. godini ostvarilo je prosječno mjesečno 7.509 korisnika što je povećanje u odnosu na 2011. godinu.

Izdvajanja na novčane naknade za slučaj nezaposlenosti imaju trend rasta i stopa rasta je prouzročena većim brojem korisnika i većim vremenskim trajanjem primanja novčanih naknada. Tako da je ukupno u BiH za 2011. godinu izdvojeno 53 miliona KM od toga FBiH je izdvojila 43,9 miliona KM što je za 5.9 miliona više nego u 2011. godini gdje je novčanu naknadu prosječno mjesečno koristilo 9.540 nezaposlenih osoba. U RS je 13.11.2012. godine (Službeni glasnik RS broj:102/12) stupio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti gdje je tim zakonom navedenim izmjenama povećana osnovica za 5% za utvrđivanje novčane naknade i garantovani najniži iznos za 10%. U 2012. godini izdvojeno je 14 miliona KM što je više za 5% u odnosu na 2011. godinu. Od ukupno izdvojenih sredstava za redovnu novčanu naknadu izdvojeno je 10 miliona KM dok je za novčanu naknadu za lica koja su ovo pravo ostvarila po osnovu stečaja preduzeća izdvojeno 3,8 miliona KM. U BDBiH u 2012. godini je bilo 710 nezaposlenih osoba korisnika ovog prava gdje su ukupna izdvojena sredstva za ovu namjenu iznosila milion KM.⁴⁶

Grafikon 21: Rashodi na programe zapošljavanja zavoda za zapošljavanje u BiH, 2006-12⁴⁷

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH

Izdvajanja za rano penzionisanje ne bilježe značajnije promjene u periodu 2006-2012. Za ovo pravo je u 2012. godini u RS izdvojeno 2 miliona KM što je za 5% manje u odnosu na 2011. godinu. U FBiH je ovo pravo ostvarilo 3 758 nezaposelnih osoba što je 38% više nego prethodne godine. Za realizaciju ovog prava kantonalne službe za zapošljavanje utrošile su 1,9 miliona KM što je više nego u 2011. godini. U BDBiH je 72 lica ostvarilo ovo pravo gdje su izdvojeno 103 115 KM finansijskih sredstava.

Novčane naknade demobilisanim borcima izdvajaju samo zavodi za zapošljavanje u FBiH. U 2012. godine na evidencijama službi za zapošljavanje FBiH bilo je registrirano 66 343 nezaposlenih demobiliziranih branilaca, što predstavlja 17,2% od ukupnog broja nezaposlenih lica. Isplate i transferi borcima iznosili su 19,6% od ukupne potrošnje sredstava iz budžeta za 2012. godinu.

4.3. Pasivne mjere zapošljavanja

Svako registrovano nezaposleno lice, u skladu sa važećim zakonima o zapošljavanju u BiH, ostvaruje i prava za slučaj nezaposlenosti koja podrazumjevaju novčana davanja i to:

- pravo na novčanu naknadu,
- pravo na zdravstveno osiguranje po osnovu nezaposlenosti,
- pravo na penziono osiguranje po osnovu nezaposlenosti,
- uplatu doprinosa za PIO ukoliko sa tim stažom osiguranja ispunjavaju uslovi za starosnu penziju.

⁴⁶ Podaci iz Plana o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH za 2013.

⁴⁷ Podatak je potrebno harmonizovati s metodologijom EUROSTAT radi poređenja s drugim zemljama.

U planiranju politika tržišta rada, zavodi i službe zapošljavanja u BiH suočeni su sa ograničenim finansijskim mogućnostima, jer su prioriteti u finansiranju realizacija zakonskih obaveza u vezi sa materijalnom i socijalnom sigurnosti nezaposlenih lica (novčana naknada, zdravstvena zaštita i programi socijalnog zbrinjavanja), pa tek onda mjere aktivne politike zapošljavanja.

U zemljama EU **potrošnja na pasivne mjere** u 2010. godini se kretala u rasponu 0,31% BDP-a (UK) do 3% BDP-a (Španija). U prosjeku je u EU27 potrošnja na pasivne mjere iznosila 1% BDP-a, dok je u **BiH** 2012. godine iznosila 0,3% BDP-a. U BiH entitetski zavodi i BD su potrošili 59,2 miliona KM na novčane naknade za nezaposlena lica, što predstavlja povećanje od 6,2 miliona KM u odnosu na prethodnu 2011. godinu. **U BiH ukupno se potroši 59,3 miliona KM na novčane naknade za nezaposlene**, prema podacima za 2012. godinu. U 2012 g. pokrivenost novčanom naknadom ukupno nezaposlenih iznosi 0,8%, a u 2006 godini 0,6%.

U zadnjih 5 godina ovo je najveći iznos koji je potrošen na novčane naknade. U Federaciji BiH u 2012 g. potrošeno je 43,9 miliona KM na novčane naknade a prosječno mjesečno 9.534 nezaposlenih je koristilo ovu naknadu. U FBiH visina novčane naknade, zavisi od vremena provedenog na radu, utvrđuje se u trajanju 3-24 mjeseca. Trenutna situacija u FBiH izjednačava nezaposlene koji su imali različitu visinu primanja: nezaposlena osoba primat će oko 350 KM u slučaju nezaposlenosti, što **obeshrabruje osobe koje su imale nižu platu da aktivno traže posao**.

U RS-u visina novčane naknade zavisi od dužine radnog staža i prosječne plate koju je nezaposleno lice ostvarilo u posljednja tri mjeseca rada. Dužina primanja novčane naknade u RS može da traje od jednog mjeseca do 12 mjeseci. Pored novčane naknade velika inicijativa nezaposlenim da se prijave na zavode za zapošljavanje je ostvarivanje **zdravstvenog osiguranja**. Samo u ovu svrhu u FBiH biro i za zapošljavanje su potrošili 21 milion KM.

U 2012. godini 389,8 hiljada nezaposlenih na biroima je bilo korisnik zdravstvenog osiguranja, a 2006. godini 326,2 hiljade što predstavlja povećanje od 59,6 hiljada. To dodatno otežava biroa da se bave aktivnim programima zapošljavanja, a i povećava motivisanost nezaposlenih da se prijavljuju na biroa iako aktivno ne traže posao, radi ostvarivanja ovog prava.

Preporuke za bolje funkcionisanje tržišta rada:

- Provesti analizu uzroke dugoročne nezaposlenosti osoba u najvitalnije dobi u oba entiteta, i pripremiti program mjera za sprečavanje nastanka dugoročne nezaposlenosti s aktivnostima trajne aktivacije i integracije;
- Harmonizovati podatke kantona i entiteta o tržištu rada i uskladiti ih s EU metodologijom;
- Vršiti procjene uticaja - evaluacije aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja;
- Uspostaviti sistem i kontinuirano pratiti potrebe za radnom snagom;
- Obezbijediti razvoj klijentske orijentacije usluga zavoda za zapošljavanje i obezbijediti da fokus njihovog rada bude posredovanje u zapošljavanju;
- Adresirati neusklađenost ponude i tražnje radne snage bržim reformiranjem obrazovnog sistema i brzim razvojem trening centara za razvoj vještina;
- Promovirati adaptibilnost radnika i preduzeća na promjene.
- Evaluirati funkcionisanje tržišta rada sa aspekta rigidnosti ugovora i troškova zapošljavanja i otpuštanja.
- Evaluirati uslove rada službi za zapošljavanje.
- Procijeniti uticaj socijalnih davanja na aktivno traženje posla

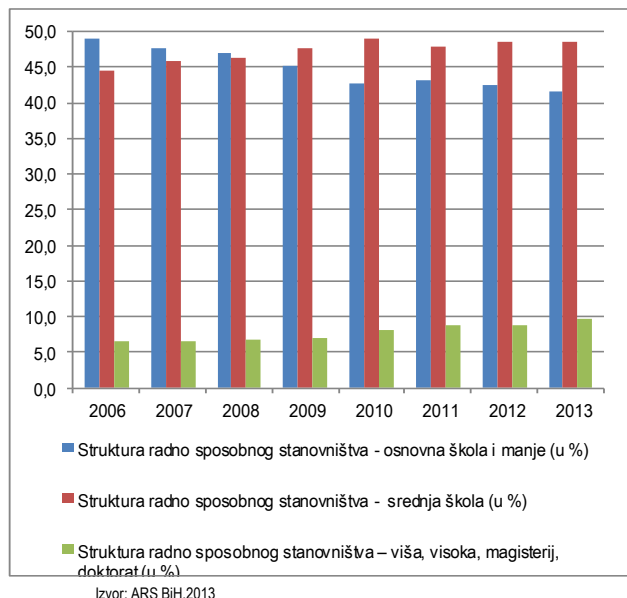
4.4. Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga

Poboljšanje djelovanja tržišta rada kroz razvoj preduzetničke kulture i nastavak reforme srednjeg stručnog obrazovanja i obuke su ključni izazovi pred BiH koji se odnose na poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanje i treninga. Rađena je analiza primjene nastavnih planova i programa u VET školama i započete su aktivnosti na izradi standarda zanimanja koji će biti osnova za reviziju postojećih modularnih NPP.

Diseminacijom standarda u 2012. godini promoviše se rad Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i osigurava prenos informacija krajnjim korisnicima školske zajednice o upotrebi i primjeni standarda koji će im u velikoj mjeri pomoći u vaspitno-obrazovnom procesu i primjenom standarda "podići" kvalitet obrazovanja u BiH. Obukom će biti obuhvaćeno više od 5000 nastavnika osnovnih škola i savjetnika iz pedagoških zavoda.

Najviše zaposlenih je sa srednjom stručnom spremom gdje je u 2013. taj broj neznatno niži u odnosu na 2012. godinu i iznosi 507 hiljada tj. 61,7%. Najmanje zaposlenih je i dalje sa Višom, visokom školom, magisterijem i doktoratom i to 18,7% od ukupno zaposlenih.

Grafikon 22: Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva BiH

U kvalifikacionoj strukturi registrovanih nezaposlenih osoba u BiH najveći udio u ukupnoj nezaposlenosti čine osobe sa trećim stepenom obrazovanja. Obrazovna struktura nezaposlenih pokazuje da 71,3% čine lica sa završenom srednjom stručnom spremom, 19,5% lica sa osnovnim obrazovanjem i niže a najmanje je lica koja su završila višu školu, fakultet, akademiju, magisterij i doktorat i to 9,2%.

Nerazvijenost stručnih vještina uveliko je rezultat (1) nepostojanja moderne infrastrukture za profesionalnu obuku (dokvalifikacije, prekvalifikacije i sl.) i cjeloživotno učenje (2) nemoderniziranosti programa profesionalne obuke i razvoja ključnih kompetencija za uspješan život u 21. stoljeću, (3) niskog učešća zaposlenih i nezaposlenih u profesionalnim obukama, (4) neuvezanosti VET-a i aktivnih mjera zapošljavanja i (5) nedostupnosti kvalitetnih usluga treninga i obuke svim grupama građana.⁴⁸

Finansiranju VET-a se ne posvećuje dovoljna pažnja. Dok je razvoj strukovnog obrazovanja i osposobljavanja kao pretežitog dijela cjeloživotnog učenja od kritične važnosti za EU napore u preuzimanju vodećeg položaja u globalnoj ekonomiji i u odgovoru na

njene glavne ekonomske i socijalne izazove pa je razvoju i finansiranju VET-a posvećena velika pažnja, u BiH nema ni statističkih podataka o udjelima pojedinih vrsta obrazovanja u BDP-u. Pristup EU ilustrira indikator veličine sredstava za obuku osoba s poteškoćama na tržištu rada u ukupnim sredstvima za aktivne mjere tržišta rada, koji pokazuje da je 43% ukupnih sredstava namijenjenih za obuku i trening nezaposlenih namijenjeno ovim osobama.

Finansiranje javnih srednjih stručnih škola u BiH je obezbjeđeno kroz budžetska sredstva nadležnih ministarstava i organizirano je i na kantonalnom i entitetskom nivou. Što se tiče sredstava iz javnih izvora, finansiranje se obično vrši preko zavoda za zapošljavanje na ime obuke nezaposlenih osoba. Postoje neki programi obrazovanja i osposobljavanja koji su besplatni za korisnike i obično pokrivaju učenje stranih jezika, život i stil, glumu itd.

Obuke koju organizuju nevladine organizacije obično se finansiraju iz različitih donatorskih izvora. Postoje i firme koje plaćaju za obrazovanje i usavršavanje svojih zaposlenika, dok većinu drugih obuka plaća učesnik (u oko 60% slučajeva). Ovo ukazuje na činjenicu da je svijest o važnosti cjeloživotnog učenja i osposobljavanja za tržište rada još uvijek vrlo niska⁴⁹.

Prema GEM izvještaju za 2012. godinu jedan od osnovnih preduslova za funkcioniranje poslovnog okruženja je obrazovanje. Ovaj uslov poduzetničkog okvira se sastoji se od dvije komponente: a) poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama koje je i najlošije ocjenjeno i b) poduzetničko obrazovanje na postškolskom nivou.

Osnovna linija prilagođavanja VET sistema evropskim smjernicama je definisana u Strategiji razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007-13. Ona predstavlja osnovni okvir za modernizaciju sistema javnih srednjih i viših stručnih škola i definiše četiri ključna principa uspješne modernizacije sistema VET-a: (1) poštovanje evropskih standarda kvalitete obrazovanja, (2) operacionalizaciju sistema korporativne odgovornosti-upravljanje sistema po principu javno-privatnog partnerstva (PPP), (3) uspostavljanje efikasnog i pristupačnog informacijskog sistema i (4)

⁴⁸ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011

⁴⁹ Poslije 2005. nije provedeno nijedno istraživanje, te nema novijih pokazatelja finansiranja VET-a, pa nije moguće evidentirati promjene niti definisati trendove.

efektivna saradnja zasnovana na participacijskom pristupu i koordinacijskim mehanizmima.

BiH nije razvila poseban set indikatora za praćenje raznih aspekata VET-a, kao što je primjerice uradila EU, koja je definisala set od 15 ključnih indikatora. BiH još uvijek nije usvojila takav pristup i to je izazov s kojim se u narednom razoblju treba suočiti statistički sistem i na dokazima utemeljena politika. Ključni indikatori koje je definisala EU su:

Postotak osoba starih 22 godine koji su uspješno završili srednjoškolsko obrazovanje;

Udio učesnika u VET programima po mjestu nastave (%);

Udio učesnika u VET programima po spolu (%);

Udio učesnika u VET programima po nivou obrazovanja i spolu (%);

Razdioba sudionika u VET programima po dobnim skupinama (%);

Poduzeća koja pružaju nastavak obrazovanja (CVT) kao postotak svih poduzeća;

Poduzeća koja pružaju CVT kao postotak svih poduzeća, prema veličini razreda;

Poduzeća koja pružaju CVT kao postotak svih poduzeća, prema privrednoj djelatnosti;

Zaposlenici koji sudjeluju u CVT obuci kao postotak zaposlenih u svim poduzećima;

Zaposlenici sudjeluju u CVT obuci kao postotak zaposlenih svih poduzeća, po spolu;

Troškovi CVT obuke kao postotak ukupnih troškova svih poduzeća.

Potrebni su daljnji naponi u reformi VET-a:

Provedba modularnih nastavnih planova i programa nije u potpunosti usklađena;

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za srednje stručne škole još nije definirana (Ministarstvo prosvjete u RS je uvelo modularni nastavni plan i program u svim razredima i porodicama zanimanja);

Nema procedura i protokola za razmjenu podataka i informacija između ključnih aktera u stručnom obrazovanju i osposobljavanju (neke aktivnosti su u toku); Nema jedinstvenog sistema za izvještavanje podataka (Sistemi za prikupljanje i izvještavanje na kantonalno nivou i u RS se razlikuju);

U potpunosti provesti prijedlog za autonomiju škole reguliran Okvirnim VET zakonom⁵⁰.

Preporuke:

- Uspostaviti sistemsko praćenje ključnih EU VET indikatora na nivou BiH;
- Razvoj sektorskih regionalnih centara za profesionalnu obuku i trening;
- Završiti započete aktivnosti na razvoju klasifikacije zanimanja i usvojiti Standarde zanimanja i obrazovne standarde, kao i državni kvalifikacijski okvir (NQF) za cjeloživotno učenje;
- Uspostaviti sistem evaluacije i osiguranje kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuci;
- Obezbjediti povezanost stručnog obrazovanja i tržišta rada, modernizirati sistem profesionalne orijentacije i savjetovanja i uključiti u proces zavode za zapošljavanje i socijalne partnere;
- Uspostaviti transparentan i funkcionalan sistem institucija VET sektora, što uključuje (1) modernizaciju srednjih i visokih stručnih škola kroz uvođenje evropski prihvatljivih standarda obuke, (2) razvoj mreže centara za stručno osposobljavanje i obuke radno sposobnog stanovništva, (3) institucije za nadzor i osiguranje kvaliteta usluga; nužno je osigurati redovno statističko praćenje ove oblasti i uspostaviti sistem nadgledanja i prognoze potreba na tržištu;
- Većim obuhvatom radno sposobnog stanovništva strukovnim obrazovanjem i LLL povećati kompetentnost radne snage, uspostaviti sistemski pristup obrazovanja odraslih, obezbijediti veću mobilnost i urediti sistem cirkularnih migracija;
- Obezbijediti povećan nivo autonomnosti stručnih škola i institucija profesionalne obuke.

4.5. Razvoj malih srednjih preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta

Mala i srednja preduzeća u EU predstavljaju značajan izvor zapošljavanja i dodane vrijednosti. Polazeći od toga, potrebno je kroz obrazovni sistem, prvenstveno kroz osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, poduzimati aktivnosti koje potiču na poduzetničko razmišljanje. Određene aktivnosti u BiH već postoje, ali na dobrovoljnoj bazi, te ih treba sistematizirati i uvesti u školski sistem kao obavezu.

⁵⁰ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 201

Implementacija BiH strategije razvoja MSP-a ne napreduje željenom dinamikom. Ne postoji zajednički, harmonizirani regulatorni okvir i sistem za poslovanje i registraciju MSP u zemlji.

U BiH je kreirana internet stranica Evropske poduzetničke mreže Bosne i Hercegovine koja je najveća mreža za podršku malim i srednjim preduzećima u oblasti međunarodne poslovne saradnje, inovacija, prenosa znanja i tehnologija, te saradnje i učešća u EU programima. Mrežu čine oko 600 partnerskih organizacija iz 53 zemlje, uključujući činjenice iz EU i druge zemlje Evrope i svijeta.

Djelatnosti nefinansijskog sektora BiH izrazito dominantno sačinjene od malih i srednjih preduzeća (prerađivačka industrija, građevinarstvo i usluge) obezbjeđuju najveći broj radnih mjesta i pored toga zaposlenost se smanjuje i u 2013. godini.

U poređenju sa EU prosjekom, MSP u BiH ne zaostaju mnogo u pogledu generatora radnih mjesta (EU 66,7%, BiH 65,26%) ali mnogo više zaostaju u doprinosu ukupnoj dodanoj vrijednosti (EU 56,7% dodane vrijednosti, BiH 41,1%)

Potrebno je poboljšati uslove za razvoj postojećih MSP. Od izuzetne važnosti je daljnja izgradnja pravne države i unaprjeđenje sistema naplate u poslovnom ciklusu. Nadalje je nužno da se pojednostavi i olakša poreski sistem.

Mala i srednja preduzeća posluju u nepovoljnom ambijentu i prema izvještaju *Doing Businessa* za 2013. BiH je na 131. mjestu gdje je za razliku od prethodne godine lošije pozicionirana i predstavlja jedno od najlošijih mjesta za poslovanje u Evropi.

Zbog visoke stope nezaposlenosti i ne mogućnosti pronalazjenja posla sve se više ljudi okreće započinjanju vlastitih biznisa tj prema poduzetništvu. Iako je želja za otpočinjanje vlastitih biznisa velika postoje mnoge prepreke koje otežavaju takve poduhvate kao što su ekonomska kriza i nedovoljno poklanjanje pažnje poduzetničkom okruženju u zemlji. Relativno malobrojna skupina potencijalnih i nastajućih poduzetnika se sastoji od onih koji se poduzetništvu okreću iz nužde, a ne radi iskorištavanja poslovne prilike. Procenat takvih u BiH je za 52% veći od prosjeka skupine zemalja kojoj BiH pripada prema GEM izvještaju BiH za 2012. godinu.

Poduzetnička aktivnost u BiH je i dalje na veoma niskom nivou. Bez obzira što su neke poduzetničke

aktivnosti unaprijeđene; stopa nastajućih aktivnosti i novih biznisa koji čine ukupnu ranu poduzetničku aktivnost u BiH se malo povećala u odnosu na prethodnu godinu.

Tabela 16: Ukupna rana poduzetnička aktivnost(RPA) u BiH, 2013-2010

	Stopa nastajućih poduzetničkih aktivnosti	Stopa vlasništva novih biznisa	RPA ⁵¹	Prekid poslovanja	RPA iz nužnosti (% RPA)	Prilika proizašla iz želje za unaprijeđenjem (% RPA)
2013.	5.8	4.6	10.3	6.2	58.9	22.0
2012.	5.0	3.0	8.0	7.0	58.0	20.0
2011.	5.4	2.8	8.1	6.7	61.0	22.0
2010.	4.1	4.1	7.7	3.3	46.5	29.8

Izvor: GEM 2013

BiH ima visoku stopu rane poduzetničke aktivnosti koja je veća u 2013. godini i iznosi 10,3% ali uzrok tome su najviše povećane aktivnosti razvoja poduzetništva iz nužnosti i kroz otvaranje novih biznisa. Posmatrajući učešće oba spola u ranoj poduzetničkoj aktivnosti u BiH uočljivo je da se muškarci mnogo više odlučuju za poduzetničke aktivnosti nego žene, što je isti slučaj i u zemljama iz regiona. U BiH je u 2012. godini učešće žena u poduzetništvu nešto niže nego u 2011. godini ali je viši nego u 2010. godini. Okretanju žena prema poduzetništvu su doprinijeli razni projekti i programi koji su usmjereni ka ženskom poduzetništvu.

Najzastupljeniji sektor u ranoj poduzetničkoj aktivnosti u sve tri administrativne jedinice u BiH je sektor potrošačkih usluga, zatim slijede sektor proizvodnje i građevinarstva gdje je došlo do velikog ulaganja u poduzetništvo za razliku od prethodne godine, a nakon toga su ekstraktivni biznisi. U poređenju sa zemljama iz regiona BiH prednjači u sektoru proizvodnje i građevinarstva, najlošija je u sektoru poslovnih usluga koja obuhvata privredu koja se zasniva na efikasnosti.

Tabela 17: Sektorska struktura rane poduzetničke aktivnosti regije, 2012

	Ekstraktivna	Proizvodnja i građevinarstvo	Poslovne usluge	Potrošačke usluge
BIH	22,4	33,1	6,4	38,1
HRV	13,1	18,0	26,6	42,2
SLO	53,8	28,3	41,8	26,0
EU (prosjeak)	6,4	23,3	28,5	41,7

Izvor: Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2012 - Tuzla:

⁵¹ Rana poduzetnička aktivnost

Stopa prekida poslovanja se smanjila u odnosu na 2012. godinu. Poredeći BiH sa zemljama regiona stopa prekida poslovanja je viša u odnosu na druge zemlje komparatore i od prosjeka EU. Dominanti razlozi prekida poslovanja u BiH bili su uzrokovani neprofitabilnošću biznisa i problemima finansiranja. U 2012. godini za razliku od 2011. godine "lični razlozi" su najviše navedeni kao razlog prekida poslovanja.

Tabela 18: Razlozi za prekid poslovanja u BiH i zemljama regije 2012

	Planirano unaprijed	Drugi posao ili poslovna prilika	Prilika za prodaju	Nezgoda	Lični razlozi	Penzionisanje	Problemi finansiranja	Biznis nije profitabilan
BiH	3,9	3,6	3,6	2,3	20,9	3,8	28,8	24,2
Hrv	3,3	9,9	3,6	0,7	12,1	9,6	16,6	30,3
Slo	7,1	7,5	3,6	9,8	11,9	11,2	21,1	11,4
EU prosjek	4,5	9,8	3,3	3,1	14,6	6,5	12,1	30,1

Izvor: Bahrija Umihanić-Rasim Tulumović-Mirela Omerović-Sladjana Simić; GEM BiH 2012

U Bosni i Hercegovini dominira grupa starosti poduzetnika od 24-54 godine kao i u zemljama Evrope. Postoji više razloga ali iz raznih izvještaja o poduzetništvu mladih jedan od razloga je to da se mladi mnogo teže zapošljavaju na tržištu rada i da su najvjerovatnije prisiljeni da se bave biznisom. U poređenju sa 2011. godinom u 2012. godini je uočeno povećanje uključenosti u ranu poduzetničku aktivnost osoba u dobi između 45 – 64, koji je viši od prosjeka zemalja EU. Mogući razlozi tome su stečajni većih kompanija koji potiču ljude na poduzetništvo zbog osiguranja prihoda. Potrebno je dodatno stimulirati mladu populaciju da se uključi u poduzetničku aktivnost, posebno u oblastima IT tehnologija i novih tehnoloških znanja⁵².

Stanovništvo u dobi od 55-64 godine se najrijeđe nalazi među ranim poduzetnicima ali prema GEM izvještaju za 2013. godinu u 2012. godini je došlo do porasta poduzetnika u toj dobi u Federaciji BiH. U Republici Srpskoj najbrojniju skupinu poduzetnika čini dobna skupina 25- 34 a u Brčko Distriktu najbrojnija dobna skupina poduzetnika je između 35. i 44.

Tabela 19: Dobna struktura rane poduzetničke aktivnosti u BiH i zemljama regije za 2012

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
BiH	7,48	8,72	9,18	8,29	4,45
HR	8,57	15,21	7,29	5,76	4,38
SLO	4,49	7,64	7,92	3,77	2,68

Izvor: Bahrija Umihanić-Rasim Tulumović-Mirela Omerović-Sladjana Simić; GEM BiH 2012

Nužno je poboljšati uslove za stvaranje novih MSP. Prioritetno je potrebno razviti snažnije mehanizme finansijske podrške osnivanjem MSP-ova, te trening i savjetodavno-konzultatnsku podršku postojećim MSP. Potrebno je razvijati usluge podrške nastajućim MSP na lokalnom nivou te postojećim MSP na regionalnom nivou, posebice kroz klusterske trening centre i garantne fondove. Posebice je važno podržati posebne vrste poduzetničkih aktivnosti kao što su poduzetništvo žena, ruralno poduzetništvo, poduzetništvo manjinskih skupina i poduzetništvo osoba sa invaliditetom.

Glavne preporuke za poboljšanje osnivanja i djelovanja MSP su:

- Podržati razvoj snažno rastućih malih i srednjih poduzeća putem razvoja tehnoloških parkova, industrijskih parkova, inkubatora i poslovnih zona;
- Utemeljiti i razvijati trening centre klastera i internacionalnih lanaca vrijednosti;
- Olakšati pristup finansiranju novih poduzetničkih aktivnosti, posebno za mlade i u oblastima novih tehnologija, finansijskim sredstvima razvojnih banaka, te uspostavljanjem i jačanjem garantnih fondova na regionalnoj razini;
- Usvojiti poseban vodič državne pomoći za MSP (koji su posebno pogođeni krizom-usaglašen sa EU propisima) i odgovarajuće poticajne programe;
- Informatizirati djelovanje državnih tijela (porezna administracija, statističko izvještavanje itd.) kako bi se što više oslobodili resursi MSP;
- Periodično provoditi istraživanja: Pregled performansi MSP, Eurobarometar, GEM i temeljem njih pripremati adekvatne analize za politike utemeljene na činjenicama;
- Iskoristiti potencijal dijasporu i promovisati, olakšati i stimulirati ulaganja dijasporu u BiH i zajedničkog ulaganja u domaćim firmama.

⁵² gem Umihanić 2011 Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2010 - Poduzetništvom do novih radnih mjesta. Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva, str. 58

Održivi razvoj

Održiv razvoj obuhvata razvoj okoliša i okolinske infrastrukture, energije i obnovljivih izvora energije, transportnu infrastrukturu i telekomunikacije, te razvoj poljoprivrede i ruralnih područja sa ciljem diverzifikacije ekonomskih aktivnosti, a posebno povećanja samoopskrbljivanja BiH zdravom hranom.

BiH ima šansu za investiranje u čiste i efikasne tehnologije, obnovljive izvore energije, kao i dobra i servise ekosistema. Povećanje energetske efikasnosti je od iznimne važnosti za BiH.

Učešće poljoprivrede u BDP-u BiH je značajno, ali se kontinuirano smanjuje. Veličina obradivog zemljišta per capita je vrlo niska, a stopa zaposlenosti u poljoprivredi među najvećim u Europi, što dodatno ukazuje na relativno nizak stepen produktivnosti. Ulaganja u sektor poljoprivrede su niska što rezultuje **niskom konkurentnošću te relativno visokim vanjskotrgovinskim deficitom u sektoru hrane.**

Nužno je i brže uvođenje e-zakonodavstva i regulative kako bi se stvorio okvir za razvoj e-poslovanja.

Analiza trendova

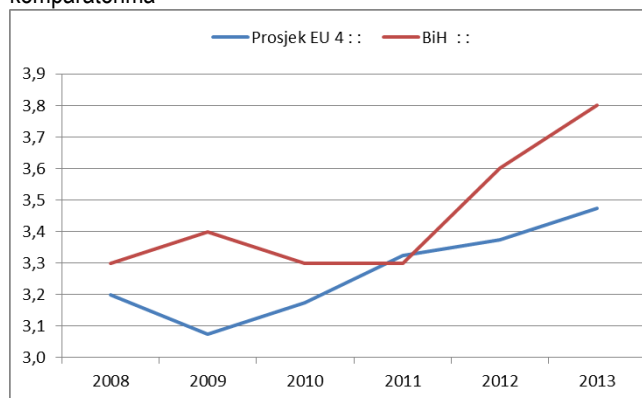
Tabela 20: Benchmark održivi razvoj

Cilj Održivi razvoj	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100									
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kvalitet puteva	BiH	3	:	:	59	59	59	58	83	98
Troškovi poljoprivrednih politika	BiH	3	:	:	103	111	104	99	107	109
Tehnološka spremnost	BiH	3	77	69	66	72	80	85	88	
Kvalitet opšte infrastrukture	BiH	3	69	:	66	59	54	61	71	78
Emisija CO2 po stanovniku (tCO2/stanov.)	BiH	5	132	121	109	99	97	98	88	:
Potrošnja el. energije po stanovniku (kWh/stanov.)	BiH	5	58	59	60	75	78	79	:	:
Potrošnja energije u BDP (toe/000 2000 \$)	BiH	5	97	90	93	85	68	64	:	:
Potrošnja energije po stanovniku (toe/stanov.)	BiH	5	51	57	61	67	69	64	:	:
Broj mobilnata (na 100 stanovnika)	BiH	6	50	65	84	86	83	85	90	:
Procenat korisnika interneta	BiH	6	25	28	35	38	52	60	65	:
Broj priključaka širokopojsnog interneta (na 100 stan.)	BiH	6	15	23	41	45	54	58	61	:

*dvogodišnji indikator; 1-EUROSTAT; 3-Svjetski ekonomski forum; 5-Međunarodna energetska agencija; 6-Međunarodna telekomunikacijska unija

Ocjena poljoprivrednih politika u BiH u periodu 2008.-2013. godine varira⁵³. Troškovi poljoprivrednih politika u 2013. godini su ocijenjeni sa indeksom 3,8 što je BiH po ovom pitanju rangiralo kao 76. od 148 zemalja posmatranih u izvještaju. BiH je u odnosu na prethodnu godinu popravila svoj rang i u poređenju sa prosjekom EU4 zemalja komparatora (Bugarske, Mađarske, Rumunije i Slovačke) uočimo da je BiH od 2011. iznad prosjeka EU4.

Grafikon 23: Ocjena poljoprivrednih politika sa zemljama komparatorima

Izvor: Svjetski Ekonomski Forum

Prema kvalitetu opšte infrastrukture⁵⁴, Global Competitiveness Report (2013.-2014.) od ukupno 148 zemlje, rangira BiH na 127. mjesto.⁵⁵ Po kvalitetu cesta BiH je popravila svoju poziciju i rangirana na 104. mjesto. Željeznička infrastruktura je takođe napravila pozitivne pomake i rangirana je na 55. mjesto, lučke infrastrukture su na 147. mjestu, a kvalitet zračne transportne infrastrukture je u 2013. rangiran na posljednjem mjestu (148.).

Bolje rezultate BiH je ostvarila za pokazatelj broja **aktivnih fiksnih telefonskih linija** na 100 stanovnika gdje je rangirana na 50. mjesto, dok se po broju pretplatnika u mobilnoj telefoniji BiH nalazi na 109. mjestu (GCI 2013-2014).⁵⁶

Sve veći broj korisnika u BiH ima pristup širokopojasnom internetu. Broj korisnika mobilne telefonije na kraju 2013. godine je iznosio

oko 90 stanovnika od 100, dok penetracija pretplatnika širokopojasnog interneta u odnosu na ukupno stanovništvo BiH iznosi 11%⁵⁷. U strukturi pretplatnika interneta i dalje prednjači ADSL pristup sa 57% od ukupnog broja internet pretplatnika, dok kablovski pristup internetu koristi oko 30% pretplatnika⁵⁸.

Uporedimo li **telekomunikacijske** indikatore za BiH i prosjek zemalja EU4 (Bugarske, Rumunije, Slovačke i Makedonije), možemo primijetiti da se u slučaju učešća korisnika interneta BiH nalazi na 65% prosjeka EU4 zemlje, dok je penetracija pretplatnika širokopojasnog interneta na tek 60% prosjeka zemalja komparatora (EU4).

5.2. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvitak

Poljoprivreda i srodne djelatnosti imaju veliki značaj za pretežno ruralnu zemlju i ruralno stanovništvo koje čini oko 60%⁵⁹ populacije BiH. Pored činjenice da preko polovine populacije BiH živi u ruralnim predjelima, ova oblast zapošljava tek oko jednu petinu radne snage BiH.

Po pitanju popisa **poljoprivrede**, tokom popisa stanovništva, domaćinstava i stanova organizovanog u periodu 1. - 15. oktobra 2013. godine, putem seta pitanja iz oblasti poljoprivrede prikupljeni su podaci o broju poljoprivrednih domaćinstava, kojih u BiH prema preliminarnim rezultatima popisa ima 340.000 (približno 28% ukupnog broja domaćinstava u BiH).

Učešće poljoprivrede, lova, šumarstva i ribolova u BDP-u BiH se smanjilo sa 7,09% u 2010. na 6,24% u 2012. godini. Uz to se u 2013. godini smanjilo i učešće pomenutih djelatnosti u ukupnom broju zaposlenih (prema LFS-u⁶⁰) sa 20,6% u 2012.godini na 18,9% u 2013. godini.

⁵³ Izvor: Svjetski ekonomski forum

⁵⁴ Indikator kvalitete ukupne infrastrukture vrednuje (transportnu, telefonsku i energetsku infrastrukturu) na skali od 1 (izrazito nerazvijena) do 7 (vrlo razvijena i efikasna po međunarodnim standardima).

⁵⁵ World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2013-2014., str. 131

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Međunarodna telekomunikaciona unija, <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

⁵⁸ Regulatorna agencija za komunikacije: Izvještaj za 2013.godinu, maj 2013

⁵⁹ Izvor: UNDP BiH NDHR, Ruralni razvoj u Bosni i hercegovini: mit i stvarnost, juli 2013. godine
⁶⁰ BHAS, Anketa o radnoj snazi 2013. Tematski bilten 09.

Prema podacima BHAS, **nakon perioda rasta zaposlenosti žena u poljoprivredi** (2006.-2009.), sa zabilježenim učešćem od 45% u 2009. **došlo je do pada ovog učešća** na 38% u 2013.godini⁶¹.

U robnoj razmjeni proizvodima **poljoprivrede, šumarstva i ribolova** u 2013. godini u odnosu na prethodnu godinu zabilježen je pad uvoza od 9,4% dok je na strani izvoza zabilježen rast od 25%. Ukupan deficit je iznosio 461 milion KM, a procenat pokrivenosti uvoza izvozom tek 30%. U okviru ove kategorije šumarstvo i ribolov ostvaruju suficit (86 miliona KM), a biljna i stočarska proizvodnja i lov deficit veći od pola milijarde KM.

Prema podacima BHAS ukupna **proizvodnja konzumne ribe** u 2013. godini je manja za 20,4% u odnosu na 2012. godinu. Proizvodnja šarana je manja za 45% i proizvodnja pastrmke je manja za 15% u odnosu na 2012 godinu.

U BiH je u 2013. godini zabilježena stagnacija cijena hrane (rast od 0,3% g/g). Kretanje cijena hrane u BiH je značajno determinisano svjetskim cijenama hrane. Cijene hrane u svijetu u 2013. godini bilježe umjeren rast od 1,1%⁶² g/g.

Evropska komisija je u 2013. godini pozitivno ocijenila plan praćenja rezidua za **med, mlijeko, perad i jaja**, čime je po prvi put omogućen izvoz meda iz BiH u Evropsku uniju.

Konkurentnost bh. poljoprivrede i dalje je niska. Poljoprivrednici i proizvođači iako imaju potencijal da snabdiju domaće tržište, većina domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nisu cjenovno konkurentni obzirom na višestruko manja izdvajanja sredstava iz vladinih budžeta za subvencije u poljoprivredi u odnosu na zemlje okruženja.

Zbog nepostojanja dogovora o **strukturama za usmjeravanje finansijske pomoći EU za poljoprivredu i ruralni razvoj (IPARD)** u septembru 2013. godine su otkazana dva

projekta IPA iz oblasti poljoprivrede. Za programsko razdoblje 2014-2020. biće potrebno ispuniti određene uslove koje propisuje Evropska komisija vezano za strateške pripreme, institucionalna rješenja i koordinaciju, kao i administraciju potrebnu za pripremu i apsorpciju sredstava IPARD-a.

Pored kadrovskog pojačanja u 2013.godini **Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju** još uvijek nema kapaciteta za izvršavanje brojnih zadataka. Izdvajanja za poljoprivredu i ruralni razvoj iz entitetskih budžeta su nedovoljna a subvencije za poljoprivrednike nisu harmonizovane između entiteta i nisu u skladu sa *acquis-em* EU.

Još uvijek se čeka na provođenje državnog **Strateškog plana BiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja**. Sa državnim zakonom je neophodno uskladiti entitetske dokumente - Strateški plan ruralnog razvoja i Akcioni plan Republike Srpske, kao i Operativni program FBiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja.

BiH je jedina zemlja u regionu koja nema usvojen Zakon o organskoj proizvodnji hrane. Međutim, raste interes za uzgoj organskih proizvoda u poljoprivrednoj proizvodnji u BiH. Sve veći zahtjevi tržišta za kvalitetnom zdravom hranom predstavljaju razvojnu mogućnost za ruralna područja, koja mogu potaknuti razvoj brendiranih proizvoda, turizma te cijelog lanca snabdijevanja, čime se kreiraju nova radna mjesta i generiše prihod.

U pogledu **sigurnosti hrane**, Savjet ministara BiH je u 2013. godini usvojio veliki broj pravilnika i propisa u skladu sa legislativom EU. Međutim, kapaciteti za vršenje službenih kontrola su i dalje slabi. U svrhu procjene rizika, u izvještajnom razdoblju provedeni su: Plan praćenja prisutnosti genetički modificiranih organizama u hrani i hrani za životinje, Plan praćenja na prisutnosti kontaminanata u hrani i hrani za životinje te Program kontrole ostataka pesticida u i na hrani biljnog i životinjskog porijekla.

⁶¹ Isto

⁶² Izvor: Indeks hrane, MMF baza podataka, DEP kalkulacije.

Ključni **prioritet u oblasti sigurnosti hrane** je uspostavljanje komandnog lanca i otklanjanje preklapanja u sistemu kontrole hrane i hrane za životinje. Kao privremeno rješenje, potpisan je sporazum između Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS i Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH "o uspostavljanju komandnog lanca koji ispunjava zahtjeve EU u pogledu izvoza mlijeka i mliječnih proizvoda iz BiH u EU", što je ključni zahtjev EU vezan za uvoz. Ubrzane su provjere i registracije farmi mlijeka kako bi se osigurala usklađenost sa zahtjevima EU. Usvojeni su podzakonski akti kako bi se državnim Uredom za veterinarstvo omogućilo da vrši provjere i daje odobrenja postrojenjima za izvoz u EU, ali provedba još nije počela⁶³.

U podsektoru **šumarstva** u BiH i dalje stoji problem neiskorištenosti potencijala gdje šume pokrivaju 43%⁶⁴ teritorije BiH a nisu efikasno iskorištene. Jedan od razloga je i nepristupačan teren i mine.

Prema podacima BHAS **ukupna proizvodnja šumskih sortimenata** u Bosni i Hercegovini u 2013 god. veća je za 6% u odnosu na 2012 god. Proizvodnja sortimenata četinarskih vrsta drveća povećana je za 10% dok je proizvodnja sortimenata lišćarskih vrsta veća za 2%.⁶⁵

U sektoru **veterinarstva** kreiran je novi informacioni sistem za registraciju i praćenje kretanja životinja (goveda, ovaca, koza i svinja), dok je u oktobru 2013. godine u funkciju stavljen softver za prijavu bolesti i upravljanje žarištem (ADNAOM-IS). Provedene su mjere prevencije nastanka i suzbijanja širenja zaraznih bolesti životinja na cijeloj teritoriji BiH. Zabilježene su i aktivnosti na jačanju laboratorijskih kapaciteta te su akreditirane dvije laboratorije kao i određeni broj laboratorijskih metoda, koje se odnose na mikrobiološka ispitivanja, kontrolu rezidua veterinarskih lijekova i dijagnostike zaraznih bolesti životinja.

U **fitosanitarnom sektoru** su nastavljeni naponi na ujednačenoj provedbi zakonodavstva koje je usklađeno sa *acquis-em* u cijeloj zemlji. Izdavanje fitosanitarnih certifikata u skladu sa međunarodnim standardima za fitosanitarne mjere br. 12 započelo je u 2013. godini. Još uvijek nije usvojen novi Zakon o sredstvima za zaštitu bilja u skladu sa *acquisem*. Započela je obuka poljoprivrednih proizvođača o upotrebi sredstava za zaštitu biljaka i primjeni maksimalnih granica za rezidue. Završen je državni plan za praćenje rezidua. U pogledu genetski modifikovanih organizama (GMO), usvojeno je nekoliko podzakonskih akata o odobravanju, sljedivosti i označavanju.

Vijeće Međunarodne unije za zaštitu novih biljnih sorti (UPOV) donijelo je pozitivnu odluku o usklađenosti Zakona o zaštiti novih sorti bilja u BiH⁶⁶ sa Konvencijom UPOV-a čime su ispunjeni uvjeti za pokretanje postupka pristupanja UPOV Konvenciji.

Upis u fitoregistar je počeo 1.11.2013. godine u svim administrativnim jedinicama BiH, a na entitetskom nivou su organizovane obuke za obveznike upisa u fitoregistar. U oblasti fitofarmaceutskih sredstava počeo je upis pravnih i fizičkih osoba za promet fitofarmaceutskim sredstvima u registar na nivou entiteta i Distrikta Brčko.

Prema izvještaju **Evropske komisije o napretku** Bosne i Hercegovine u 2013. godini u oblasti poljoprivrede, politike ruralnog razvoja, sigurnosti hrane, veterinarske i fitosanitarne politike i ribarstva postignut je mali napredak. Naročito se ističe nedostatak sveobuhvatne strategije za cijelu zemlju u ovoj oblasti. Pripreme u ovim oblastima *acquis-a* su u ranoj fazi, a sprovedba iz oblasti sigurnosti hrane i veterinarstva je i dalje neujednačena.

⁶³Evropska komisija Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2013.

⁶⁴ Izvor: Milenijumski razvojni ciljevi BiH za 2013.godinu, podatak za 2011.godinu.

⁶⁵ BHAS, Saopštenje Šumarstvo, br.2

⁶⁶ Službeni glasnik BiH, broj 32/13

Preporuke za poboljšanje stanja u oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvoja su:

- Uspostaviti sistem monitoringa i evaluacije u sektoru poljoprivrede što podrazumijeva i procjenu uticaja mjera podrške;
- Jačanje organizacionih i ljudskih resursa u državnim i entitetskim institucijama, te unapređenje koordinacije aktivnosti u cilju korištenja dostupnih EU sredstava.
- Pripremiti strategije ruralnog razvoja s usklađenim mjerama i podmjerama s radnim planovima i budžetima i IPARD programom;
- Izrada i usvajanje Zakona o organskoj proizvodnji;
- Usvajanje Zakona o vinu koji će biti usklađen sa propisima EU
- Popuniti organizacionu strukturu Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja MVTEO;
- Uspostaviti mreže ruralnog razvoja;
- Definirati manje razvijene ruralna područja u cilju posebnih mjera podrške ruralnom razvoju;
- Prioritizirati deminiranja poljoprivrednog zemljišta i ključnih ruralnih područja;
- Uspostaviti organizacione jedinice za oblast ribarstva i morskog ribarstva u okviru MVTEO Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja;
- Uređenje regulative i prenošenje standarda EU u oblasti slatkovodnog ribarstva;
- Donijeti Zakon o pomorskom ribarstvu;
- Donijeti strategiju razvoja pomorskog ribarstva;
- Potrebna je optimizacija mreže laboratorija za fitosanitarne dijagnostičke testove, u skladu sa realnim potrebama analiza i inspekcije

5.3. Okoliš, energija i obnovljivi izvori energije

Najveći broj regulativa koje BiH treba usvojiti na svom putu ka EU je iz oblasti **energije i okoliša**. Zamjena zastarjele opreme efikasnijom i provođenje koraka u cilju smanjenja emisije štetnih plinova i povećanju energetske efikasnosti direktno će doprinosti razvoju privrede.

BiH je pozvana da razmotri svoj **klimatski i energetski okvir** do 2030. godine, u skladu sa Zelenom knjigom Evropske Unije o okviru za klimatske i energetske politike do 2030. godine. Novi okvir treba pridonijeti daljnjem smanjenju emisije plinova koji izazivaju efekte staklenika, obezbjeđenju sigurnih isporuka energije i ekonomskom rastu, konkurentnosti i zapošljavanju kroz primjenu visoke tehnologije i učinkovitije trošenje.

Energija

Energetski sektor u BiH se smatra najvećim dugoročnim razvojnim potencijalom. BiH raspolaže prirodnim vodenim resursima i jedini je neto izvoznik el.energije u zapadnom Balkanu. I pored toga BiH značajno zaostaje u ovom sektoru, naročito zbog nepostojanja sveobuhvatne strategije i energetske politike na državnom nivou. Nedostatak saradnje i koordinacije između entitetskih planova razvoja i ulaganja sprečava napredak energetskog sektora.

U ukupnoj **industrijskoj proizvodnji BiH** energetski sektor (električna energija, nafta, koks i ugalj) učestvuje sa oko 30%. U 2013. godini je prema podacima BHAS registrovan rast industrijske proizvodnje energije od 3,6%.

Godišnji **izvoz sektora energije** od skoro milijardu KM u 2013. godini je imao učešće u cjelokupnom izvozu BiH od 12% uz rast od čak 35% g/g. Međutim, obzirom na veliku uvozu zavisnost energenata (nafta i gas) u sektoru je ostvaren i značajan deficit od skoro 2 milijarde KM.

Učešće električne energije u ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH je oko 20%⁶⁷. U 2013. godini ostvarena je **rekordna proizvodnja električne energije** jednim dijelom zbog povoljne hidrometeorološke situacije, a drugim dijelom zbog niske baze tj. suše i smanjenja proizvodnje u 2012. godini. Prema podacima DERK-a⁶⁸ ukupna proizvodnja električne energije u BiH je iznosila 16.303 GWh što predstavlja povećanje od oko 26% u odnosu na 2012. godinu. Učešće električne energije u BDP-u BiH se kreće oko 4%⁶⁹, a u godišnjem izvozu oko 6%⁷⁰.

Uz to je ostvaren i visok **bilansni suficit** (3.744 GWh) koji predstavlja razliku između proizvodnje električne energije i potrošnje. Prema podacima DERK-a ukupna **potrošnja električne energije** u 2013. godini smanjena je za oko 0,5% g/g, za razliku od porasta od 0,3% u prethodnoj godini.

Višak proizvodnje električne energije u 2013. godini je plasiran za izvoz (472 miliona KM) koji je povećan za 225%, što je značajno uticalo na porast ukupnog izvoza BiH. To je ujedno i **najveći godišnji izvoz** od kada postoji elektorenergetski sistem u BiH. Najviše se izvozilo u Hrvatsku (53%), zatim Srbiju (27%) i Crnu Goru (20%). Sa druge strane uvoz električne energije (121 milion KM) je niži za oko 30% u odnosu na godinu prije. Skoro polovinu ukupnog uvoza električne energije je za svoje potrebe uvezla firma Aluminij Mostar.

U **termoelektranama** je proizvedeno 55% a u **hidroelektranama** 44% električne energije u 2013. godini. Povoljne vremenske prilike te veoma dobra hidrološka situacija tokom godine rezultovali su rekordnim rastom proizvodnje u hidroelektranama (72% g/g) što je bio i ključni razlog ukupnog povećanja proizvodnje električne energije u BiH. S druge strane remontni radovi na termoelektranskim postrojenjima tokom 2013. godine negativno su uticali na pogonsku spremnost termoelektrana što je rezultovalo rastom proizvodnje od tek 3,7% u odnosu na prethodnu godinu.

Proizvodnja **malih hidroelektrana, solarnih i vjetroelektrana** je u 2013. godini iznosila 234,2 GWh (1% ukupne proizvodnje električne energije). Nakon što su tokom 2012. godine ušle u rad prve solarne elektrane, u 2013. godini počela je sa radom prva vjetroelektrana u BiH – Moštre 1, opština Visoko, instalirane snage 300 kW. U skoroj budućnosti se očekuje izgradnja većih elektrana koje će koristiti obnovljive izvore i koje će se priključivati na prijenosnu mrežu.

Državna regulatorna komisija za električnu energiju je u prvoj polovini 2013. godine odobrila **Indikativni plan razvoja proizvodnje** za period 2014.-2023. god. koju je izradio Nezavisni operator sistema u BiH. Indikativni plan razvoja proizvodnje ukazuje na zadovoljenje potreba BiH u električnoj energiji na bazi korištenja vlastitih resursa, a na kraju dokumenta su date preporuke za što efikasniju realizaciju plana kako bi se u narednom periodu izbjegao uvoz električne energije i poboljšala ukupna energetska i privredna situacija u BiH. Posebno je istaknut interes inostranih investitora za izgradnju novih proizvodnih kapaciteta (u najvećoj mjeri obnovljivih izvora) hidroelektrana i vjetroelektrana.

Prosječna **prodajna cijena električne energije** za domaćinstva u 2013. godini je porasla za 0,2% g/g na oko 13 feninga/kWh, dok je za industrijske potrošače cijena stagnirala. Sa druge strane cijene plina u 2013. su smanjene za oko 8% u odnosu na 2012. godinu u slučaju obje posmatrane kategorije (tabela ispod). Cijene pomenutih energenata se nalaze u granicama prosjeka zemalja članica EU.

Tabela 21: Cijene el. energije i plina za period 2012-2013 (EUR/kWh)

	Cijena električne enegije (kWh)				Cijena plina (kWh)			
	Domaćinstva		Industrija		Domaćinstva		Industrija	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
BiH	0,050	0,061	0,071	0,071	0,044	0,040	0,044	0,040
Bugarska	0,049	0,044	0,066	0,063	0,046	0,043	0,040	0,035
Hrvatska	0,099	0,112	0,076	0,074	0,038	0,037	0,046	0,042
Mađarska	0,074	:	0,076	0,068	0,040	:	0,044	0,046
Rumunija	0,028	0,040	0,055	0,061	0,014	0,016	0,019	0,021
Slovenija	0,067	0,064	0,071	0,065	0,056	0,049	0,050	0,042
Slovačka	0,086	0,079	0,083	0,071	0,043	0,043	0,040	0,037

Izvor: EUROSTAT, podaci za plin su polugodišnji iz drugog kvartala 2012. i 2013. Godinu

67 BHAS, Saopštenje, Industrijska proizvodnja

68 DERK, Izvještaj o radu državne regulatorne komisije za električnu energiju u 2013. godini

69 BHAS, Saopštenje, Bruto domaći proizvod 2011-2012.

70 BHAS, Saopštenje, Vanjska trgovina 2013

Pored električne energije, važan dio energetskog sektora je i **proizvodnja nafte, naftnih derivata i koksa**, koji su zabilježili rast industrijske proizvodnje u 2013.god. od 7%, dok je izvoz porastao za oko 6% g/g (468 miliona KM).

Najviše se energije proizvodi iz **neobnovljivih izvora** energije kao što su termoelektrane na uglj koji predstavljaju značajan izvor zagađivanja i emisije stakleničkih gasova. U sektoru **obnovljive energije**, u oba entiteta su usvojeni odgovarajući zakoni o eksploataciji obnovljivih izvora energije i o efikasnoj kogeneraciji. Međutim, nije napravljen akcioni plan za obnovljivu energiju za cijelu zemlju u svrhu provedbe obaveznog cilja o učešću obnovljive energije koji zemlja treba da ostvari do 2020. godine (40% od krajnje potrošnje energije)⁷¹. Ipak, zbog povoljnih podsticaja na nivou entiteta, broj postrojenja koja koriste obnovljive izvore energije je u porastu.

Unutrašnje tržište energije još uvijek nije zakonski usklađeno sa EU zakonodavstvom niti omogućava razvoj konkurentnog veleprodajnog tržišta u BiH. Cijene energije i energenata su regulisane (za energiju i djelimično za prirodni gas) i slobodne (za derivate nafte itd).

U toku su aktivnosti vezane za pregled i **usklađivanje zakonodavstva sa EU acquis-om** (na nivou države, entiteta i BD) sa naglaskom na treći paket energetskih propisa EU, kako bi se ispunile obaveze BiH po ugovoru o Energetskoj zajednici. Upitna održivost Elektroprenos-a i rascjepkanost tržišta električne energije ugrožavaju izvršavanje obaveza iz Ugovora o Energetskoj zajednici.⁷²

Odlukom **Ministarskog vijeća Energetske zajednice** od 24. oktobra 2013. godine, Ugovor o energetskoj zajednici je produžen za dodatnih deset godina (do 2026. godine). Podržana je Energetska strategija za jugoistočnu Evropu (JIE), u kojoj su navedeni ključni ciljevi i

aktivnosti potrebne za stvaranje regionalnog energetskog tržišta, kao i investicije potrebne za energetsku efikasnost i obnovljivu energiju. Usvojena je i lista projekata od interesa za električne i plinske međuveze, koje će doprinijeti ekonomskom razvoju Zapadnog Balkana i daljnjim integracijama u EU.

Vezano za **energetsku efikasnost**, u Republici Srpskoj je usvojen odgovarajući zakon i pripremljen Akcioni plan energetske efikasnosti do 2018.godine, dok je Vlada FBiH dostavila Parlamentu nacrt Zakona o energetskoj efikasnosti na usvajanje. Još uvijek je potrebno usvojiti plan o energetskoj efikasnosti na nivou države u skladu sa obavezama iz Ugovora o Energetskoj zajednici.

Prema **Izveštaju o napretku Evropske Komisije** za 2013. godinu u sektoru energije BiH ostvaren je mali napredak. Preporuka Evropske komisije je da treba raditi na sigurnosti snabdijevanja, efikasnom funkcionisanju preduzeća za prenos električne energije, integrisanim tržištima energije i potpunoj nezavisnosti regulatornih tijela.

Okoliš

Vijeće ministara BiH je u 2013. godini usvojilo **Strategiju prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu**.

Pomenuta strategija ističe aktivnosti koje će omogućiti ekonomski rast i spriječiti uništavanje okoline u sektorima kao što su: poljoprivreda, biodiverzitet i osjetljivi ekosistem, energija, šumarstvo, zdravlje stanovništva, turizam i upravljanje vodama. Akcenat je na dvjema usko vezanim komponentama: prilagođavanje na klimatske promjene i smanjenje emisije plinova staklene bašte.

Strategija ističe potrebu zamjene postojećih termoelektrana (na uglj) sa novim efikasnijim i sa manje emisija, a uz to se promoviše i korištenje obnovljivih izvora energije. Pored toga treba poboljšati napore na poboljšanju energetske

71 Evropska povelja o energetskoj efikasnosti i pitanja u vezi okoliša i EU direktiva 2009/28/EC
72 Ugovor o upostavi Energetske zajednice koji je potpisan 25. oktobra 2005. godine i stupio na snagu 1. jula 2006. godine, omogućava kreiranje najvećeg internog tržišta za električnu energiju i gas na svijetu, u kojem efektivno učestvuje Evropska unija sa jedne strane i sljedećih osam Ugovornih strana: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo*, Makedonija, Moldavija, Srbija i Ukrajina.

efikasnosti u zgradarstvu, jer na zgrade otpada najveći dio emisije plinova staklene bašte (60%). U sektoru transporta cilj je smanjiti očekivani rast zagađenja od saobraćajnih izduvnih gasova ulažući u željeznice i javni saobraćaj.

Iako BiH spada među zemlje koje imaju **najnižu vrijednost emisije plinova staklene bašte po glavi stanovnika** u Evropi (pet tona ekvivalenta ugljen dioksida po glavi stanovnika godišnje što je približno pola prosjeka vrijednosti EU), već su primjećene klimatske promjene⁷³.

Klimatološki prognostički modeli predviđaju **povećanje prosječnih godišnjih temperatura** za 2-4C do kraja ovog vijeka, sa porastom ljetnih temperatura i do 4,8C. Ovakva situacija će zahtijevati fundamentalne promjene u poljoprivredi, šumarstvu i pristupima u obradi i upravljanju zemljištem. Predviđeno smanjenje godišnjih padavina za 30% i smanjenje ljetnih padavina u području Posavine i na jugu Bosne i Hercegovine do 50%, imaće negativne implikacije za poljoprivredu i šumarstvo, ali i za hidroenergiju⁷⁴.

Najznačajniji **izvor emisije ugljendioksida** je energetska sektor koji sa 74% doprinosi emisiji⁷⁵. Samim tim potencijal za smanjenje emisije štetnih gasova u tom sektoru je najveći. Ostali izvori emisije uključuju poljoprivredu (12%), industrijske procese (11%) i otpad (3%). BiH ima potencijala da smanji emisije CO₂ gdje pokrivenost šumama BiH teritorije od 50% predstavlja značajan potencijal upijanja.

Ugalj i nafta još uvijek su dominantni energenti u BiH, što utiče na zagađenje okoliša koje je najizraženije u zimskom periodu (zagađenje vazduha).

Prema poslednjoj dostupnoj statistici **otpada iz proizvodnih djelatnosti** za 2012. godinu⁷⁶ ukupna količina nastalog otpada je iznosila 4.456.556 miliona tona što predstavlja povećanje

od 48% u odnosu na 2010. godinu. Od toga čak jednu petinu predstavlja opasni otpad.

Najveća količina otpada je registrovana u području proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, plinom, parom i klimatizacijom (71% u ukupnoj količini otpada iz proizvodnih djelatnosti) uz povećanje od 100% u periodu od dvije godine (2012/2010). Prerađivačka industrija je u 2012.godini u ukupnoj količini proizvodnog otpada imala učešće od 27%, uz smanjenje od 8% u odnosu na 2010.godinu. U okviru prerađivačke industrije kao najveći proizvođač otpada izdvaja se proizvodnja baznih metala i nemetalnih proizvoda. Vađenje ruda i kamena u ukupnoj količini proizvedenog otpada u 2012.godini je učestvovalo sa tek 1%.

Procjenjena količina proizvedenog **komunalnog otpada** za 2012. godinu iznosi 1.302.866⁷⁷ tona, odnosno 340 kg po stanovniku godišnje, ili 0,9 kg po stanovniku na dan. U ukupnoj količini prikupljenog otpada, otpad iz domaćinstava učestvuje sa oko 80%.

U pogledu **upravljanja otpadom**, intenzivirane su radnje na planiranju upravljanja čvrstim otpadom. Završene su studije za odabir lokacija za buduće regionalne sanitarne deponije, kao i planovi upravljanja komunalnim otpadom za odabrane regione. U 2013. godini usvojena je Strategija upravljanja radioaktivnim otpadom u Bosni i Hercegovini⁷⁸ kao i Zakon o odgovornosti za nuklearnu štetu⁷⁹ na nivou BiH. Državna regulatorna agencija za radijacijsku i nuklearnu sigurnost donijela je Pravilnik o bezbjednosti nuklearnog materijala i radioaktivnih izvora⁸⁰.

Ne postoji sistemsko praćenje okoliša u BiH, niti sistem izvještavanja zbog kompleksne podjele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština. Poseban izazov predstavlja nedostatak velikog broja podataka i pokazatelja, ali i nedostatak kapaciteta za prikupljanje podataka kako bi se moglo sveobuhvatno sagledati stanje okoliša u BiH.

73 Izvor: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu.

74 Izvor: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu., str 11.

75 Izvor: Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH, 2013

76 BHAS; Okoliš, Otpad iz proizvodnih djelatnosti za 2012.godinu

77 BHAS; Okoliš, Javni odvoz i odlaganje komunalnog otpada,

78 Službeni glasnik BiH, broj 1/14

79 Službeni glasnik BiH, broj 87/13

80 Službeni glasnik BiH, broj 85/13

Zakon o zaštiti okoliša na nivou BiH još nije dovršen. Postojeći zakoni o okolišu na entitetskim nivoima nisu usklađeni.

U oblasti **životne sredine** u Republici Srpskoj su usvojeni podzakonski akti kojim je unaprijeđeno usklađivanje sa Direktivom o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu i Direktivi o učešću javnosti.

U domenu **kvaliteta zraka** još nije uspostavljena mreža za nadzor zraka na nivou cijele zemlje. U Republici Srpskoj su usvojeni podzakonski akti o praćenju kvaliteta zraka, zonama i aglomeracijama, kao i o vrijednostima kvaliteta zraka.

Vezano za **upravljanje vodama** u FBiH su usvojeni podzakonski akti o utvrđivanju ekološki prihvatljivog protoka nadzemnih vodnih tijela. U oba entiteta su preduzeti koraci na izradi odgovarajućih strategija i planova za upravljanje riječnim slivovima Neretve, Trebišnjice i Save. Otvorena su pitanja povezana sa pristupom pitkoj vodi, neprerađenim ispustima otpadnih voda i upravljanjem poplavama.

U pogledu **zaštite prirode**, u FBiH je usvojen Zakon o zaštiti prirode, čime je nastavljeno usklađivanje sa Direktivom o zaštiti ptica i Direktivom o zaštiti prirodnih staništa i divlje faune i flore. U Republici Srpskoj su usvojeni propisi za unapređenje zaštite nekoliko lokacija. Nije počela provedba Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore.

U oblasti **hemikalija**, u Republici Srpskoj su usvojeni podzakonski akti čime je nastavljeno usklađivanje sa Uredbom EU o klasifikaciji, označavanju i pakovanju supstanci i mješavina, kao i podzakonski akti o biocidima. Takođe su donijeti određeni pravilnici iz oblasti ekologije kao i Uputstvo o sadržaju studije uticaja na životnu sredinu⁸¹.

U 2013. Savjet ministara BiH je usvojio **Drugi izvještaj BiH u skladu s Okvirnom**

konvencijom UN-a koji sadrži pitanja vezana za okoliš, emisiju stakleničkih plinova i klimatske promjene u BiH.

Prema ocjeni **Evropske komisije u Izvještaju o napretku** u 2013. godini u oblasti životne sredine i klime je postignut ograničen napredak, a pripreme oko usklađivanja zakonodavstva sa EU su još uvijek u početnoj fazi. Primjetni su pomaci vezano za usklađivanje horizontalnog zakonodavstva u oblasti životne sredine.

Najvažniji ratifikovani **međunarodni sporazumi** u oblasti zaštite životne sredine su: Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama; Konvencija Ujedinjenih nacija o biološkom diverzitetu; Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača; Konvencija o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima.

Preporuke za unapređenje sektora zaštite okoliša, sektora energije i obnovljivih izvora energije uključuje:

- Izraditi i usvojiti strategiju razvoja energetskeg sektora BiH
- Povećati koordinaciju između entiteta koji imaju različite zakone i politike
- Usvojiti Državni akcioni plan za energetske efikasnost (NEAP)
- Sprovesti *acquis* Energetske zajednice o sigurnosti snabdijevanja gasom i električnom energijom;
- Minimizirati gubitke el. energije na prenosnim mrežama.
- Nastaviti harmonizaciju regulatornih okvira sa zahtjevima Ugovora o energetskeg zajednici i EU standardima (uključujući upotrebu biogoriva);
- Izraditi Nacionalni akcioni plan za korištenje obnovljivih izvora energije
- Izraditi regulativu za izdavanje koncesija za korištenje obnovljivih izvora energije;
- Educirati o značaju energije i energetskeg resursa za razvoj društva te podizanje nivoa svijesti o štednji energije;
- Usvojiti zakon o gasu na državnom nivou;
- Pripremiti studiju opravdanosti uključivanja BiH u trgovinu emisijama (Emission Trading System) u skladu sa UNFCCC;

⁸¹ Službeni glasnik RS, broj 108/13

- Poboljšanje efikasnosti u proizvodnji energije u elektranama na ugalja najmanje na 40% do 2025.godine.
- Ugradnja najmanje 150 MW novih kapaciteta za proizvodnju električne energije korištenjem obnovljivih izvora energije: biomase (ukogeneraciji), hidroenergije i vjetra
- Poboljšati statistiku energetskeg sektora
- Poboljšati statistiku u oblasti okoliša
- Uspostaviti sistem za praćenje klimatskih promjena i svih sastavnica okoliša;
- Unaprijediti mehanizme okolišnih taksi/poreza, naknada za izdavanje koncesija i slično, radi provođenja programa i projekata zaštite okoliša i povećanja energetske efikasnosti;
- Uvesti i redovno pratiti nove, interdimenzionalne indikatore sukladno iskustvu zemalja EU (prikupljanje reciklažnog otpada, kvalitet vode, uticaj zagađenja na zdravlje ljudi i sl.);
- Uvesti i redovno pratiti Okolišni/ekološki barometar (koji bi pružao uvid u implementaciju okolišnih politika, uvažavajući specifičnosti geografskih regiona, npr. osjetljive ekosisteme, glavne ekonomske resurse, turističke potencijale i itd.);
- Unaprijediti registre ispuštanja i prenosa zagađenja;
- Jačati kapacitete za pripremu studija procjene uticaja na okoliš (EIA) na svim nivoima i u nevladnom sektoru;
- Destimulirati nekontrolisan izvoz prirodnih resursa, primjerice trupaca, u cilju očuvanja šumskog fonda i okoliša;
- Uspostaviti praksu periodičnih i tematskih sastanaka nadležnih institucija posebno između entitetskih i kantonalnih institucija te između kantona i opština u sektoru voda i okoliša;
- Napraviti studiju mogućnosti uspostavljanja Regulatorne agencije za sektor komunalnih djelatnosti koja bi analizirala i donosila odluke o opravdanosti tarifa koje omogućavaju održivo poslovanje vodovodnih odnosno komunalnih preduzeća.
- Napraviti analizu implementacije postojećih propisa iz oblasti voda i zaštite okoliša uključujući i analizu zakonodavno-pravnog i

institucionalnog okvira sektora voda i zaštite voda u BiH. Obezbijediti uslove za uspostavu državne Agencije za zaštitu okoliša;

- Osnovati Fond za zaštitu okoliša/životne sredine na nivou države;
- Usvojiti Zakon o zaštiti okoliša na nivou države.

5.4. *Transport i komunikacije*

Jedan od prioriteta rastuće bh. ekonomije i društvenog razvoja je **obnova transportne infrastrukture i izgradnja nove infrastrukture** u BiH, kao i usklađivanje njenog zakonodavnog okvira sa EU acquirom.

U 2013. godini nije usvojena **transportna politika** na nivou države. U odsustvu strategije transporta BiH primjenjuje se Transportni master Plan iz 2001. godine, sa rokovima koji su istekli, ali koji može služiti kao dobra osnova za izradu nove strategije koja je preduslov za korištenje sredstava iz predpristupnih fondova EU (IPA II). Pored važnosti transpozicije EU acquis-a u zakonodavstvo BiH bitna je i implementacija zakona u praksi, što se u BiH realizuje veoma sporo.

Kvalitet opšte infrastrukture u BiH je nezadovoljavajući. Pregled ocjene infrastrukturnih indikatora, po metodologiji Svjetskog ekonomskog foruma, je dat u narednoj tabeli.

Tabela 22: Infrastrukturni indikatori WEF izvještaja za BiH, (2013-2014)

	Ocjena (1-7)	Rang
		148 zemlje
Kvalitet opšte infrastrukture	3,1	127
Kvalitet cesta	3,1	104
Kvalitet željezničke infrastrukture	3,0	55
Kvalitet lučke infrastrukture	1,8	147
Kvalitet infrastrukture zračnog saobraćaja	2,0	148
Kvalitet snabdjevanja el. energijom	6,5	15

Izvor: Svjetski ekonomski forum 2013-2014

Prema razvijenosti cestovne mreže (koja je najzastupljeniji vid transporta u BiH), BiH spada u slabo razvijene zemlje. Iako je u obnovu oštećene transportne infrastrukture

uloženo mnogo sredstava kroz razne projekte, aktuelno stanje je još uvijek nezadovoljavajuće, djelimično i zbog nedovoljnih sredstava za redovno održavanje.

Kvalitet cesta je nezadovoljavajući. Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma BiH se nalazi na 104. mjestu po kvalitetu cesta od 148. posmatranih zemalja. Postoji velika zabrinutost vezano za sigurnost na cestama obzirom da je BiH jedna od zemalja sa najvećim brojem nesreća na putevima u Evropi.

Izgradnja dionica na Koridoru Vc u BiH se nastavila u 2013. godini. Koridor Vc, ukupne dužine kroz BiH od 336 km, koji će BiH povezati s evropskim transportnim sistemom, bi trebao biti završen do 2020.godine. Naročito se ističe njegov značaj u SEETO mreži.

Broj registrovanih cestovnih vozila u 2013. godini je u blagom porastu u odnosu na prethodnu godinu (1%), sa ukupnim brojem od oko 786 hiljada cestovnih motornih vozila. Broj prvi put registrovanih vozila je oko 74,5 hiljada što je porast od 22%⁸²g/g.

Indikatori statistike cestovnog saobraćaja u 2013. godini pokazuju na umanjeње prevoza robe za 4% u odnosu na prethodnu godinu, dok je broj prevezenih putnika umanjeњen za 3,6%⁸³.

Učešće željezničkog transporta u ukupnom prevozu roba u BiH u periodu 2006.-2013. godina pokazuje negativan trend kretanja u odnosu na učešće cestovnog prevoza roba (mil. tkm). U 2013. godini učešće željezničkog transporta u ukupnom prevozu roba u BiH je iznosilo 32% što je manje za 4 procentna poena u odnosu na 2011. godinu. Najveći procenat učešća (46%) je zabilježen u 2006.

Statistika željezničkog saobraćaja pokazuje da je u 2013. godini putem **željeznice prevezeno za 3,4% manje tona robe, dok je broj putnika umanjeњen za 24%**⁸⁴.

U 2013. godini je napredovala implementacija druge faze obnove željezničke infrastrukture u BiH. U prvoj fazi su sanirane pruge za male brzine bez odgovarajuće signalizacije i telekomunikacije. U okviru druge faze rehabilitacije vrši se obnova pruga i pružnih postrojenja s modernizacijom. I dalje se pojavljuje problem uskog grla u slučaju tunela Ivan i Bradina što predstavlja usko grlo koje spotiče razvoj kombinovanog transporta za Koridor Vc.

Otvaranje tržišta u željezničkom saobraćaju praktično još nije ni započelo zbog velikog uticaja državnog vlasništva (monopol).

Entitetske željezničke kompanije su u nezavidnoj finansijskoj i organizacijskoj poziciji, te je malo vjerovatno da će ozbiljna kapitalna ulaganja biti sprovedena bez temeljnih reformi.

Infrastruktura na **graničnim prelazima** je poboljšana, naročito u smislu nadzora i opreme. Svi granični prelazi su opremljeni sa elektronskim čitačima biometrijskih pasoša i povezani u integrisani sistem kontrole državne granice i granične policije. Novi granični prelaz Bijača je u 2013. pušten u upotrebu kao jedan od dva granična prelaza sa posebnom inspekcijom kontrolom (BIP⁸⁵) za izvoz robe biljnog i životinjskog porijekla iz BiH. Drugi takav granični prelaz je Gradiška koji je u fazi izgradnje novog savremenog graničnog prelaza. U toku je proces eksproprijacije zemljišta za izgradnju GP Svilaj. Poslovi na izgradnji GP Gorica i Ivanjica su u toku (završena izrada projektne dokumentacije).

Transportna mreža **vodenim putem** je takođe jedan od prioriteta ali problem predstavljaju minirana područja i obnova plovnog puta rijeke Save. U 2013.godini su nastavljene aktivnosti na projektu deminiranja korita rijeke Save uz pomoć Republike Češke. Vodeni prevoz je od velike važnosti jer direktive EU nalažu da se svaki opasan teret mora prevoziti riječnim putem, u cilju rasterećenja i veće sigurnosti u okviru putnog i željezničkog saobraćaja.

82 BHAS, Saopštenje, Registrovana cestovna motorna vozila za 2013.godinu.

83 BHAS saopštenje broj IV: Cestovni, željeznički, vazdušni i poštanski saobraćaj, IV kvartal 2013.godine.

84 BHAS, Saopštenje, Broj IV, Saobraćaj, cestovni, željeznički, vazdušni i poštanski, saobraćaj

85 Border inspection Point -BIP

U sektoru **vazdušnog saobraćaja** napredovala je provedba prve faze zajedničkog evropskog zračnog prostora. Da bi BiH otpočela aktivnosti na upravljanju zračnim prometom Savjet ministara BiH treba da odobri sve potrebne dokumente neophodne za funkcionisanje Agencije za pružanje usluga u zračnoj plovidbi BiH.

U 2013. godini **putem vazdušnog saobraćaja prevezeno** je 20,4% putnika više u odnosu na 2012., dok je prevezeni teret umanjen za 1%⁸⁶.

BiH je u 2013. godini ratifikovala sporazum o uspostavi funkcionalnog bloka zračnog prostora Centralne Evrope (FAB CE). Izvršeno je usklađivanje zakonodavstva o pristupu tržištu pružanja usluga sa zemlje na aerodromima, ali i dalje je potrebno u potpunosti transponovati EU zakone.

Sporazum između Direkcije za civilno zrakoplovstvo BiH (BHDCA) i Evropske organizacije za sigurnost zračne plovidbe (EUROCONTROL) o podršci za stvaranje i unaprjeđenje resursa i procesa Nacionalne nadzorne vlasti (NSA), je zaključen u drugoj polovini 2013. godine, te Sporazum između Agencije za pružanje usluga u zračnoj plovidbi BiH (BHANSa) i Network Manager-a u vezi s glavnim koracima za pripremu tranzicijskog plana, zaključen u novembru 2013. godine.

BiH je aktivno uključena u međunarodnu suradnju u oblasti infrastrukture i transporta. BiH učestvuje u grupi cestovnog transporta međunarodnog transportnog foruma (ITF), zatim Međuvladinoj organizaciji za međunarodni prevoz željeznicom (OTIF), kao i projektu Trans-Evropske željeznice i Međunarodne pomorske organizacije (IMO). Članica je i regionalne organizacije SEETO. BiH doprinosi provedbi Memoranduma o razumijevanju o razvoju glavne transportne regionalne mreže Jugoistočne Evrope.

Prema podacima Bh. Agencije za statistiku⁸⁷ ukupan **broj aktivnih fiksnih telefonskih linija** dominantnih operatora u 2013. godini iznosio je

846.484 što predstavlja pad od 0,7% u odnosu na 2012. godinu. Ukupan broj pretplata IP telefonije u 2013. godini iznosio je 40.680 što pokazuje pad od 23,2% u odnosu na prethodnu godinu.

Broj **pretplatnika mobilne mreže** u 2013. godini iznosio je 3,48 miliona i bilježi blagi porast od 4,1%. Procenat pokrivenosti stanovništva Bosne i Hercegovine mobilnom mrežom u 2013. godini je 99 % i ostao je nepromijenjen u odnosu na prethodnu godinu⁸⁸.

Broj **korisnika interneta**, kao i broj priključaka širokopojasnog interneta na 100 stanovnika u periodu 2006.-2013. bilježi konstantan porast, što se također može reći i za broj sigurnih internet servera. Penetracija korisnika interneta je u 2013. godini porasla na 60%⁸⁹ (u odnosu na 57% u 2012.god). Broj priključaka širokopojasnog interneta u 2013. je iznosio oko 516 hiljada, što predstavlja rast od 10% u odnosu na 2012.god.

Razvoj e-zakonodavstva i e-vlade u BiH još uvijek nisu zadovoljavajući. Kao potpisnica Inicijative za elektroničku Jugoistočnu Evropu (eSEE), BiH je prihvatila obavezu stvaranja institucionalnog okvira za izgradnju informacionog društva u skladu s EU smjernicama i uvođenja informaciono-komunikacijskih tehnologija u upravljanju, poslovanju, zdravstvu i obrazovanju.

Nakon usvajanja izmjena i dopuna Zakona o ličnoj karti državljanina BiH, u Bosni i Hercegovina je počelo izdavanje novih ličnih karata koje sadrže elemente za elektronsku identifikaciju u svrhu budućeg razvoja elektronskih usluga. Nije bilo napretka u izradi državnih propisa o elektronskim dokumentima.

Nije bilo usklađivanja sa Direktivom o elektronskom poslovanju, kao ni sa provedbenim zakonodavstvom u vezani sa uslugama uslovljenog pristupa. Državni Zakon o elektronskom poslovanju još uvijek nije stupio na snagu. Nisu usvojeni podzakonski akti za državni Zakon o elektronskom potpisu iz 2006. godine.

86 BHAS Saopštenje broj I, Saobraćaj, Vazdušni saobraćaj, maj 2014.

87 BHAS, Saopštenje, telekomunikacijska mreža, oprema i usluge za 2013., maj 2013

88 Isto

89 BHAS, Saopštenje, telekomunikacijska mreža, oprema i usluge za 2013.godinu, maj 2013

Odgodaen je prelazak na **digitalnu televiziju** koji je planiran za 2014.godinu zbog neusvajanja akcionog plana za digitalizaciju.

Preporuke za bolje funkcionisanje sektora transporta i komunikacija:

- Nastaviti transponovanje domaeeg zakonodavstva u oblasti transporta s direktivama EU;
- Usvojiti transportne politike Bosne i Hercegovine za period 2014.–2020.;
- Izrada i usvajanje Strategije i akcionog plana razvoja transporta BiH;
- Izrada i usvajanje strategije i akcionog plana sigurnosti na cestama;
- Nastaviti aktivni angažmana na realizaciji obaveza iz Memoranduma o razumijevanju za razvoj Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Evropi (SEETO) kao i uspostave i djelovanja transportne zajednice (EU i zemlje Zapadnog Balkana);
- Podići nivo bilateralne saradnje u sektoru transporta
- Povećati ili ukinuti kvote za dozvole za transportne kompanije.
- Nastaviti aktivnosti na izgradnji mostova, te aktivnosti deminiranja obala i dijela korita rijeke Save na bh. strani;
- Nastaviti aktivnosti na dovršavanju projekta riječnog informacijskog servisa rijeke Save (RIS);
- Usvojiti Zakon o Agenciji za informaciono društvo u Bosne i Hercegovine;
- Usvojiti strategiju razvoja telekomunikacija na državnom nivou;
- Usvojiti strategiju širokopojsnog pristupa u BiH;
- Intenzivirati izgradnju širokopojsne pristupne infrastrukture;
- Osiguravati računare i širokopojsni pristup internetu i vezu na sve škole i obrazovne institucije;
- Nastaviti usklađivanje postojeće i izradu nove regulative iz oblasti emitovanja usklađene s evropskom praksom, prvenstveno s Direktivom Evropske unije o audiovizuelnim medijskim uslugama;
- Poticati razvoj digitalnih sadržaja i servisa.

6. Socijalno uključivanje

Socijalno uključivanje predstavlja osnov socijalnih politika unutar zemalja Evropske unije (EU), kao i njihove uzajamne koordinacije na nivou EU. To je proces koji omogućava osobama izloženim riziku siromaštva i socijalne isključenosti steći priliku i neophodnu podršku za potpuno učešće u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu kao i da uživaju društveno prihvatljive standarde života i blagostanja društva u kojem žive.

Pojam socijalne uključenosti je dobio na važnosti u javnim raspravama o politici EU početkom 1985. g. Potpuno je prihvaćen dokumentom Lisabon 2000. g. (tzv. Lisabonska strategija), kojim je utvrđen desetogodišnji strateški cilj EU „*postati najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija na svijetu zasnovana na znanju, sposobna za održiv ekonomski rast s više i boljih radnih mjesta i većom socijalnom kohezijom*”. Istodobno je utvrđen i instrument za implementaciju Lisabonske strategije, tzv. **Otvoreni metod koordinacije** (OMC), koji pruža okvir za saradnju unutar i između zemalja članica čije su nacionalne politike usmjerene prema zajedničkim usvojenim razvojnim ciljevima zajednice. Do stvarnog pokretanja procesa socijalnog uključivanja došlo je na zasjedanju Evropskog vijeća u Nici 2000. godine, kada je Vijeće Evropske unije usaglasilo ciljeve u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, koji predstavljaju ključne poluge Evropske strategije za socijalnu uključenost.

Socijalna isključenost je mnogo širi pojam od siromaštva. To je proces kojim se određeni pojedinci ili grupe potiskuju na rub društva, sprečava ih se u njihovim nastojanjima da žive pristojnim životom uz puno sudjelovanje u društvu zbog njihovog etničkog porijekla, vjerske pripadnosti, staleža u društvu, dobnih ili spolnih razlika, invalidnosti, finansijskih problema, nedostatka formalnog zaposlenja i obrazovanja,

zaraženosti HIV virusom, migracionog statusa i mjesta prebivališta.⁹⁰

Izveštaj o humanom razvoju se 2007. godine posvetio temi *socijalne uključenosti u BiH*. U tu svrhu, razvijena je metodologija za izračun Indeksa socijalne isključenosti, koji govore o različitim stupnjevima socijalne isključenosti. Indeksi su se računali samo za 2007. godinu.

Indeks generalne socijalne isključenosti (HSEI) posmatra međusobnu zavisnost životnog standarda, zdravstvenog statusa, obrazovanja, učestvovanja u društvu, pristupa službama i uslugama.⁹¹ Indeks generalne socijalne isključenosti za BiH pokazuje da je u 2006. godini 50,32% stanovništva u BiH socijalno isključeno u barem jednom od ovih oblika.

Indeks ekstremne socijalne isključenosti (HSEI-1) procjenjuje da je krajnja socijalna isključenost stanovništva u BiH za 2006. iznosila 21,85%, što znači da je oko 22% stanovništva BiH isključeno od najosnovnijih procesa i potreba. Vidljive su razlike između FBiH (24,53) i RS (20,01) te urbanog (19,75) i ruralnog (23,57) stanovništva.

Indeks dugoročne socijalne isključenosti (HSEI-2) mjeri dio stanovništva koji ima ograničene izbore za poboljšanje vlastite situacije tj. da su u riziku od dugoročne isključenosti. Vrijednost ovog indeksa za BiH u 2006. Iznosila je 47,31% , odnosno 47,31% stanovništva u BiH koji su zaposleni, a nalaze se u riziku da ostanu u kategoriji dugoročno socijalno isključenih. Za daljnje praćenje socijalne isključenosti u BiH potrebno je osigurati kontinuitet u izradi indeksa socijalne isključenosti

Zemlje EU koriste ključne indikatore za praćenje socijalne isključenosti, koji će pristupanjem EU, BiH biti u obavezi pratiti.

⁹⁰ DFID. (2005). Smanjenje siromaštva rješavanjem pitanja socijalne isključenosti, str.3

⁹¹ UNDP. (2007). Izveštaj o humanom razvoju 2007-Socijalna uključenost u BiH.

Ključni indikatori socijalne politike

Bruto domaći proizvod (BDP) za 2013. godinu nominalno je iznosio od 26.123 miliona KM i u odnosu na 2012. godinu realno je veći za 1,6%. Prema procjenama Direkcije za ekonomsko planiranje BiH u 2014.g. očekuje se realni rast BDP-a od 2,7%. Bruto domaći proizvod po stanovniku iznosio je 6.709 KM ili 4.406 USD, što našu zemlju svrstava, prema Svjetskoj Banci, u zemlju *gornjeg srednjeg dohotka*.

U 2013. godini bilo je 686 hiljada administrativno zaposlenih osoba. U odnosu na prethodnu godinu broj zaposlenih bilježi smanjenje za 0,1%. Od kada je počeo broj zaposlenih da se smanjuje (2009.g.) u 2013 godini je zabilježen najblaži pad posmatrajući godinu na godinu.

Socijalna isključenost (prema EU2020) se prati putem tri indikatora: stopa rizika od siromaštva, materijalna uskraćenost i domaćinstva sa niskim intenzitetom rada. Stopa materijalne deprivacije za BiH pokazuje da više od polovine domaćinstava ne mogu priuštiti najmanje tri od devet dobara i usluga, što pokazuje da domaćinstva iako nisu siromašna mogu biti materijalno deprivirana. Proširena anketa o potrošnji domaćinstava (PAPD 2011) ne pruža podatak o domaćinstvima sa niskim intenzitetom rada.

Prema posljednjim podacima Ankete o potrošnji domaćinstva iz 2011.g. **relativna linija siromaštva** (standardna linija siromaštva) za BiH iznosi 416KM za jednočlano odraslo domaćinstvo. U 2011 godini 177.277 domaćinstava (17,2%) ili 566.025 stanovnika (17,9%) žive u relativnom siromaštvu. Pored toga bitno je napomenuti da 8% stanovnika nisu siromašna ali su na granici siromaštva, tako da možemo reći da stopa siromaštva i domaćinstava koja su na granici siromaštva 25,2%. U 2007.godini, kada je zadnji put rađena Anketa o potrošnji domaćinstva, bilo je 18,4% siromašnih domaćinstava odnosno 193.692. Niža stopa siromaštva može biti rezultat standardne greške tako da ne možemo zaključiti

da je došlo do njenog smanjenja. Posmatrajući strukturu potrošnje domaćinstava u 2011.godini 32% od ukupne potrošnje odlazi na hranu i piće.

Nejednakost se obično izražava odnosom potrošnje petine najbogatijih u odnosu na petinu najsiromašnijih (S80/20)⁹². U 2011. godini nejednakost se smanjila u odnosu na 2007. Prosjek za Bosnu i Hercegovinu u 2011. godini je iznosio 4,3.

O **prihodima domaćinstava** u BiH je teško govoriti jer ovi podaci ne postoje. Ipak može se reći da domaćinstva ne žive samo od svoje plate/zarade ili penzije nego i zahvaljujući novčanim doznakama iseljeničtva koje su prema procjenama Centralne Banke u 2012.g. godini iznosile dvije milijarde KM.

S druge strane kada govorimo o **depozitima i kreditima stanovništva** primjetno je da se depoziti povećavaju, a povećavaju se i krediti samo po manjoj stopi nego depoziti od 2009.godine. Tako je u 2013. godini ukupni depoziti su iznosili 8,4 milijardi KM, a ukupni krediti 7,1 milijardi KM, pa je tako na kraju 2013. godine neto štednja iznosila 1,32 milijardi KM. Povećavanje štednje je karakteristično i u drugim zemljama u periodu ekonomske krize.

⁹² Ovaj omjer je odgovarajući samo za promjene u gornjem i donjem kvintilu domaćinstava.

Tabela 23: Ključni EU indikatori za praćenje socijalne isključenosti

Indikator	Izvor	Komentar za BiH
Stopa siromaštva po spolu	APD/HBS	Dostupan svake 3-4 godine
Linija rizika od siromaštva	APD/HBS	Dostupan svake 3 godine
Stalna stopa rizika od siromaštva	APD/HBS	Dostupan svake 3 godine
Relativni jaz siromaštva	APD/HBS	Dostupan svake 3 godine
Dugoročna stopa nezaposlenosti	ARS/LFS	Podatak je dostupan na godišnjoj osnovi prema ILO metodologiji
Osobe koje žive u domaćinstvima u kojima niko ne radi	ARS/LFS	Podatak moguće dobiti preko baze ARS/LFS
Rano napuštanje školovanja i obučavanja	ARS/LFS	Podatak moguće dobiti preko baze ARS/LFS
Jaz u zapošljavanju imigranata		Podatak ne postoji
Stopa materijalne deprivacije	EU SILC	Podatak ne postoji
Samo prijavljena, a nezadovoljena potreba za medicinskom njegom, po kvintilima dohotka	EU SILC	Podatak ne postoji
Korištenje medicinskih usluga	EU-SILC	Podatak ne postoji
Dobrobit djece		Podatak ne postoji
Distribucija dohotka - S80/S20	APD/HBS	Dostupan svake 3 godine
Gini koeficijent	APD/HBS	Dostupan svake 3 godine
Regionalna kohezija: <i>dispersion in regional employment rates</i>	LFS	Podatak ne postoji
Zdravi životni vijek	MCP/WHO	Počeo da se prati 2009. godine
Životni vijek pri rođenju i u 65. godini	MCP/WHO	Počeo da se prati 2009. godine
Rizik od siromaštva prije i poslije socijalnih transfera (izuzev penzija)	HBS	Ne prati se, ali je moguće preko HBS svake 3-4 godine
Stopa siromaštva zaposlenih	HBS	Dostupan svake 3-4 godine
Isplativost posla	OECD projekat koji koristi tax-benefit model	Ne prati se
Stanovanje	HBS	Dostupan svake 3 godine

6.2. Socijalna zaštita i siromaštvo

Siromaštvo

Postoje dva uobičajena naučna pristupa mjerenju siromaštva: apsolutno i relativno siromaštvo. Apsolutno siromaštvo podrazumjeva nedostatak osnovnih sredstava za održavanje zdravlja i neometanog fizičkog funkcionisanja čovjeka. Relativno siromaštvo poredi standard jedne kategorije stanovništva s drugom kategorijom u istom društvu. U izračunu apsolutnog siromaštva utvrđuje se prag odnosno generalna i ekstremna linija siromaštva. Razlike između ove dvije linije

siromaštva su u tome što ekstremna linija posmatra samo prehrambene potrebe pojedinca, koje se zasnivaju na minimumu kalorijskih potreba pojedinca.

Stopa relativnog siromaštva se mjeri na način da se izračuna prosječna mjesečna potrošnja domaćinstava i nakon toga 60% medijane mjesečnih izdataka za potrošnju.

Tabela 24: Ključni indikatori siromaštva i nejednakosti

	2004	2007	2011
Linija siromaštva (odrasla osoba mjesečno) (KM)	311	386	416
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	18,1	18,4	17,2
Udio potrošnje najsiromašnijih 20% st. u ukupnoj potrošnji		7,2%	7,4
Udio potrošnje najbogatiji 20% stanovništva u uk. potrošnji		39%	38,4

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava, Agencija za statistiku BiH

U 2011. godini 177.277 domaćinstava (17,2%) ili 566.025 stanovnika (17,9%) žive u relativnom siromaštvu. Relativna stopa siromaštva je manja u 2011.g. nego u 2007.godini, ali radi uticaja standardne greške ne možemo zaključiti da se siromaštvo smanjilo. Relativna stopa siromaštva je izražajnije u Republici Srpskoj (19,6%) nego u Federaciji BiH (16,0%), a najmanja je u BD (12,2%).

Materijalna uskraćenost podrazumjeva ako domaćinstvo ne može da priušti tri od devet dobara i usluga koji su neophodni za pristojan život. Stopa materijalne deprivacije za BiH pokazuje da više od polovine domaćinstava ne može priuštiti najmanje tri od devet dobara i usluga. To znači da domaćinstva iako nisu siromašna mogu biti materijalno deprivirana. Unutar nesiromašnih domaćinstava, materijalno depriviranih ima 47,7% dok od ukupnog broja siromašnih domaćinstava ima 88,7% materijalno depriviranih. Siromaštvo u BiH se mjeri od 2001 godine, materijalna uskraćenost od 2011, a domaćinstva sa niskim intenzitetom rada još se ne prate. Ova tri indikatora u EU su osnova za

izračunavanje siromaštva i socijalne isključenosti, a zajedno čine jedan indikator tzv. AROPE (at-risk-of-poverty and exclusion – rizik od siromaštva i isključenosti). Svjetska banka je 2009. godine dala procjenu za AROPE za BiH, procjenjujući da je 2,7 miliona stanovnika (59%) siromašno i/ili socijalno isključeno. Poredeći sa EU najveći AROPE ima Bugarska i iznosi 41%.⁹³

Siromaštvo nije karakteristično samo za nezaposlene nego i za zaposlene. Siromaštvo je najmanje za domaćinstva kod kojih je nosilac domaćinstva zaposlena osoba i iznosi 12,5%. Najveća stopa siromaštva, po statusu aktivnosti, je kod osoba nesposobnih za rad (38,5%). Ovo može da bude rezultat neadekvatne ciljanosti socijalne zaštite prema onima koji su zaista socijalno ugroženi. Tako i distribucija naknada po kvintilima stanovništva nam govori da najmanji udio (15%) ukupne socijalne zaštite ide u ruke najsiromašnijih, a najveći udio (25%) ide u ruke najbogatijem kvintilu stanovništva.

⁹³ EUROSTAT

Posmatrano prema **tipu domaćinstva**, **stopa siromaštva je najveća za jednočlana** (20,6%) i petočlana i više domaćinstva (21,6%). Najmanja stopa siromaštva je kod tročlanih domaćinstava od 14,0%. Iako je za jednočlana domaćinstva relativno visoka stopa siromaštva, ona je pala u odnosu na 2007.godinu kada je iznosila 24,7%.

Prema **dobi**, **najveća stopa siromaštva je kod starih tj. za dob od 65+** i ona iznosi 21,3%, a najniža je za dob 45-64 kada iznosi 15,4%. Stopa siromaštva djece je iznad prosječne relativne stope siromaštva za cijelu populaciju. Tako je za dobnu skupinu od 0-5 siromaštvo djece 19,1%, a za dobnu skupinu 6-17 20,3%.

Od ukupnog broja domaćinstava u BiH (1.033.452), 38% čine bračni parovi sa djecom a 7,5% samohrani roditelji sa djecom što u odnosu na 2007. godinu predstavlja povećanje broja samohranih roditelja za 0,4%. Prema podacima Ankete o potrošnji domaćinstava BiH 2011, gledano sa aspekta tipa domaćinstava najveća stopa siromaštva je kod bračnih parova sa djecom i drugim srođnicima 24,5%, te kod samohranih roditelja sa drugim srođnicima, nasuprot tome najmanje stope siromaštva su kod bračnih parova sa jednim djetetom 12,7%.

Tabela 25: Relativno siromaštvo po veličini i tipu domaćinstva

Veličina domaćinstva	Veličina siromaštva u %
BP 1 dijete	12,7
BP 2 djece	15,7
BP 3 i više djece	19,7
Samohrani roditelji	17,0
Samohrani roditelji dr. Srođnici	20,4
BP sa djecom + dr.srođnici	24,5
BP sa djecom +roditelji	17,3

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2011.

Socijalna pomoć

Socijalna pomoć u BiH sastoji se od određenog broja prava koja su uređena Zakonima iz oblasti socijalne zaštite donesenim na entitetskim nivoima. Činjenica je da postojeći programi socijalne pomoći u BiH samo donekle olakšavaju siromaštvo putem socijalnih davanja u vidu novčanih socijalnih naknada, a u 2013. godini BiH još uvijek troši oko 3,9% svog BDP-a na ovakve programe.⁹⁴

Ekonomska kriza u kojoj se još uvijek nalazimo značajno se odrazila na budžet, pa time i na financiranje socijalne pomoći. Javni prihodi su naglo pali, a rashodi značajno porasli. Deficit nastao na taj način uglavnom se financira zaduživanjem. Kantonalni i općinski budžeti su smanjeni u skladu sa sporazumom o kreditiranju

od strane MMF-a u okviru Stand-by aranžmana. Proizvod takvih okolnosti je da su mnogi kantoni u Federaciji kao i entiteti, suočeni sa budžetskim deficitom koji trebaju zatvoriti, a Centri za socijalni rad rade na sve većem broju predmeta koji su povezani sa siromaštvom i invaliditetom.

U ovom izvještaju razmatraju se modeli socijalne pomoći tj. različiti tipovi gotovinskih transfera u BiH koji nisu zasnovani na doprinosima, te se daje pogled na potrošnju i učinak programa koji bi trebali odgovoriti na kritične potrebe najugroženijih članova društva. Obzirom na administrativnu nadležnost entiteta kad je u pitanju socijalna zaštita u BiH, podaci navedeni u ovom izvještaju odnose se na programe gotovinskih transfera na entitetskim nivoima. Pored toga, kantoni u FBiH kao i općine u RS imaju pravo provoditi i financirati svoje programe

⁹⁴ Izvor: Svjetska banka u BiH

socijalne pomoći, koji dopunjavaju entitetske programe. Potrošnja na ove transfere predstavlja značajan fiskalni rizik zbog velikog udjela gotovinskih transfera koji još uvijek ne podliježu imovinskom cenzusu i nisu ciljani na one kojima su najpotrebniji.

Tabela 26: Rashodi na gotovinske transfere koji nisu zasnovani na doprinosima (Socijalna davanja) u BiH, procenat BDP-a, milioni KM

	2006	2007	2008.	2009	2010	2011
Civilne naknade	1,5	1,4	1,58	1,52	1,46	
Boračke naknade	2,6	2,6	2,23	2,32	2,44	2,05
% BDP-a	4,1%	3,9%	3,81 %	3,9%	3,9%	
Ukupno naknade :	4,1	4	3,81	3,84	3,9	

Izvor: Svjetska Banka

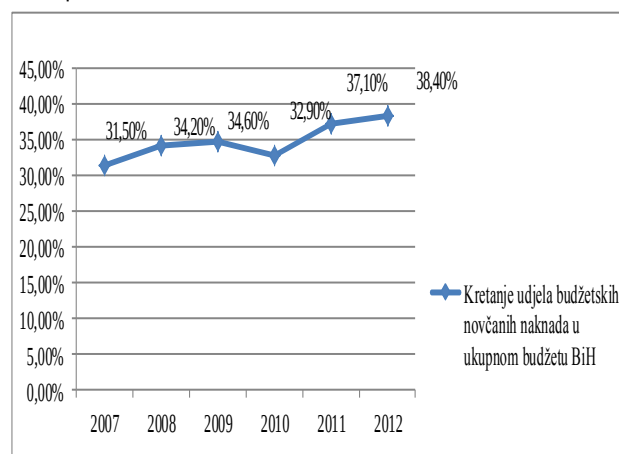
Kao što se može vidjeti iz Tabele 25 najveći nivo potrošnje na gotovinske transfere za socijalnu pomoć 4,1% BDP –a ostvaren je 2006. godine, a zatim je došlo do stabilizacije ove potrošnje na nivou od 3,9%. Ipak, ova potrošnja je i dalje vrlo visoka obzirom na oportunitetni trošak stvaranja kapitala u zemlji koji bi mogao pomoći poboljšanju konkurentnosti BiH i razvojnim investicijama.

Udio naknada za socijalnu zaštitu u ukupnom budžetskom konsolidiranju BiH je veoma veliko. Prema GFS klasifikaciji budžetskih stavki, ova kategorija davanja se kretala od 3,01 milijarde KM u 2007. godini do 4,4 milijarde KM u 2012. godini i od 31,5% do 38,4% ukupnog konsolidiranog budžeta BiH. Vidljivo je da je potrošnja na socijalnu zaštitu značajno porasla u periodu nastanka krize, da su nakon toga nastupile mjere restriktivne fiskalne politike , ali da je udio ukupnih socijalnih davanja u budžetima BiH naglo povećan sa 32,3% u 2010.godini na 38,4% u 2012. godini. Potrošnja velikog djela BDP-a na budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu uz neprilagođenost ciljanja pokazuje situaciju u kojoj dominira potrošnja u odnosu na investicije.

Najsiromašnija petina stanovništva prima samo 17,3% od ukupnog iznosa budžetskih novčanih naknada, što je mnogo manje od njihovih realnih potreba.

Transferi za ukupnu socijalnu zaštitu prate tendenciju budžetskih novčanih naknada gdje je najsiromašnija petina primila 15,5% naknada dok je najmanje siromašna petina primila 25,4% naknada. Napredak je zabilježen kod dječje zaštite i zaštite porodica sa djecom gdje je najsiromašnija petina stanovništva primila 25,4%, a a najmanje siromašna 18,6%, te kod naknada socijalne zaštite gdje 20% najsiromašnijih prima 40,3% naknada.

Grafikon 24: Kretanje udjela budžetskih novčanih naknada u ukupnom budžetu svih nivoa vlasti BiH

Izvor: CBBH, godišnji operativni izvještaji, konsolidirana BiH

Tabela 27: Kvintili potrošnje

	UKUPNO	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5
Uk.soc.zaštita	100	15,5	18,2	19,7	21,2	25,4
Nedoprinosni budžetski transferi	100	17,3	19,1	22,4	21,3	20,0
Boračko-invalidske naknade	100	13,7	17,9	21,9	24,8	21,6
Naknade za civilne žrtve rata	100	6,9	22,7	39,7	12,1	18,6
Naknade za neratne OSI	100	19,8	17,2	24,4	25,5	13,0
Naknade dječje zaštite	100	25,4	22,7	17,3	16,0	18,6
Naknade socijalne zaštite	100	40,3	21,1	11,2	5,3	22,3

Izvor: IBiH: Siromaštvo u BiH 2011.,- Trendovi i dostignuća i indikatori adekvatnosti ciljanja budžetskih transfera

Boračke naknade

Prava branilaca i članova njihovih porodica regulirana su Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih porodica u FBiH. Ova prava financiraju se iz Federalnog budžeta. Prema spomenutom Zakonu, RVI je osoba koja je, vršeći vojne dužnosti i druge dužnosti za ciljeve obrane u sastavu Oružanih snaga, učestvujući u obrani BiH, zadobila ranu, povredu, bolest ili pogoršanje bolesti, pa je zbog toga nastupilo oštećenje njenog/njegovog organizma od najmanje 20%. Prema odredbama Zakona, RVI mogu ostvariti pravo na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć druge osobe i ortopedski dodatak.

Prema podacima Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno oslobodilačkoga rata, ova prava u FBiH u 2013. godini ostvarilo je 95.068 RVI⁹⁵, podijeljenih na deset kategorija u ovisnosti od stepena invalidnosti što je za 1.673 korisnika manje nego u 2012. godini. Ukupna sredstva za isplatu prava ratnih vojnih invalida prema gore navedenom Zakonu u 2013 godini iznose 307,8 miliona KM što je za 2% manje nego prethodne godine. Pojedinačni iznosi se kreću od 38,00KM invalidnine za RVI X grupe pa do 1.850,00 KM za RVI 100% I grupe.

U skladu sa Zakonom o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odličja, određenom broju učesnika u odbrani BiH koji su zbog posebnih zasluga dobili neko ratno odlikovanje ili priznanje utvrđena su prava kao što je npr. mjesečni novčani dodatak. U 2013. godini ova prava ostvarilo je 4.615 korisnika što je za 110 korisnika više nego u 2012. godini, za šta je iz federalnog budžeta izdvojeno 14,4 miliona KM.

Na programe pomoći dizajnirane za zaštitu boraca i/ili članova porodica poginulih boraca odlazi najveći dio sredstava, skoro dvije trećine ukupne potrošnje. Najznačajnije smanjenje potrošnje u FBiH vezano za boračke naknade, odnosi se na ukidanje naknade za demobilizirane borce. Ova naknada uvedena je 2006. godine sa maksimalnim trajanjem od tri godine. Nakon toga nisu uvedene nove naknade, ali zaostala dugovanja su isplaćivana i tijekom 2010. i 2011. godine. U 2012. i 2013. godini osjetio se učinak ove izmjene kroz smanjenje ukupnih davanja.

⁹⁵ Izvor: Podaci Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata, Maj 2014.

Tabela 28: Rashodi na boračke naknade u FBiH, 2006.-2013., milioni KM

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Lična i porodična invalidnina	300,5	324,8	344,7	307,5	352,1	321,6	312,4	307,8
Nosioci odlikovanja i dr. prava po Zakonu			17,9	17,1	14,9	14	13,8	14,4
UKUPNO:	300,5	324,8	362,6	324,6	367	335,6	326,2	322,2

Izvor: Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata, Maj 2014.

U Republici Srpskoj potrošnja na sve vrste boračkih naknada značajno je povećana, osobito u 2009. godini, da bi se u periodu od 2011. do 2013. godine stabilizirala na prosječnom nivou od oko 153 miliona KM za

kategoriju ličnih i porodičnih invalidnina te 11,5 miliona KM za borački dodatak i 2,9 miliona KM za nosioce odlikovanja. Slično kao i u Federaciji BiH najveći udio potrošnje izdvaja se na boračke lične i porodične invalidnine.

Tabela 29: Rashodi na boračke naknade u RS 2006.-2013., milioni KM

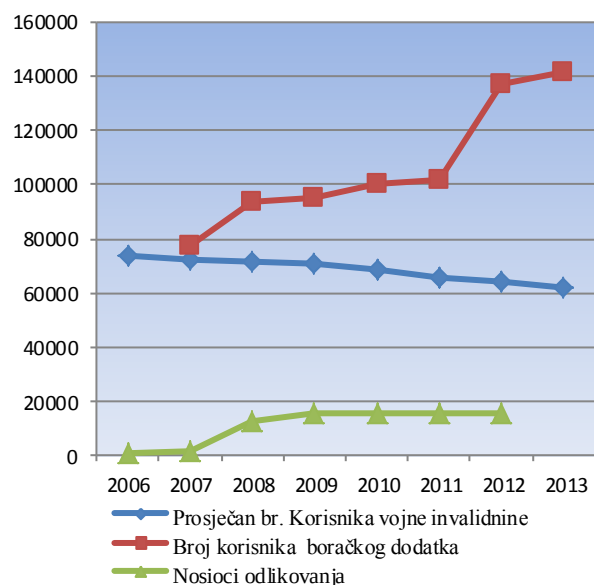
	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Lična i porodična invalidnina	112,6	130,1	127	165,2	147	153,9	152,6	152,6
Borački dodatak	na	10,0	12,0	12,1	12,0	12,0	11,3	11,2
Nosioci odlikovanja	0,2	0,4	2,0	2,6	2,8	2,9	2,9	na
UKUPNO:	112,8	130,5	141	179,9	161,8	168,8	166,8	163,8

Izvor: Podaci Vlada RS, Ministarstvo rada i boračko invalidske zaštite, April 2014

Pregledom broja korisnika i ukupnih isplaćenih sredstava na ime naknada boračko-invalidske zaštite vidno je da broj korisnika boračkog dodatka permanentno raste od 2007. do 2013. godine proširivanjem kruga korisnika prava u Zakonu. U 2012. godini RS je uvela nove gotovinske naknade za borce kada navrš 60 godina života.

Što se tiče broja korisnika vojne invalidnine (lična i porodična invalidnina) koja čini najveći udio isplaćenih sredstava, ovdje je broj korisnika lagano opadao sa 72.353 korisnika koliko ih je prema podacima Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS-a bilo u 2007. na 62.027 korisnika u 2013 godini.⁹⁶

Grafikon 25: Trend kretanja broja korisnika boračkih naknada u RS

Izvor: Podaci Vlada RS, Ministarstvo rada i boračko invalidske zaštite

⁹⁶ Podaci Ministarstva rada i boračko invalidske zaštite RS, April 2014.

Entiteti u BiH vode odvojene sisteme boračkih naknada, međutim oni su, kao i vrste i strukture naknada dosta slični. Značajno za napomenuti je i to da se boračke naknade u BiH ne smatraju vidom socijalne pomoći, nego nekom vrstom kompenzacije za izgublenu radnu sposobnost i ratne zasluge.

Osobe sa invaliditetom

Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti. Procjenjuje se da čak 10% stanovnika Bosne i Hercegovine pati od neke vrste fizičkog, senzornog, razvojnog ili mentalnog invaliditeta, dok je 30% stanovništva direktno ili indirektno pogođeno posljedicama invalidnosti. Osobe sa invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Poteškoće i prepreke sa kojima se ova populacija svakodnevno susreće variraju od ostvarivanja osnovnih životnih potreba do prava na kretanje, obrazovanje i rad. Iako je BiH ratificirala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom UN-a kao i Opcionalni protokol 12. marta 2010. godine, a konvencija je stupila na snagu 11. aprila 2010. godine, sveukupni položaj osoba sa invaliditetom dosegao je alarmantno stanje.

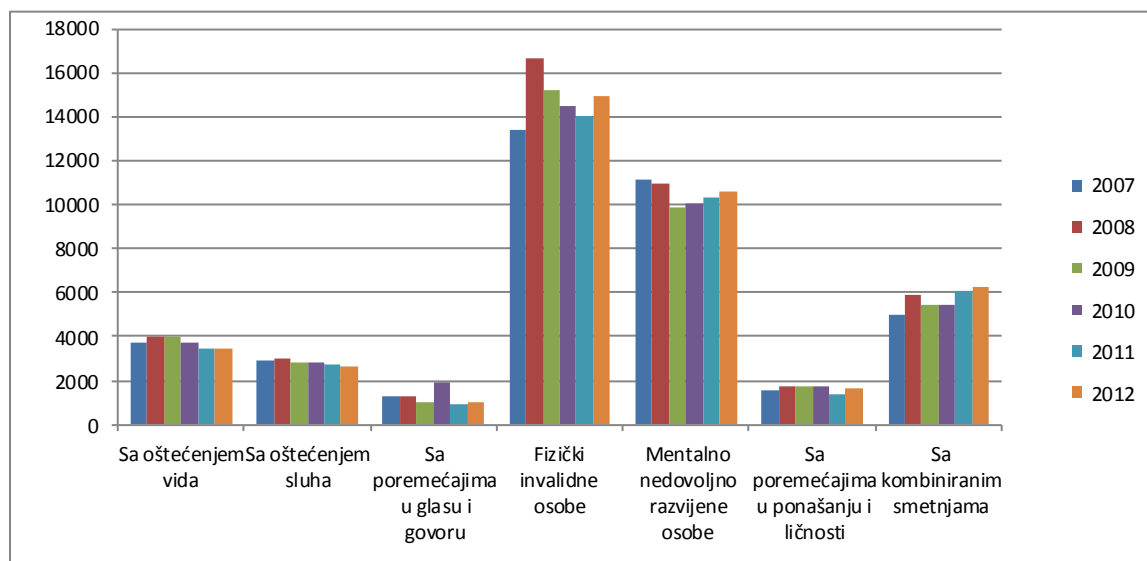
Državne institucije na svim nivoima proteklih godina napravile su određen pomak u ovoj oblasti. Politika u oblasti invalidnosti usvojena je na Vijeću ministara BiH 2008. godine, kao i

Strategija za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u FBiH 2010.-2014. i Strategija unaprjeđenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom RS 2010.-2015. usvojene su, ali i dalje ne postoji jedinstven registar osoba sa invaliditetom.

Gotovo dvije trećine ukupnog broja odraslih osoba sa invaliditetom živi blizu ili ispod zvanične linije siromaštva. Osim toga, ova populacija je najčešće izložena višestrukoj marginalizaciji i diskriminaciji i njeni pripadnici su isključeni po više osnova; invalidnosti, spola, godina i drugoga. Ta je društvena grupa najteže pogođena siromaštvom i nezaposlenošću.

Velika i dugoročna nezaposlenost veoma negativno utječe na siromaštvo i socijalnu isključenost ove ranjive grupe. U cilju razvijanja inkluzivnih modela posebnu pažnju treba posvetiti ženama i djeci sa invaliditetom. U ovom izvještaju, analiza položaja osoba sa invaliditetom je sagledana kroz mogućnost njihovog obrazovanja, zapošljavanja i izjednačavanja njihovih prava sa pravima RVI. Dostupni podaci o 40.536 punoljetnih invalida korisnika socijalne zaštite za period 2007.-2012. godine pokazuju da je u 2012 godini ukupan broj punoljetnih invalidnih osoba korisnika socijalne zaštite zabilježio blagi rast u odnosu na prethodnu godinu kada je ovih korisnika bilo 38.832 osobe. Najveći broj spada u kategoriju fizički invalidnih osoba kojih je prema posljednjim podacima Agencije za statistiku u 2012. godini bilo 14.912 osoba.

Grafikon 26: Broj punoljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju – korisnici socijalne zaštite

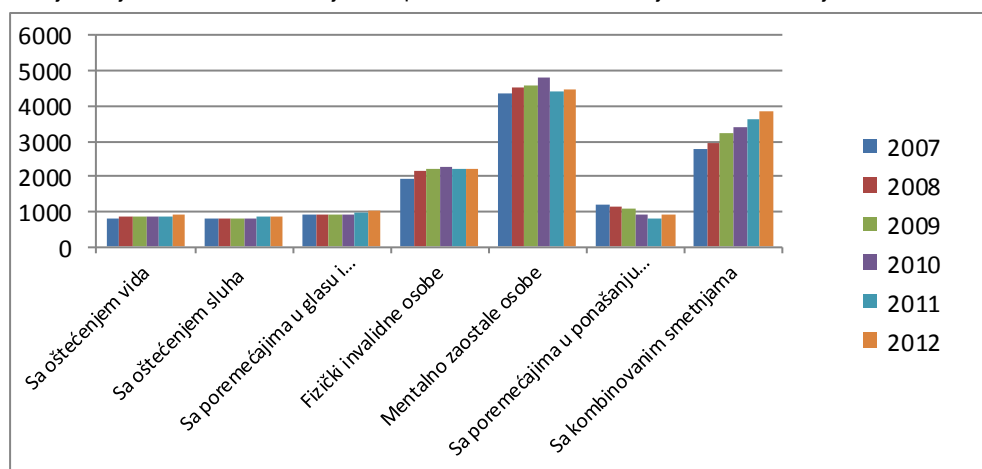

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2007-2012

Kad su u pitanju maloljetni invalidi korisnici socijalne zaštite broj korisnika bilježi konstantan rast za posmatrani period 2007.-2012- godine. U odnosu na 2011. godinu, broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite po osnovu invaliditeta

porastao je za 4% u 2012. godini ili 576 korisnika. U 2012. godini, u okviru ove kategorije, najviše je mentalno zaostalih osoba 4.487.

Grafikon 27: Broj maloljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju – korisnici socijalne zaštite

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2007-2012

U 2013. godini za financiranje prava 44.261 osobe sa invaliditetom iz federalnog budžeta izdvojeno je 112 miliona KM, dok je u Republici Srpskoj u istom periodu za 3.483 korisnika civilne invalidnine izdvojeno oko 6,5 miliona KM.⁹⁷ Potrošnja u Republici Srpskoj na sektor socijalne zaštite utvrđena je u iznosu od 1.074,6 miliona KM u

2013. godini i 1.036 miliona KM u prethodnoj godini, te čini 33,7% ukupnog budžeta Vlade RS.

Projekcije trendova potrošnje na ukupne transfere pojedincima u RS za period 2012.-2013. bilježe blagi pad sa 258 miliona KM u 2012. godini na 255 miliona KM u 2013. godini. Osnovni razlog za to predstavljaju odobrena makroekonomska

⁹⁷ Vlada RS, Ministarstvo rada i boračko invalidske zaštite, April 2014.

prilagođavanja i mjere Vlade RS kojima su sredstva za transfere pojedincima umanjena.

Civilne žrtve rata i neratni invalidi u FBiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Civilne žrtve rata razvrstane su, za razliku od RVI, u pet grupa od 60% do 100% tjelesnog oštećenja. Visina prava također je različita.

Osobe sa istom vrstom i najvećim stupnjem invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu, dodatak za pomoć i njegu prve grupe i ortopedski dodatak u 100% iznosu imaju naknade u slijedećem iznosu:

- Neratni invalidi	403,00KM
- Civilne žrtve rata	1.314,00KM
- RVI	1.850,00KM

Do kraja 2013. godine pravo po osnovu statusa civilne žrtve rata ostvarilo je 10.568 korisnika porodične i lične invalidnine. Za financiranje ovih prava iz Federalnog budžeta izdvojeno je 27.6 miliona KM. Međutim, ovaj iznos odnosi se samo na sredstva koja se izdvajaju iz Budžeta FBiH, i čine 70% izdvojenih sredstava za ove namjene dok se preostalih 30% sredstava obezbjeđuje u nadležnim kantonalnim budžetima,⁹⁸ tako da je ovaj iznos za mnogo veći.

Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u FBiH

Prema Statistikama i procjenama Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), na svakih deset osoba dolazi jedna osoba sa invaliditetom, a taj prosjek je sigurno za zemlje izašle iz rata, kao što je BiH, i nepovoljniji. Ono što je za BiH relevantno je da od približno 200 hiljada osoba sa invaliditetom veći broj njih je u mirovini po raznim osnovama, manji broj njih rade u prijeratnim poduzećima, neki su bez radne sposobnosti prepušteni društvu na brigu, dok u evidencijama Federalnog Zavoda za zapošljavanje imamo samo 8 hiljada osoba sa invaliditetom koja traže posao. Neke od tih osoba su na evidencijama Federalnog zavoda samo radi zdravstvenog osiguranja, tako da je ovaj broj od 8 hiljada vrlo upitan.⁹⁹

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske u septembru 2013. godine bilo je 2.490 osoba sa invaliditetom na evidenciji Zavoda, što je za 232 osobe manje nego u istom periodu prethodne godine. Značajno umanjen broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom na evidenciji Zavoda nije samo rezultat zapošljavanja ove populacije, već je rezultat sticanja statusa penzionisane osobe, brisanje sa evidencije Zavoda, kao i rezultat ostalih demografskih faktora. Prianja osoba koja su neratni invalidi u Republici Srpskoj ogledaju se u nadoknadi koju primaju od Centra za socijalni rad lokalne zajednice kojoj pripadaju i isplaćuju se u visini od 82,00KM.¹⁰⁰

Međutim, i kad su zaposlene, osobe sa invaliditetom najčešće primaju minimalne naknade, a generalni razlozi visoke stope nezaposlenosti osoba sa invaliditetom su nedostatak znanja i vještina koje se traže na tržištu rada, sveukupno loše stanje bh. ekonomije, mali kapaciteti zapošljavanja i veoma rijetko otvaranje novih radnih mjesta.

Zapošljavanje i rad zauzimaju važnu ulogu u životu pojedinca. U BiH za osobe sa invaliditetom dominantna su dva modela zapošljavanja:

- zapošljavanje na otvorenom tržištu rada i
- zaštitno zapošljavanje

Invalidi i rehabilitanti prema pravnoj osnovi i razlogu korištenja ustanove.

Broj zaposlenih osoba sa invaliditetom u periodu 2006.-2012.godine smanjio se za 15 zaposlenih. Većina od zaposlenih osoba sa invaliditetom zaposlena je u zaštitnoj radionici 95%, a samo 5% zaposlenih invalida rade od kuće.

⁹⁸ Podaci Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Mart 2014.

⁹⁹ "Mi smo tu", Fondacija za socijalno uključivanje u BiH, Februar 2014.

¹⁰⁰ "Mi smo tu" Autor: Sandra Trkulja, Analiza stanja svih osoba sa invaliditetom i mogućnosti njihovog zapošljavanja i samozapošljavanja, Februar 2014.

Tabela 30: Zaposleni invalidi, BiH (2006.-2012.)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Zaposleni invalidi Ukupno:	144	146	140	143	99	129	131
Zaposleni invalidi (u zaštitnoj radionici)	137	145	139	135	92	120	125
Zaposleni invalidi (rade od kuće)	7	1	1	8	7	9	6

Izvor: Agencija za statistiku BH, Socijalna zaštita 2013

Kad je u pitanju oblast obrazovanja i obuke, postojeći zakoni i pravne odredbe sadrže i naglašavaju pravo na obrazovanje za sve pod istim uslovima. Međutim, stvarna slika je drukčija. Prepreke sa kojima se suočavaju invalidne osobe kad je u pitanju obrazovanje su prije svega urbanističke i informativne, zatim neujednačen pristup obrazovnim ustanovama, predrasude, neprilagođeni udžbenici i didaktička pomagala.

Značajno za napomenuti je da usljed neadekvatne koordinacije sistema socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i obrazovnog sistema, nisu razvijeni odgovarajući programi ranog otkrivanja i osiguranja odgovarajućih programa rehabilitacije i obrazovanja za djecu sa invaliditetom. U Federaciji i Republici Srpskoj postoji razvijen sistem specijalnih škola u kojima se obrazuje manji broj djece sa invaliditetom, no status ovih ustanova nije riješen na odgovarajući način i najčešće nemaju uvjete za adekvatno obrazovanje i vaspitanje.

Porodice sa djecom

Socijalna zaštita djece i porodica sa djecom u BiH je organizirana i uređena kroz zakone o socijalnoj zaštiti, dječjoj zaštiti i porodične zakone i provodi se prvenstveno putem Centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite te Javnog fonda za dječju zaštitu u Republici Srpskoj. Zakonom su utvrđeni različiti oblici prava koji su zasnovani na principu ljudskih prava, a usmjereni su na određene kategorije djece u stanju socijalne potrebe. Djeca su najranjiviji dio jednog društva budući da su ovisna o brizi porodice i zajednice i vrlo je vjerovatno da će djeca koja rastu u siromaštvu i kasnije u životu biti izložena riziku od socijalne isključenosti, zdravstvenim problemima kao i da neće u potpunosti dostići svoj maksimalan potencijal. Stoga investiranje u dobrobit djece, kao

preventiva, rezultira razbijanjem ovog začaranog kruga. Poboljšanje položaja ugroženih porodica sa djecom u što ranijoj dobi, predstavlja osnovu poboljšanja socijalnog razvoja djece.

Koncept dječje zaštite u ovom izvještaju predstavlja temeljne pokazatelje dječje dobrobiti, način na koji je dječja zaštita organizirana u BiH, osobito u oblastima socijalne pomoći, zdravstva i obrazovanja kao i specifičnu ovisnosti djece o odgovornostima roditelja i države kao ključnih faktora koji, svaki na svoj način, doprinose dobrobiti djece.

Prema Anketi o potrošnji domaćinstava (2011) u BiH mlađa populacija (do 18 godina) čini 20,6% stanovništva ili 791 hiljada osoba. Od toga, djeca u predškolskoj dobi (ispod 6 godina) čine 5,6% ukupnog stanovništva ili 215 hiljada osoba.¹⁰¹ Federacija ima veći broj mlađe populacije (21,7%), dok je ovaj procenat niži u Republici Srpskoj (18,6%).

Socijalna pomoć porodicama sa djecom bilježi rast u FBiH i blagi pad u RS-u. Na temelju podataka FMRSP posljednjih godina primjetno je da se povećavaju izdvajanja za naknade majkama za vrijeme porodijskog odsustva u odnosu na ostala izdvajanja za zaštitu i podršku djeci. U 2012. godini u FBiH za ovu vrstu naknada izdvojeno je preko 55% ukupnih sredstva izdvojenih za pomoć porodicama sa djecom ili oko 40 miliona KM za 7.282 korisnika/ce.¹⁰² U RS-u ova vrsta naknade, također ima najveći udio u ukupno isplaćenim naknadama po osnovu prava iz Zakona o dječjoj zaštiti, čak 49% ili 25,9 miliona KM za 3.425

¹⁰¹ Kalkulacija DEP-a. Na osnovu procijenjene starosne strukture stanovništva i procijenjenoga ukupnog broja stanovnika BHAS

¹⁰² Podaci FMRSP, Mart 2014. godine

korisnika-ca. ¹⁰³ Nakon toga najviše se izdvaja za dodatak na djecu, koji bilježi rast od 6,9 miliona u FBiH za 2012. godinu u odnosu na 2007.godinu, odnosno povećanje od 19.674 korisnika.

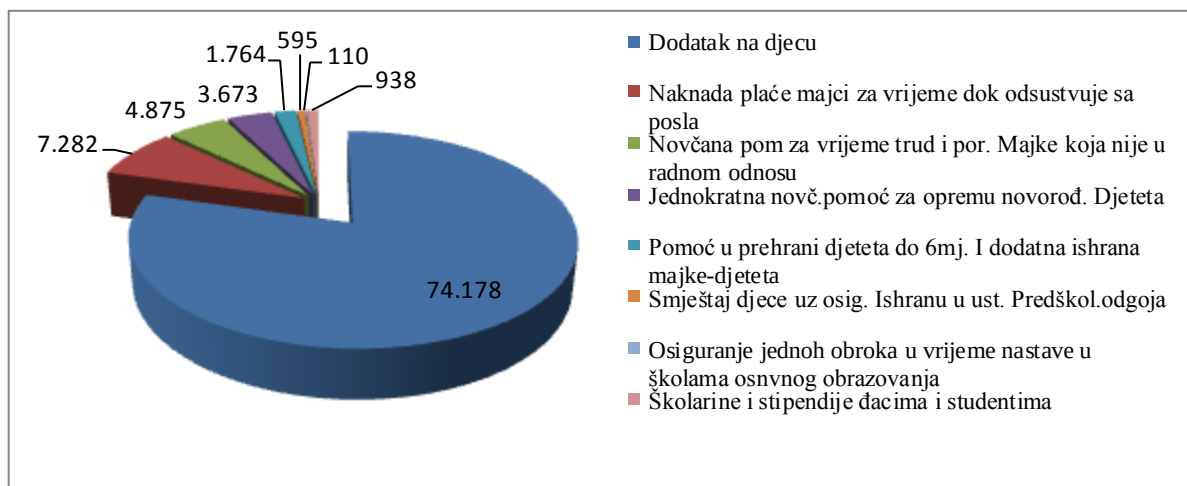
Od svih prava, u FBiH i u RS najviše je korisnika prava na dječji dodatak. Tako je u FBiH, prema posljednjim dostupnim podacima za 2012. godinu bilo 74,2 hiljada korisnika prava, što predstavlja 79,4% ukupnih korisnika prava porodica sa djecom.

Pravo na dječji dodatak u FBiH, predviđeno je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, s ciljem da se djeci stvore približno jednaki uvjeti za njihov razvoj i obrazovanje u svim kantonima. Međutim u praksi nije tako. Zakonom nije propisan najniži iznos dječjeg dodatka, ni najniži prihod potreban za uzdržavanje. Također nisu predviđene sankcije za kantone ukoliko ne reguliraju ovo pravo. Tako da pravo na dječji dodatak se ne ostvaruje u svim kantonima prema jednakim pravilima. Visina prava u FBiH je različita i kreće se od 12 KM do 33 KM.

U RS-u pravo na dječji dodatak utvrđuje se na osnovu imovinskog cenzusa koji za svaku godinu donosi Javni fond za dječju zaštitu RS-e . Nominalni iznosi prava na dječji dodatak u 2013 . godini kretali su se u rasponu od 35,00 KM za dodatak na djecu –drugo dijete do 90,00KM za dodatak na djecu za vulnerabilne grupe. U 2013. godini bilo 33,00 hilj. korisnika prava na dječji dodatak , što predstavlja 64,6% ukupnih korisnika prava prema Zakonu o dječjoj zaštiti RS.

Broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite raste. U 2012. godini njihov ukupan broj iznosio je 184.720 , što čini 26,11% ukupnog broja korisnika socijalne zaštite. Udio žena maloljetnih korisnika (47%) je nešto niži u odnosu na muške korisnike (53%).¹⁰⁴ Broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite je u periodu od 2007.-2012. godine narastao za 32.866 korisnika od čega 16.934 čini povećanje muških korisnika, a 15.932 povećanje ženskih korisnika. Samo u 2012. godini u odnosu na prethodnu godinu broj maloljetnih korisnika povećao se za 10.929.

Grafikon 28: Struktura korisnika prava porodica sa djecom u FBiH, 2012.

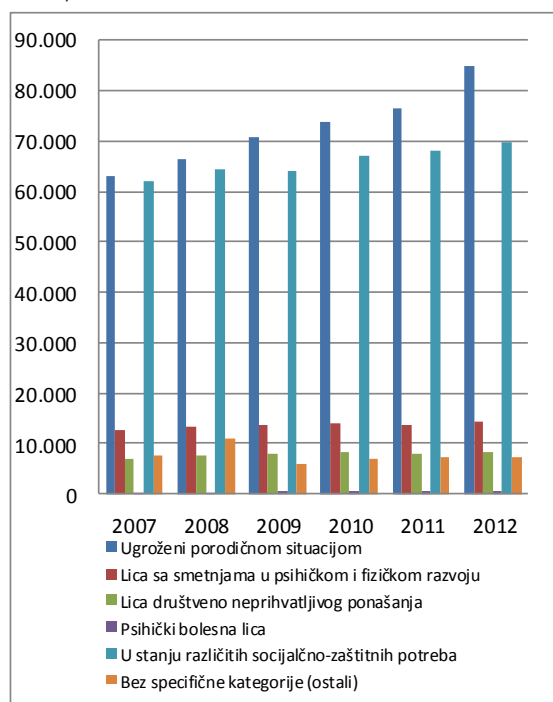

Izvor: Podaci FMRSP , Mart 2014.

¹⁰³ Podaci JU Javni fond za dječju zaštitu RS , Mart 2014. godine

¹⁰⁴ Tematski bilten,Socijalna zaštita 2007.-2012., BHAS

Grafikon 29: Broj maloljetnih osoba korisnika socijalne zaštite, 2007.-2012

Izvor: BHAS, Socijalna zaštita 2007.-2012

Najveći doprinos stopi rasta maloljetnih korisnika socijalne zaštite daju osobe ugrožene porodičnom situacijom (6,09 p.p.) i lica u stanju različitih socijalno zaštitnih potreba (2,43 p.p), dok smanjenje nije zabilježila niti jedna kategorija. U okviru kategorije lica *Ugroženih porodičnom situacijom* najveći udio čine *djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda* njih 66.049 u 2012. Broj djece roditelja koji nemaju dovoljno prihoda¹⁰⁵ uvećan je za 38,6% u 2012. godini u odnosu na 2007. kada ih je bilo 47.658.

Maloljetni korisnici koji su odgojno zanemareni i zapušteni bilježe značajnu spolnu razliku. Udio muškaraca čini 65,7% u ukupno odgojno zanemarenoj i zapuštenoj djeci. u 2012. godini u odnosu na prethodnu godinu broj muškaraca se povećao za 371, a žena za 268 korisnica.

Osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba čine skupinu koja čini 34,7% od

¹⁰⁵Djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda-materijalno ugrožene porodice:Djeca i omladina čiji roditelji nemaju ni minimalnih materijalnih i socijalnih uslova za podizanje djece, kao što su sobe bez stalnog izvora prihoda, s minimalnim prihodima po članu domaćinstva, nezaposlene osobe, osobe sa neriješenim stambenim pitanjima

ukupnog broja maloljetnih korisnika socijalne zaštite. Ovo su maloljetne osobe koje su se vratile sa izdržavanja kazne, osobe sa teškim stambenim prilikama, stradale u elementarnim nepogodama, civilne žrtve rata, članovi porodica civilnih žrtava rata i osobe kojima su potrebne usluge socijalnog rada. Ove posljednje imaju najveći udio. U 2012. godini udio ovih osoba je skoro 90% od ukupnog broja osoba u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba.

Broj maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja je također u porastu. Stopa rasta u 2012. godini u odnosu na prethodnu je 5,6%. Broj maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja čini 4,5% od ukupnog broja maloljetnih korisnika i ovaj broj je u porastu. U skupini maloljetnih korisnika socijalne zaštite u 2012. godini najviše je onih koji su skloni vršenju krivičnih djela 4.837 ili 58% od ukupnog broja maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja. Maloljetne muške osobe čine 88% osoba sklonih vršenju krivičnih djela i njihov broj se povećava po prosječnoj stopi od 5,8 % godišnje.

Oblici i usluge socijalne zaštite maloljetnih osoba su: starateljstvo i usvojenje, smještaj u ustanove, odgojne mjere zaštite i sigurnosti, pomoć maloljetnicima za osposobljavanje i privređivanje, novčane pomoći, i razni drugi oblici zaštite i usluga. Kad su u pitanju usluge starateljstva i usvojenja ovdje se broj korisnika značajno smanjio u 2012. godini u odnosu na 2007. za 41,3%. Pomoć za osposobljavanje i privređivanje u 2012. godini dobilo je 976 maloljetnih korisnika što je za 13% više u odnosu na prethodnu godinu. Novčane pomoći maloljetnim osobama korisnicima u 2012. godini bilježe rast po prosječnoj stopi od 0,7% godišnje. U okviru ove kategorije, najviše je korisnika jednokratne novčane pomoći (3.432 osobe)

Raseljene osobe i povratnici

U vrijeme potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, BiH je, prema procjenama imala oko 2,2 miliona izbjeglica i raseljenih osoba, što je više od polovice stanovništva registriranog popisom iz 1991. godine.

Tabela 31: UNHCR-pregled raseljenih osoba i izbjeglica , juni 2013.

<i>Osobe sa prebivalištem u BiH</i>	<i>Broj osoba</i>
Izbjeglice	6.927
Tražioc azila	50
Povratnici	71
Interno raseljene osobe	103.368
Povratnici-interno raseljene osobe	81
Osobe bez državljanstva	4.500
Ostali slučajevi	52.717
UKUPNO:	167.714
<i>Osobe porijeklom iz BiH</i>	<i>Broj osoba</i>
Izbjeglice	27.419
Tražioc azila	1.977
Povratnici	71
Interno raseljene osobe	103.368
Povratnici-interno raseljene osobe	81
Ostali slučajevi	55.093
UKUPNO:	188.009

Izvor: UNHCR, Statistical snapshot, mid-2013

Prema podacima UNHCR-a za decembar 2013. godine u BiH je još uvijek 110.380 izbjeglica i interno raseljenih osoba. Procjenjuje se da izvan BiH boravi još oko 400 hiljada osoba od oko 1,2 miliona naših državljana koji su napustili BiH od 1992.-1995. godine. Najveći broj njih se integrirao u zemljama prihvata, a procjenjuje se da blizu 80 hiljada izbjeglica iz BiH još uvijek treba trajna rješenja, koja mogu uključivati i njihov povratak.

Prema podacima Ministarstva raseljenih osoba i izbjeglica FBiH na dan 31.12.2013. bilo je 39.192 raseljene osobe u FBiH, odnosno 13.687 raseljenih obitelji. Dok je prema zadnjim dostupnim podacima u RS bilo 61.530 osoba sa priznatim statusom u 19.647 obitelji.¹⁰⁶ U periodu od 01.01.1996. do 31.12.2013 godine vratile su se ukupno 744.082 osobe, a najviše povratka zabilježeno je Kantonu Sarajevo (212.075) i Unsko-sanskom kantonu (145.065). U 2013. godini na svoje prijeratno prebivalište vratile su se 74 osobe, dok je u prethodnoj godini zabilježeno 183 povratka.

Struktura raseljenih osoba je veoma složena, tako da zahtjeva daleko veća sredstva za adekvatno zbrinjavanje ovih ranjivih skupina. Veliki dio njih ima stambene jedinice sa većim stupnjem oštećenja, a i veliki je broj osoba kojima treba tuđa njega i pomoć

(invalidi, kronični bolesnici, slijepi osobe, jednoroditeljske obitelji, stariji bez sredstava za uzdržavanje i osobe bez pratnje) njih preko 6.000 osoba. Od ukupno 39.192 osoba sa statusom raseljenih u FBiH, njih 16,3% čine muškarci, a 23,8% žene. Udio mladih od 17 godina je 10,5%, a osoba 18 do 50 godina 48,6%. Kad je u pitanju starosna struktura raseljenih osoba značajan je broj starih i iznemoglih osoba u stanju socijalnih potreba. Osobe preko 50 godina čine 40% od ukupnog broja osoba sa statusom raseljenih u FBiH.

Oko 58% raseljenih osoba u FBiH ima stalno uzdržavanje (zaposlenje, privatnik, mirovina, invalidnina, porodica poginulog), 11% ima povremena ili nikakva primanja (socijalna i humanitarna pomoć), a čak 31% nema nikakva primanja. Ove kategorije stanovništva su u svim dijelovima zemlje značajnije izložene riziku pada u siromaštvo u odnosu na ostalo stanovništvo, koje nije bilo prisiljeno da se seli, budući da često nemaju nikakav stabilan izvor prihoda i nisu adekvatno obuhvaćene postojećim sistemima socijalne zaštite.

U RS od 3.991 korisnika alternativnog smještaja njih 1.882 porodice živi od mirovine, a svega 731 porodica prima plaću iz radnog odnosa, 256 ih se izdržava od invalidnine. Socijalnu pomoć imaju 184 porodice. Njih čak 466 nema nikakvih prihoda. Nepovoljna starosna struktura i zdravstveni problemi (80% povratnika) doprinose teškoj materijalnoj situaciji ove populacije i u RS. Međutim, pored podrške Vlade RS-a, povratnici grade jake socijalne veze kroz aktivne porodične, rodbinske, prijateljske i susjedske veze i odnose. Povratnici su u velikoj mjeri oslonjeni na podršku srodnika, ali i onih koji su u inozemstvu. Zato je u preko 46% slučajeva novčana pomoć najčešći vid rodbinske pomoći, koja doprinosi ekonomskom opstanku raseljenih osoba i povratnika.

Podrška povratnicima od strane Države BiH i lokalnih zajednica, pored ostalog, realizira se i kroz projekte samozapošljavanja odnosno, održivoga povratka na obiteljskim imanjima povratnika dodjelom sjemena, sadnica, alata, poljoprivrednih strojeva, stoke i sl., ali u odnosu na potrebe povratnika, sredstva koja se izdvajaju u ovu svrhu su nedovoljna.

Povratak raseljenih i izbjeglih direktno je uslovljen planiranim budžetskim sredstvima, Države BiH, entiteta, kantona i općina. Izdvajanja iz budžeta Vlade FBiH za transfere raseljenim osobama i izbjeglicama kretala su se od 27,75 miliona KM

¹⁰⁶ Ministarstvo za raseljena lica i izbjeglice, Informacija o ostvarivanju prava izbjeglica, raseljenih lica i povratnika, RS Banja Luka novembar, 2012.

koliko je izdvojeno 2007. godine do 24,76 miliona KM planiranih za 2013. godinu.¹⁰⁷ U RS za rješavanje problema raseljenih osoba nadležnom Ministarstvu za izbjeglice i raseljena lica, Vlada RS dodjelila je 20,21 milion KM u 2010. godini te 11,65 miliona KM u 2013. godini.

I na kraju, ali ne i manje značajno, podršku povratku, ali znatno manje nego ranije pružaju i strane i domaće vladine i nevladine organizacije i udruženja. U uvjetima radikalnog smanjenja humanitarne pomoći, od koje je ovisila izbjeglička populacija, raseljeni su u posebno teškim uvjetima i na teretu općina, koje najčešće nisu u stanju da im osiguraju niti minimalne uvjete za život. Važno za napomenuti je i to da su raseljene osobe i povratnici u težem položaju i kad je u pitanju tržište rada. Najčešće ne uspijevaju pronaći posao ili su često prinuđeni prihvaćati poslove, koji nisu zanimljivi drugim skupinama. Obzirom na tešku ekonomsku situaciju, povratnici praktično nikad ne uspijevaju da se vrate na svoja ranija radna mjesta. Posebno težak problem imaju samohrane žene u domaćinstvima raseljenih osoba i povratnika jer uz ostale vidove diskriminacije, one su obično i socijalno isključene. Stoga je potrebno posebnu pažnju posvetiti ekonomskoj reintegraciji povratnika, omogućiti im bolji pristup zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i mirovinama kako bi se stvorili uvjeti za održivi povratak ovih ranjivih skupina.

Iako je BiH sa kašnjenjem pristupila Dekadi uključivanja Roma 2005.-2015., od 2009. godine napravila je značajne rezultate u rješavanju problema Roma u oblastima stanovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i obrazovanja Roma. Najveći uspjeh postignut je u stambenom zbrinjavanju Roma gdje je do kraja 2013. godine uloženo oko 16,5 miliona KM iz državnog budžeta. Kroz projekte zapošljavanja u istom periodu uključeno je oko 300 Roma, za šta je utrošeno 2,8 miliona KM. Svake godine izdvajaju se i određena finansiraju sredstva kao poticaj da se putem nadležnih zdravstvenih institucija implementiraju određene aktivnosti koje će poboljšati pristup ostvarivanju zdravstvene zaštite romske zajednice u BiH. Za financiranje ove aktivnosti iz državnog

budžeta do kraja 2013. godine izdvojeno je 755 hiljada KM.

Preporuke za poboljšanje sistema socijalne zaštite:

- Ojačati statistički sistem radi osiguranja podataka u skladu s EU principima i Eurostat metodama, s naglaskom na indikatore praćenja položaja ranjivih grupa.
- Metodološki usaglasiti sistem praćenja socijalne zaštite sa EU metodologijom kako bi indikatori bili uporedivi sa EU 27
- Evaluirati efikasnost politika socijalne zaštite (kako bi se više resursa usmjerilo na aktivne mjere socijalnog uključivanja) i pripremiti program postepenog smanjenja pasivnih mjera socijalnih pomoći u programima zapošljavanja i socijalnih beneficija za radno aktivno stanovništvo i povećale socijalne investicije.
- Intenzivirati aktivnosti na razvoju javno-privatnog partnerstva uz razvijanje odgovarajućeg pravnog okvira za JPP u skladu s EU standardima u oblasti socijalne zaštite, te promoviranje investiranja u inovativna partnerstva koja predviđaju značajan uticaj na socijalnu zaštitu i inkluziju i koordiniranje javnih i privatnih izvora finansiranja.
- Spriječiti i eliminisati diskriminaciju na osnovu spola (direktnu i indirektnu) u oblasti rada i zapošljavanja, obrazovanja i tržišta rada kroz osnaženje institucionalnog okvira i adekvatnu provedbu zakona, te pružanje jednakih mogućnosti muškarcima i ženama na tom planu kroz odgovarajuće, finansijski održive, prilagodljive i učinkovite politike i mjere socijalne zaštite i politike uključivanja.
- Ispitati uzroke maloljetničke delikvencije
- Pratiti nasilje u porodici, provesti istraživanje o uzrocima nasilja u porodici i pripremiti posebne programe za njegovo sprečavanje
- Dati smjernice da nezaposleni roditelji sa djecom predstavljaju posebnu ranjivu grupu koja bi imala prednost pri zapošljavanju
- Pripremiti program i procijeniti troškove uvođenja minimalnih evropskih standarda zaštite invalida koje primjenjuju zemlje EU u ovoj oblasti.

¹⁰⁷ Izvor: Vlada FBiH Izvješća o izvršenju proračuna/budžeta

Socijalna sigurnost

Penzije

Starija populacija (65+) čini oko 17% ukupog stanovništva BiH. Udio žena u toj populaciji je nešto veći nego muškaraca. Postoji razlika i u geografskoj distribuciji te populacije – u RS je udio starijih u ukupoj populaciji veći skoro 5 p.p. nego u FBiH. **Udio starije populacije se povećava.** Godine 2005. iznosio je 13,7% , a procjenjuje se da će 2015. iznositi 16,3%¹⁰⁸. BiH ima preko 626 hiljada korisnika penzionih prava što je za 2,2% više u odnosu na 2012. **Odnos broja zaposlenih prema broju penzionera u 2013. godine je iznosio 1:1,1.** Oko 60% ukupnih penzionih naknada obezbjeđuje FBiH, a oko 40% RS.

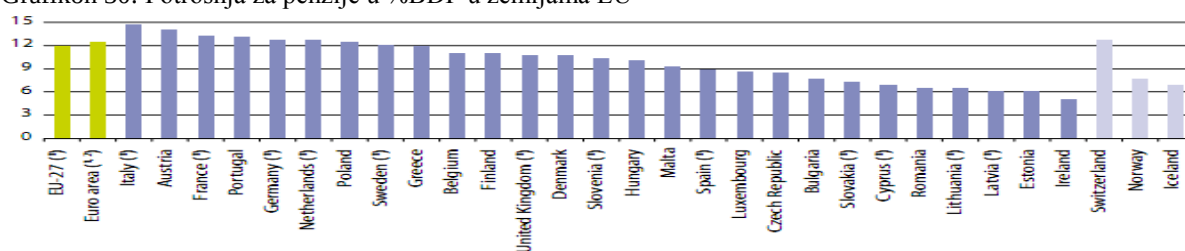
Već izvjesno vrijeme se vodi debata oko reforme penzionih sistema, jer je postojeći način finansiranja penzionih sistema finansijski neodrživ. U maju 2007. uspostavljene su radne grupe za reformu penzionog sistema u FBiH, dok su u RS-u ove radne grupe uspostavljene već u februaru 2007. Strategija reforme penzijskog sistema je usvojena u RS-u 2009. godine i u fazi je provođenja. U Vladi Federacije BiH je usvojena Strategija reforme penzijskog sistema 2013. godine, ali još uvijek nije usvojen na Parlamentu FBiH.

Udio lica starosti 65+ u BiH je 17,1%, i ispod je nivoa EU 28. U EU čine 17,5% ukupne populacije u 2013. godini, i njihov udio se povećava u kontinuitetu (15.6% u 2000).

Stopa staračke ovisnosti u BiH je niža od prosjeka EU 27. Stopa staračke ovisnosti na nivou EU 27 je 25,9%, Sve je veći postotak staračke ovisnosti u svim zemljama, pa tako i u BiH. Ovaj pokazatelj ukazuje na to da je sve više starih koji ovise o radno sposobnoj populaciji, koja održava nivo penzija, a sve je manji broj osoba u dobnoj skupini 25-64 koji to mogu njima priuštiti. Dodatno zabrinjavajuće za BiH jeste da postoji velika razlika u pokrivenosti stanovništva dobi 65+ sa radno sposobnim stanovništvom (u 2006. 17,5%, a u 2013. 22,4%), te da se ovaj omjer značajno pogoršao u kratkom periodu, konkretno za 4.9%

U poređenju sa zemljama EU-27 gdje je prosječna potrošnja na penzije za 2010. godinu 12.99% BDP-a, za penzije u BiH je potrošnja bila 10,2%, tj. niži je, a u odnosu na zemlje komparatore je viši, izuzev za Slovačku gdje je udio BDP za penzije za 2010. godinu bio 8,4%.

Grafikon 30: Potrošnja za penzije u %BDP u zemljama EU

Izvor: EUROSTAT

¹⁰⁸ UNDP

Prosječan broj penzionera u BiH kontinuirano raste, u 2013. u odnosu na 2012. za 2,2%. Broj penzionera u 2013. je iznosio 626.300. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku na kraju prošle godine je bilo 378 hiljada penzionera i 437 hiljada radnika, pri čemu je važno napomenuti da se broj penzionera kontinuirano povećava dok broj zaposlenih pada, a ovaj negativni trend u Federaciji BiH posebno je izražen u drugoj polovini 2012. godine. Broj penzionera u RS-u premašio je broj od 238 hiljada dok je ukupan broj zaposlenih radnika neznatno veći od 237 hiljada. Prema tome, broj zaposlenih je gotovo izjednačen sa brojem penzionera, sa omjerom od 1:1,1.

S obzirom na vrste penzija, nije bilo značajnih izmjena u 2013. godini i gotovo polovina isplaćenih penzija su starosne, a ostatak čine porodične i invalidske penzije. Minimalne penzije u FBiH se nisu mijenjale u 2013. godini, dok je došlo do povećanja minimalne penzije u RS-u za 3,5%. Nije bilo značajnih izmjena što se tiče vrste penzija. U oba entiteta u 2013. godini gotovo polovina penzionisanih lica prima starosne penzije (46% u FBiH, 49% u RS-u), a potom porodične i invalidske penzije. Iako u FBiH minimalne penzije čine oko 46% od ukupnog broja penzija a u RS samo 7%, minimalna penzija u FBiH je gotovo jednaka prosječnoj penziji u RS.

U periodu 2007.-2013. Godina prosječna penzija je bila više nego dvostruko niža od prosječne plate. Prosječna plata u BiH u periodu 2007-2013. porasla je sa 645 na 827 KM, dok je prosječna penzija porasla s 263 na 337 KM. Prosječna penzija u BiH u 2013. iznosila je 337 KM, što je za 0,1% manje u odnosu na 2012. godinu. Prosječna penzija u FBiH je smanjena za 0,8% na 348 KM, zbog prebacivanja određenog broja penzionera u isplatnu grupu sa nižim koeficijentom. U RS-u se prosječna penzija povećala za 1,9% na 318 KM, a Odlukom o uvećanju penzija koju je donijela Vlada RS povećana je minimalna penzija za 3,5% i od septembra 2013 godine iznosi 166 KM. U Federaciji je minimalna penzija ostala ista (310,7 KM). Ukupni rashodi na penzije u periodu 2008-2012. u porastu su za 11% zbog povećanja broja korisnika.

Preporuke za socijalnu sigurnost:

- Izvršiti analizu o stanju starih u BiH
- Harmonizirati entitetske zakone koji se odnose na penzioni sistem i poboljšati koordinaciju između entitetskih institucija
- Unaprijediti statistiku penzija i omogućiti praćenje i poređenje podataka s EU zemljama i zemljama u okruženju.

6.3. *Obrazovanje*

Od svih faktora koji povećavaju rizik od ekonomske neizvjesnosti, nezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti najznačajniji i najuticajniji su nivo i kvalitet obrazovanja. Dostupnost obrazovanja i kvalitetno obrazovanje, koje je refleksivno i fleksibilno, najbolje je sredstvo za obezbjeđenje ekonomskog razvoja, prevenciju neravnopravnosti, siromaštva, pa time i socijalne isključenosti. Nasuprot tome, rano napuštanje školovanja, nedostupnost obrazovanja, nejednakost/diskriminacija u obrazovanju, obrazovanje koje nije povezano sa tržištem rada i koje ne prati nove reformske trendove, kao i loša postignuća u obrazovanju imaju za posljedicu loše obrazovane osobe, nekonkurentne na tržištu rada unutar i van zemlje što vodi socijalnoj nesigurnosti, siromaštvu i socijalnoj isključenosti. Prema Izvještaju o humanom razvoju (2007), osobe koje imaju završenu samo osnovnu školu, uz postojeće stope prihoda, u najvećem su riziku od pada u siromaštvo, dok osobe s univerzitetskim obrazovanjem imaju dva puta veće šanse za ugodniji život.

Fragmentiranost obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini dovela je do toga da je u opticaju 14 obrazovnih politika koje po raznim osnovama nisu komplementarne, a u nekim slučajevima su i suprotstavljene. Navedeno stanje dovelo je do toga da ne postoji dovoljna i adekvatna vertikalna i horizontalna koordinacija obrazovnog sistema.

Iako Ministarstvo civilnih poslova BiH koordinira ovu oblast na nivou države, obrazovanje je u nadležnosti kantona u Federaciji BiH, entiteta Republika Srpska, te u nadležnosti Brčko Distrikta BiH. U Federaciji BiH svaki od 10 kantona ima svoje zakone koji uređuju oblasti predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja. U RS-u su, također, svi nivoi obrazovanja pravno regulirani entitetskim zakonodavstvom. Brčko Distrikt BiH, kao posebna organizaciona jedinica u BiH, ima svoje zakone koji reguliraju svaki od četiri nivoa obrazovanja. Ovako decentraliziran

sistem onemogućava jednoobrazan pristup obrazovnim politikama, pojačava razlike u razvoju ljudskih potencijala u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, te generira niz problema u hijerarhiji nadležnosti, odgovornosti i koordinacije.

Ukupna potrošnja na obrazovanje

Obrazovanje u BiH se uglavnom finansira iz javnih sredstava entiteta, kantona, Distrikta Brčko i opštinskih budžeta. Praktički, u smislu izdvajanja, to znači da postoji 13 odvojenih budžeta za obrazovanje u BiH: dva entitetska budžeta, jedan u Brčko Distriktu i deset kantonalnih budžeta. Iznos sredstava dodijeljenih za obrazovanje sa državnog nivoa su praktično nepostojeći. Republika Srpska troši oko 4%, a Federacija Bosne i Hercegovine 6% njihovog BDP-a na obrazovanje. Budžet Odjela za obrazovanje Brčko Distrikta BiH iznosi 11,2% od ukupnog budžeta Distrikta. Od ukupnih sredstava budžeta za obrazovanje, 88 % izdvaja se za bruto plaće i naknade za osoblje, oko 8 % za materijalne rashode i 4 % za kapitalna ulaganja.

Predškolsko obrazovanje

Zadnje procjene o procentu uključenosti djece u predškolski odgoj i obrazovanje date su u Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012., koje je provedeno u okviru četvrtog globalnog ciklusa Istraživanja višestrukih pokazatelja (MICS 4). Prema rezultatima Istraživanja, procenat djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole, a koja su tokom prethodne godine pohađala predškolsko obrazovanje u Federaciji BiH iznosi 18,4%, u Republici Srpskoj 13,3%, za Brčko Distrikt nije naveden podatak zbog malog uzorka. Podatak o procenatu djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole, a koja su tokom prethodne godine pohađala predškolsko obrazovanje za BiH je 16,3%. Shodno navedenom, može se konstatovati da je obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem u

godini pred polazak u školu veći u Federaciji BiH u odnosu na ostatak Bosne i Hercegovine. Nadalje, procenat djece uzrasta od tri do pet godina koja su uključena u predškolski odgoj i obrazovanje iznosi 14,4% za Federaciju BiH, 10,3% za Republiku Srpsku, a 13,1% za Bosnu i Hercegovinu.

Ipak, s obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Okvirni zakon) propisan kao obavezan, neophodno će biti dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja. U Izvještaju o napretku BiH u 2012. godini, koji je izradila Evropska komisija, a kojim se utvrđuje ostvareni napredak u zadovoljavanju preuzetih obaveza u procesu Evropskih integracija, navodi se da u BiH postoji blago povećanje broja djece uključene u predškolski odgoj i obrazovanje, ali da nije ostvaren napredak u protekloj godini kada je u pitanju harmoniziranje kantonalnih zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju sa Okvirnim zakonom. Ova ocjena se odnosi na tri kantona (Srednjobosanski, Hercegovačko-neretvanski i Zapadnohercegovački) koja još uvijek nisu donijela zakone o predškolskom odgoju i obrazovanju, koji su usklađeni sa Okvirnim zakonom.

U školskoj 2012/2013. godini u BiH ukupno je bilo 243 predškolske ustanove, što je porast u odnosu na prethodnu godinu kada je bilo 223 predškolske ustanove tj. za 8,9%, što bilježi najveći porast u jednogodišnjem periodu od 2005. godine. Broj djece koja pohađaju predškolske ustanove se također povećao za 8,8%, tj. na 18.817 djece. Međutim, povećao se i broj djece koja nisu primljena zbog potpunog kapaciteta predškolskih ustanova u drastičnoj mjeri. Dok je u prethodnoj školskoj godini odbijeno za upis u vrtić 1753 djece, u školskoj 2012/2013. godini je odbijeno 2403 djece, što je porast za 37%. Broj državnih vrtića se povećao na 177 (za ukupno četiri predškolske ustanove), dok se broj privatnih vrtića povećao na 66 od 50

koji su bili u prethodnoj školskoj godini. U prosjeku i u privatnim i u državnim vrtićima na jednu vaspitačicu dođe 14 djece.¹⁰⁹

Formalno obrazovanje

Procijenjena stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu, pri čemu je 98,9% za Republiku Srpsku, a 97,2% za Federaciju Bosne i Hercegovine (96,9% djevojčica, a 97,4% dječaka)¹¹⁰. Posmatranjem trendova upisa u prvi razred osnovnih škola u Federaciji Bosne i Hercegovine za period školska 2008/09 – 2012/13. godina, za koje su dostupni zvanični statistički podaci, može se ustanoviti da se broj upisanih učenika u školskoj 2012/13. smanjio za 2.017 učenika u odnosu na školsku 2008/09. godinu, što izraženo u procentima iznosi 8,76%. Ukoliko, pak, posmatramo trendove smanjenja ili povećanja ukupnog broja učenika osnovnih škola, ustanovit ćemo da je u proteklom petogodišnjem periodu došlo i do smanjenja ukupnog broja učenika u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini. Dakle, u školskoj 2012/13. godini ukupan broj učenika osnovnih škola bio je za 39.513 učenika manji u odnosu na školsku 2008/09. godinu, što izraženo u procentima predstavlja smanjenje za 16,53%.¹¹¹

Samo 83,2% djece uzrasta od šest godina u Bosni i Hercegovini pohađa prvi razred osnovne škole, pri čemu je podatak za Federaciju BiH još nepovoljniji i iznosi 79,7% u odnosu na 92,9% u Republici Srpskoj. Ovo se može dovesti u vezu s činjenicom da određeni procenat roditelja u BiH još uvijek ne upisuje djecu u prvi razred osnovne škole sa šest godina.

U većinu škola u zemlji uveden je zajednički devetogodišnji plan i program, a broj "podijeljenih škola" (dvije škole pod jednim krovom) smanjen je s 83 na 19. Ipak, u isto vrijeme povećan je broj jednonacionalnih škola, čime se otežava

¹⁰⁹ BHAS, Obrazovanje 2013.

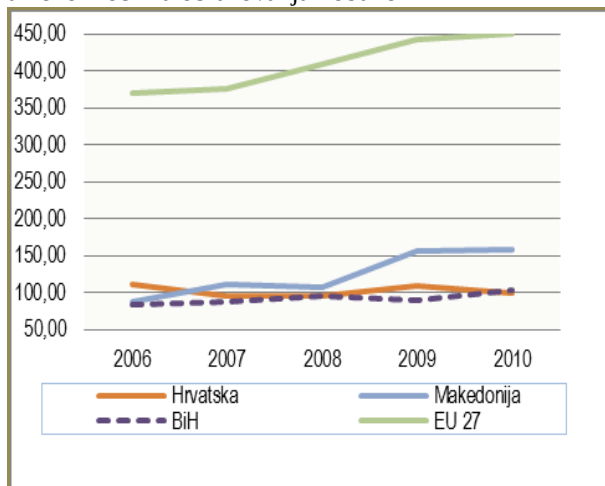
¹¹⁰ UNDP, Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012.

¹¹¹ BHAS, Obrazovanje 2013 i DEP kalkulacije.

dugoročna integracija. Ponekad dolazi do diskriminacije djece koja su pripadnici nacionalnih manjina.¹¹²

BiH glede cjeloživotnog učenja je lošije pozicionirana nego E27. U 2010. godini u BiH udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke iznosi 2,1%. Tokom perioda 2006-2010. BiH je promijenila poziciju sa 84 na 104 indeksna poena. Ipak, u EU 27 ovaj udio je veći za čak 4,5 puta, tj. u EU27 ima 9,1% odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja, a interesantno je da se ovaj udio u period 2006-2010. smanjuje (9,7% 2006. godine).

Grafikon 23. Udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke

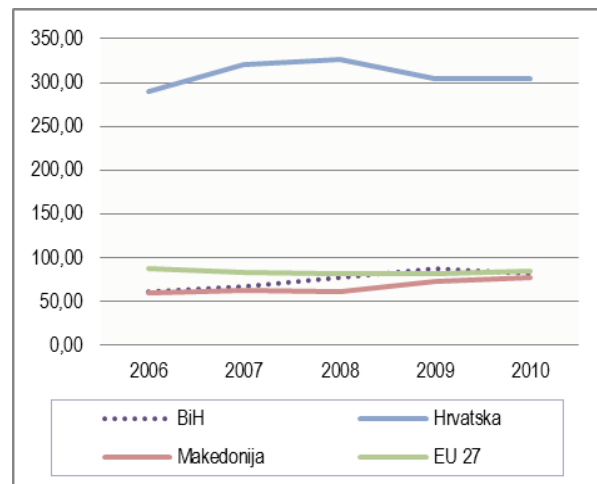

Izvor: EU 27 - Eurostat; BiH - BHAS (računanje DEP po BHAS)

Osobe koje rano napuštaju obrazovanje

Glede ranog napuštanja školovanja, u BiH 2010. godine 14,5% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 14,1% osoba rano napuštaju obrazovanje.

Grafikon 312. Udio stanovništva dobi 18-24 sa najviše dva razreda srednje škole koji nisu dalje pohađali drugi vid obrazovanja ili obuke

Izvor: EU 27 - Eurostat; BiH - BHAS (računanje DEP po BHAS)

Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 76,2%¹¹³. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja (32,2%)¹¹⁴ u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%).

Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Ekonomska situacija u kojoj se nalazi država BiH veoma je loša, što se odražava i na neka domaćinstva, tako da određeni broj porodica ima lošu ekonomsku situaciju i, usljed toga, roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Tadodjer, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Ova djeca moraju pješačiti i po desetak kilometara do škole, kroz nepristupačne, a ponekad i opasne terene. Nedovoljno razvijena

¹¹² Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF).

¹¹³ UNDP, Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011-2012.

¹¹⁴ Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.

svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, i zbog toga su osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Školu ponekad ne pohađaju ni djeca povratnici. Kod ove djece dovodi se u pitanje adekvatnost obrazovanja, odnosno jezik na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji. U još jednu ugroženu skupinu djece spadaju i djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti sredstva za daljnje školovanje, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Romska djeca se ne školuju iz više razloga, od kojih je većina navedena u prethodnom dijelu teksta. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju, između ostalog, zato što za državu ne postoje, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Do ovoga dolazi često zato što njihovi roditelji nisu imali potrebu prijavljivati ih, jer i oni sami nisu prijavljeni ili nisu upućeni kako se vrši registracija djeteta. Romi se često sele, mijenjaju mjesto boravka i, samim tim, ne osjećaju potrebu da ih bilo kakvi dokumenti vežu za određeno područje. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi

do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Treći razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike ostala tri konstitutivna naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju. Uvriježeno mišljenje je, jer zvanični podaci o tome ne postoje, da veliki broj romske djece napuštaju osnovnu školu. Procjenjuje se da je visok procenat od 46% romske djece koja napuštaju osnovnu školu, dok manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini je bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje.¹¹⁵

U BiH u školskoj godini 2012-2013. Bilo je približno 14 učenika na jednog nastavnika u osnovnom obrazovanju. U periodu 2006-2012. Ovaj omjer je smanjen za tri učenika (2006. Godine bilo je 17 učenika na jednog nastavnika).

Broj računara kojima raspolažu osnovne škole u 2012/2013. godini je 15.095 što je više za 1.818 računara u odnosu na prošlu godinu. 7.565 računara ima pristup internetu. Broj računara kojima raspolažu srednje škole u 2012/2013. godini je 12.349 što je više za 835 računara u odnosu na prošlu godinu. 8.304 računara ima pristup internetu.

Analiza povezanosti između nivoa obrazovanja i siromaštva

Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje¹¹⁶ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim "nesiromašnim" vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. 57,2% siromašne

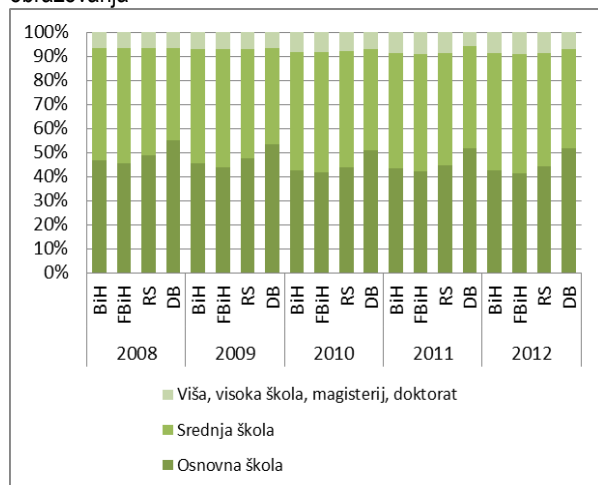
¹¹⁵ Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF).

¹¹⁶ Svjetska banka 2004. godine

djece je upisano u srednje škole (u poređenju sa 76,4% nesiromašne djece), a samo 9,3% pohađa visoko obrazovanje (27,3% „nesiromašnih“).¹¹⁷ U istom izvještaju se navodi da 40% učenika ne dobije osnovne vještine i znanja, a da mnogi studenti koji pohađaju skupe stručne škole ne dobijaju dovoljno opšteg obrazovanja i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče s izazovima današnjeg tržišta rada.

Istraživanje za potrebe NHDR-a za 2007. godinu pokazuje da se mladi koji ne nastave pohađati srednju školu, nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih). Drugi faktori rizika su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i činjenica da su te mlade osobe povratnici u određeno područje ili regiju.

Grafikon 32: Radno sposobno stanovništvo po nivou obrazovanja

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2013.

Tercijarno obrazovanje

Evropska Unija je usvojila strategiju po kojoj bi do 2020. godine ukupan broj visokoobrazovanih stanovnika trebao biti 40%. U Bosni i Hercegovini taj procent je manji od 10 %, u Hrvatskoj je 15 %, a u Sloveniji 22%. U Evropskoj Uniji prosjek visokoobrazovanih je viši od 22%. Broj nezaposlenih osoba koje prvi put traže zaposlenje

nakon završenog tercijarnog obrazovanja u Federaciji BiH je 12.535. Jedan od problema u Bosni i Hercegovini je i to što više od pola upisanih studenata ne završi školovanje. Najčešće se problem visoke stope nezaposlenosti mladih, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stiču tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada. Također, na djelu je slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje.

Preporuke za poboljšanje sistema obrazovanja:

- Unaprijediti statistiku Obrazovanja za indikatore: očekivani broj godina u obrazovanju, postotak djece u predškolskom obrazovanju, osobe koje rano napuštaju obrazovanje, cjeloživotno učenje
- Uspostaviti sistematsko praćenje podataka o dostupnosti obrazovanju za ranjive grupe
- Usvojiti cjelovit set indikatora obrazovanja u skladu s EUROSTAT-om
- Izvršiti analizu razloga neupisivanja djece u predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje
- Uspostaviti dodatne modele finansiranja obrazovanja
- Utvrditi okvirne obrazovne normative i standarde
- Uspostaviti efikasan sistem certificiranja i prekvalifikacije

¹¹⁷ PEIR 2006., Svjetska banka

6.4. Zdravstvo

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) u vezi s uslovima življenja, okoliša, stilovima života, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Povezanost zdravlja, obrazovanja, zaposlenja i životnog standarda je očigledna, stoga je **poboljšanje zdravstvene zaštite ključna determinanta unapređenja životnog standarda ranjivih grupa**. Socijalna isključenost i siromaštvo su povezani s otežanim pristupom zdravstvenim uslugama. Stoga, zdravstvenu politiku treba usmjeriti ka smanjenju socijalne isključenosti, neravnopravnosti u zdravlju i zdravstvenoj zaštiti unutar zemlje, kao i između različitih socijalnih grupa.

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva. **Stopa dojenačke smrtnosti¹¹⁸ u BiH se smanjuje, i to sa 7,5/1000 živorođenih (2006) na 5,4 u 2012.**¹¹⁹ Unutar BiH su vidljive značajne razlike, tako je u Republici Srpskoj 2011. iznosila 4,5 promila, a u Federaciji BiH 6,3 promila¹²⁰. Najčešći uzroci dojenačke smrtnosti su određena stanja porijeklom iz perinatalnog perioda (64,1% udio u 2011).

Kako bi svo stanovništvo imalo ravnopravan pristup zdravstvenoj zaštiti osnova je da mora biti pokriveno **zdravstvenim osiguranjem**. U BiH pokrivenost socijalnim zdravstvenim osiguranjem u 2012.g. je iznosila 86,5% (u FBiH; 64,97% u RS-u i 97,21% u BD).

Potrošnja na zdravstvo

Ukupna potrošnja za zdravstvo je u BiH u 2012. godini iznosila 2,607 mil KM, od čega su javni izdaci iznosili 71%, a privatni 29%. Stopa realnog rasta ukupne potrošnje na zdravstvo ne prati realni rast BDP-a. U 2012.g. stopa realnog rasta BDP-a je čak bila negativna (-1,2%)¹²¹ a stopa realnog rasta potrošnje na zdravstvo je iznosila 2,3%¹²².

U godinama 2010, 2011 i 2012 je zabilježen realni rast javnih izdataka u prosjeku 1,5% godišnje i 0,6 realni rast privatnih izdataka, koji su se realno smanjili u 2010.g. za 0,9%. Rast javnih izdataka je bio najveći za specijalističke ambulantne usluge i lijekove, a smanjenje privatnih izdataka je uzrokovano manjim trošenjem domaćinstava za lijekove, ali i manjom opštom potrošnjom domaćinstava zbog ekonomske krize.

Visoka privatna potrošnja (2,9% u BDP) je uzrokovana relativno niskom javnom potrošnjom po stanovniku, koja ne može zadovoljiti visoka očekivanja stanovništva u vezi sa liječenjem i zdravljem (visoka stopa obrazovanosti stanovništva, dostupnost informacija, visoka povezanost sa evropskim zemljama), što ima uticaj na traženje zdravstvenih usluga u privatnom sektoru koji je bolje razvijen.

U strukturi privatnih izdataka, udio **direktnih izdataka domaćinstva iz džepa je 96,3%**, udio dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja samo 0,8%. U direktne izdatke domaćinstva iz džepa uključena su formalna i neformalna plaćanja. Formalna plaćanja su: participacija u javnim zdravstvenim ustanovama i participacija za lijekove, druga direktna plaćanja kod privatnih zdravstvenih radnika (zubari, specijalisti, diagnostika, naočale, itd) i plaćanja za lijekove bez recepta i druga terapijska pomagala.

¹¹⁸ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnos između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

¹¹⁹ Demografija 2012, Agencija za statistiku BiH, decembar 2013

¹²⁰ Za BD BiH ne postoji podatak (mail 15.10.2012)

¹²¹ BHAS, Nacionalni računi

¹²² DEP kalkulacije

Tabela 32: Ukupna javna i privatna potrošnja u zdravstvu u BiH 2009-2012

SHA2011	U milionima KM				Udio u ukupnoj potrošnji u %				Nominalne stope rasta (%)			Realne stope rasta(%)		
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2010 /2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2010 /2009	2011 / 2010	2012/ 2011
ICHHA-HF														
Ukupno	2.389	2.428	2.546	2.607	100	100	100	100	1,6	4,9	2,4	0,1	2,3	1,3
Javni HF.1	1.686	1.721	1.815	1.855	71	71	71	71	2,1	5,5	2,2	0,6	2,9	1,1
Privatni HF.2+HF.3	703	707	731	752	29	29	29	29	0,6	3,4	2,9	-0,9	0,8	1,8

Izvor: WHO, NHA indikatori (za BiH), EUROSTAT za EU 28, DEP kalkulacije

Zdravstveni resursi

Broj doktora koji praktikuju medicinu u BiH na 100.000 se povećava. U 2010. on je iznosio 173,4 doktora na 100.000 stanovnika, a iste godine u EU 27 je iznosio 336,3.

Broj bolničkih kreveta na 100.000 stanovnika u 2010. godini je iznosio 352,7. Tokom godina ovaj indikator bilježi blagi rast u periodu 2007-2010. U istom periodu broj bolničkih kreveta na 100.000 stanovnika u EU27 se smanjuje, a 2010. godine je iznosio 545,4.

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći ostanak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak ostanak može biti skuplji po danu, a može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za BiH trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2011. godini prosječna dužina boravka u bolnicama je 7,9 dana i smanjuje se od 2007. godine kada je iznosila 9,4 dana. U EU 27 prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,1

dana u 2011. godini, a u Hrvatskoj 9,5 dana (2010.godina).¹²³

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije u BiH imamo 1 bolnicu na 100.000 stanovnika dok u EU prosjek je da imaju 2,6 bolnica na 100.000 stanovnika. Također, u BiH imamo 30 jedinica primarne zdravstvene zaštite na 100.000 stanovnika a npr. u Hrvatskoj postoji oko 73 jedinice PZZ na 100.000 stanovnika. Sve ovo ukazuje na postojanje mogućnosti za otežan pristup PZZ kao i da se ovi kapaciteti trebaju popuniti. Također, to kao i gore navedeni relativno mali broj doktora posebno specijalista, mogu biti uzrokom za duge liste čekanja, i za neadekvatnu zdravstvenu njegu tj. zaštitu, u smislu posvećenosti doktora pacijentu posebno u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, gdje je još sve akutno.

Zdravstveni status i determinante zdravlja

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)¹²⁴ se povećava za oba spola. Očekivani životni vijek za žene je dostigao 79,0 godina, a za muškarce 74,22 godine. Razlika između očekivanog životnog vijeka za žene i

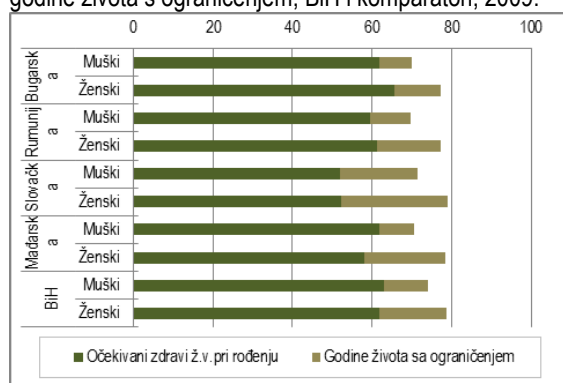
¹²³ WHO Baza podataka

¹²⁴ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

muškarce iznosi 4,78 godina po rođenju. BiH se nalazi iznad EU4 prosjeka, u pogledu očekivanog životnog vijeka pri rođenju, a u periodu 2000-2011., povećao se za više godina nego EU4 prosjek. U poređenju s Hrvatskom i Makedonijom, BiH je bolje pozicionirana u pogledu očekivanog životnog vijeka za muškarce.

Očekivani životni vijek za žene u EU-27 je 82,4 godine i sadrži 20,4 godine života s ograničenjima koja mogu biti hronična bolest ili restrikcije u dnevnim aktivnostima koje vode ka potrebi za njegom ili asistencijom. To znači, da u prosjeku ženska osoba u Europskoj uniji živi 62 godine u dobrom zdravlju i 20 godina u pogoršanom zdravlju. **Očekivani životni vijek za muškarce** od 76,4 godine sastoji se od 61 godine u dobrom zdravlju i 15,5 godina u lošijem zdravlju.¹²⁵ **Razlika** očekivanog životnog vijeka i očekivanog zdravog životnog vijeka **za BiH** je 17 godina za žene i 11 godina za muškarce.

Grafikon 33: Očekivani zdravi životni vijek pri rođenju i godine života s ograničenjem, BiH i komparatori, 2009.

Izvor: Eurostat i WHO

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta. U BiH su **cijene alkoholnih pića i duhana u stalnom porastu**. Prema PAPD-u 2011, 67% stanovnika je izjavilo da je konzumiralo cigarete u posljednjih 7 dana i da su u prosjeku potrošili oko 30 cigareta za sedam dana tj. da dnevno puše oko 4 cigarete.

Konferencija za oblast zdravstva u BiH je formirala Radnu grupu za prevenciju pušenja. U FBiH je usvojen Zakon o izmjenama Zakona o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina¹²⁶, a u RS-u usvojen Zakon o zabrani prodaje i upotrebe duhanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina.¹²⁷ Oba su zakona usklađena s Okvirnom konvencijom Svjetske zdravstvene organizacije o kontroli duhana.

Prema WHO database u BiH svaki stanovnik prosječno konzumira oko 10 litara **čistog alkohola** (15+).

Dio sredstava prikupljenih po osnovu akciza se još uvijek ne usmjerava u zdravstveni sektor.

Entitetska ministarstva zdravstva su uputila inicijativu Vijeću ministara BiH za postizanje mogućih ušteda u zdravstvu, izmjenom režima korištenja sredstava prikupljenih po osnovu akciza na duhan i duhanske prerađevine, alkohol i alkoholna pića, pivo i vino i po osnovu poreza na dodanu vrijednost.

Mortalitet i morbiditet

Tokom 2012. u BiH su umrle 35.817 osobe¹²⁸, što je 789 osoba više nego 2011. U 2012. umrlo je 17.965 muškaraca, 65 više nego 2010. Broj umrlih žena je u 2011. bio manji za 155 u odnosu na 2010. (17.063 vs 17.218).

Opća stopa mortaliteta u BiH u 2011. je iznosila 9,1 promila¹²⁹ – veća je od stope u 2006. kada je iznosila 8,6 na 1.000 stanovnika.¹³⁰ Zadnje tri godine opća stopa mortaliteta je ostala na istom nivou. Prosječna standardizirana (SDR) stopa smrtnosti u BiH u 2010. za muškarce je iznosila 747,7/100.000 stanovnika, a za žene 490,99. Standardizirana stopa smrtnosti je i međunarodno uporediva.

Rast stope mortaliteta je uzrokovan i porastom stope mortaliteta usljed malignih

¹²⁵ Razlika očekivanog životnog vijeka (LE) i očekivanog zdravog životnog vijeka (HALE) predstavlja značajno mjerilo učinkovitosti zdravstvenih usluga i dobrobiti stanovništva.

¹²⁶ Službene novine Federacije BiH, broj 50/11

¹²⁷ "Sl. glasnik RS" broj: 46/04, 74/04, 96/05 i 92/09

¹²⁸ Agencija za statistiku BiH, Demografija 2012

¹²⁹ Agencija za statistiku BiH, Demografija 2010.

¹³⁰ Agencija za statistiku BiH, Demografija 2006.

neoplazmi (prosječni godišnji rast od 1,3% u 2006-2012 i oboljenja cirkulacijskog sistema (prosječni godišnji rast od 2,2% u 2006-2012), koji su i najčešći uzroci smrtnosti. 59% svih šifriranih uzroka smrti za žene i 49% za muškarce su kardiovaskularna oboljenja. Drugi po redu uzrok smrti su neoplazme s udjelom od 18% za žene i 24% za muškarce. Oba uzroka smrti čine gotovo 75% svih uzroka smrti (20% usljed malignih neoplazmi i 52% usljed kardiovaskularnih oboljenja).¹³¹

Prevalenca kancera u BiH iznosi 0,68% i ona je niža u odnosu na EU 28 (2,89%) i na Hrvatsku 1,1%

Prema podacima WHO u BiH je relativno niska incidenca (broj novozaraženih) zaraženih HIV virusom . U BiH u 2012 incidenca na HIV je iznosila 0,65 na 100.000 stanovnika, a u EU 28 5,82 na 100.000 stanovnika. Incidenca se povećavala u BiH u periodu 2007-2012, ali uzrok može da bude poboljšanje sistema evidentiranja i praćenja novozaraženih.

Prevalenca diabetisa melitusa u BiH iznosi 2,6% u 2012g. prema WHO. U EU iznosi 4,9%, Hrvatskoj 5,5% i Makedoniji 2,4%.

Preporuke za poboljšanje zdravstvene zaštite:

- Unaprijediti zdravstvenu statistiku: kontinuirano pratiti standardiziranu stopu smrtnosti, očekivani životni vijek i očekivani zdravi životni vijek, faktore rizika za zdravlje stanovništva
 - Provesti istraživanje radi utvrđivanja kvalitetnih i pouzdanih pokazatelja kojima bi se moglo pratiti zdravlje stanovništva s osvrtom na socijalno ugrožene i ranjive grupe stanovništva
 - Proizvesti istraživanje o uzrocima smrti za dobnu grupu od 15. do 64. godine
 - Uključiti u nadzor i prevenciju HIV bolesti sve subjekte društva i poboljšati mjere ranog otkrivanja i liječenja oboljelih
 - Kontinuirano provoditi promociju i prevenciju zdravlja
 - Fokusirati zdravstvenu politiku na visoke stope mortaliteta radno sposobnog stanovništva, posebno muškaraca,
 - Uvesti nove metode plaćanja
 - Usmjeriti u zdravstveni sektor dio sredstava prikupljenih po osnovu akciza
- Razvijati akcije zdravstvene zaštite kroz politke i strategije koje rješavaju specifične potrebe muškaraca i žena i inkorporirati gender mainstreaming

¹³¹DEP kalkulacije na osnovu Demografija 2012, Agencija za statistiku BiH, decembar 2013

